

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ KAYNAKLARININ
JEOSTRATEJİK ÖNEMİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**

MEHMET ENES AŞCI

KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi FAİK TANRIKULU

İSTANBUL-2020

ÖZET

Doğu Akdeniz’de Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemi ve Türkiye’ye Yansımaları

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleşim alanında yer alan Doğu Akdeniz, bu özel konumu nedeniyle tarih boyunca kendine özgü bir öneme sahip olmuştur. Bölgenin göç ve ticaret yolları üzerinden olmaktan kaynaklanan geçmişten gelen jeostratejik önemi, günümüzde de potansiyel enerji merkezi olma özelliği ile daha da artmıştır.

Doğu Akdeniz Bölgesi kendisinin sahip olduğu hidrokarbon kaynaklarının yanı sıra, Hazar ve Ortadoğu bölgelerinden Batı’ya yapılan enerji ihracatında transfer ve geçiş güzergâhı olması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Bu önemi mevcut ve gelecekte yapılması planlanan boru hatları daha da arttırmaktadır.

Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji kaynaklarının çıkartılması ve işletilmesi bölgesel ve küresel açıdan sunduğu birçok fırsatların yanı sıra bir takım sorun ve riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle hidrokarbon rezervleri açısından zengin olan Doğu Akdeniz Bölgesi hegemon güçlerin çekim alanına girmiş bulunmaktadır. Hegemon devletler bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeyi amaçlamaktadırlar. Günümüzün dinamik koşulları altında Doğu Akdeniz’in bölgesel denklemini yeniden oluşmakta, bölgenin istikrarsız karakteristiği enerji bağlamında önemli bir mahiyet kazanmakta, bölgesel ve küresel aktörler bu süreçte konumlarını yeniden değerlendirmektedirler.

Bu tezde Doğu Akdeniz’in bir enerji koridoru olmasının yanı sıra, zengin hidrokarbon rezervlerine de sahip olmasından kaynaklanan önemi jeopolitik ve güvenlik teorileri bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca, Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarının sunduğu fırsatlar ve riskler; enerji kaynaklarının paylaşımına yönelik anlaşmazlıkların hukuki ve siyasal boyutları, kıyıdaş ülkelerin ve küresel güçlerin bölgede izlediği politikalar ve bütün bu olguların Türkiye’ye yansımaları bağlamında irdelenmiştir. Türkiye’nin enerji diplomasisinde Doğu Akdeniz’deki enerji rezervlerinin özel bir önem taşıdığı, Türkiye’nin denizel alanlardaki gücünün de etkisiyle bölgesel ve küresel oyuncuların bölgede herhangi bir oldu-bitti ile sonuçlanabilecek girişimlerine izin vermeyeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, Hidrokarbon, Enerji Güvenliği, Jeostrateji, Jeopolitik, Münhasır Ekonomik Bölge, Kıta Sahanlığı

SUMMARY

Geostrategic Importance of Energy Resources in Eastern Mediterranean and Their Impacts on Turkey

Located at the junction of Europe, Asia and Africa; Eastern Mediterranean has always had an importance throughout history with this special location. As the region is on migration and trade routes, its geostrategic importance from the past has increased even more with its ability to be a potential energy center today.

In addition to the hydrocarbon resources it has, the Eastern Mediterranean Region has strategic importance as it is the transfer and transit route for energy exports to the West from the Caspian and Middle Eastern regions. This importance is further increased by the existing and future pipelines.

The extraction and operation of energy resources discovered in the Eastern Mediterranean has many opportunities, both regional and global, as well as a number of problems and risks. Being particularly rich in hydrocarbon reserves, the Eastern Mediterranean Region has captured the attention of hegemonic forces. The hegemon countries aim to govern the region in line with their own interests. Under today's dynamic conditions; the regional equation of the Eastern Mediterranean is being regenerated, the unstable characteristic of the region is becoming important in the energy context, and the regional and global actors are re-evaluating their positions in this process.

In this thesis, the importance of Eastern Mediterranean as an energy corridor, as well as its rich hydrocarbon reserves, is evaluated within the context of geopolitical and security theories. Besides, the opportunities and risks offered by energy resources in the Eastern Mediterranean are examined within the context of legal and political dimensions of disputes concerning the sharing of energy resources, the policies followed by the riparian countries and global powers in the region and impacts of all these matters on Turkey. It has been concluded that the energy reserves in the Eastern Mediterranean are of special importance in Turkey's energy diplomacy and that Turkey will not allow any initiatives of regional and global powers in the region that could result in a 'fait accompli' with its power in marine areas.

Key Words: Eastern Mediterranean, Energy Resources, Hydrocarbon, Energy Security, Geostrategy, Geopolitic, Continental Shelf, Exclusive Economic Zone

ÖNSÖZ

Bu çalışma boyunca engin bilgi ve deneyimleri ile bana destek olup yol gösteren danışmanım İstanbul Medipol Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Öğretim Üyesi Faik TANRIKULU hocama en içten duygularıyla teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ŞEKİLLER.....	vii
TABLolar.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ'İN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

1. DOĞU AKDENİZ'İN TARİHSEL ÖNEMİ.....	4
1.1. Akdeniz'in Jeostratejik Hassasiyeti.....	5
1.2. Doğu Akdeniz'de Enerji.....	6
1.2.1. Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi.....	7
1.2.2. Doğu Akdeniz Bölgesinin Enerji Jeopolitiği.....	10
1.2.2.1. Jeopolitik Kavramı.....	10
1.2.2.2. Jeopolitik Teoriler Bağlamında Doğu Akdeniz'in Konumu.....	12
1.2.2.3. Enerji Jeopolitiği.....	12
1.3. Doğu Akdeniz'in Jeopolitik Egemenlik Teorileri Bağlamında İrdelenmesi.....	13
1.3.1. Deniz Egemenlik Teorisi.....	14
1.3.2. Hava Egemenlik Teorisi.....	16
1.3.3. Kara Egemenlik Teorisi.....	16
1.3.4. Kenar Kuşak Teorisi.....	17
1.3.5. Büyük Satranç Tahtası Teorisi.....	18
1.4. Güvenlik Teorileri Bağlamında Doğu Akdeniz Enerji Güvenliği.....	19
1.4.1. Enerji Güvenliği.....	19
1.4.1.1. Enerji Güvenliği Bağlamında Realist Teori Yaklaşımı.....	21
1.4.1.2. Enerji Güvenliği Bağlamında Liberal Teori Yaklaşımı.....	23
1.5. Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Rezervleri ve Ekonomik Değeri.....	26
1.6. Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerinin Sunduğu Fırsatlar ve Riskler.....	29
1.6.1. Bölgedeki Enerji Rezervlerinin Sunduğu Fırsat ve İmkânlar.....	31
1.6.1.1. Enerji Rezervlerine Sahip Olan Ülkelere Yönelik Fırsat ve İmkânlar.....	31
1.6.1.2. Boru Hatlarının Sunduğu Fırsat ve İmkânlar.....	33
1.6.1.3. Bölgeye Yönelik Risk ve Tehditler.....	39
1.6.1.3.1. Arap-İsrail Gerginliği.....	39
1.6.1.3.2. Suriye'de Yaşanan İç Savaş.....	42
1.6.1.3.3. Rusya ve ABD Arasındaki Hegemonik Rekabet.....	43
1.6.1.3.4. Kıbrıs Gerilimi.....	45

1.6.1.3.5. Denizel Alanlardaki Yetki Sorunları.....	47
1.7. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Enerji Politikası	48

İKİNCİ BÖLÜM

2. Uluslararası Hukuk Bağlamında Doğu Akdeniz'deki Yetki Alanlarının Paylaşımı ..	52
2.1. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku ve Doğu Akdeniz.....	52
2.1.1. Kıta Sahaneliği.....	52
2.1.2. Münhasır Ekonomik Bölge (MEB).....	52
2.2. Bölge Ülkelerinin Politikaları	56
2.2.1. Türkiye.....	57
2.2.2. Yunanistan	60
2.2.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	60
2.2.4. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	62
2.2.5. İsrail	62
2.2.6. Lübnan	64
2.2.7. Mısır.....	65
2.2.8. Suriye	67
2.3. Küresel Aktörlerin Politikaları.....	67
2.3.1. Rusya'nın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerine İlişkin Politikaları	67
2.3.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerine İlişkin Politikaları.....	68
2.3.3. Çin'in Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerine İlişkin Politikaları	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ'DE YENİ SİYASAL GELİŞMELER

3. Doğu Akdeniz'de Siyasal Ortam	71
3.1. Türkiye, İsrail ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri.....	73
3.1.1. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri	73
3.1.1.1. Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Mutabakat Muhtırası.....	76
3.1.2. İsrail'in Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri	80
3.1.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri.....	80
3.2. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikalarının Kıbrıs Müzakerelerine Etkileri	83
3.2.1. Kıbrıs Sorunu	83
3.2.2. Kıbrıs Sorununda Çözümü Güçleştiren Unsurlar	84
3.2.3. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Kıbrıs Sorununa Yönelik Politikaları.....	84
3.3. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikalarının Kıbrıs Müzakerelerine Etkileri	86
3.4. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Güvenlikleştirme Çabaları.....	88
3.4.1. Kopenhag Okulu Perspektifinden Güvenlikleştirme	89

3.4.2. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Hidrokarbon Rezervlerini Tek Taraflı Olarak Arama Girişimi	91
3.4.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail Yakınlaşması	94
3.5. Akdeniz’de Enerji Kaynaklarının Yol Açtığı Güvenlik Tehditleri	97
3.6. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail’in Akdeniz’de İzlediği Enerji Politikalarının Türkiye’nin Çıkarları Üzerindeki Muhtemel Etkileri	98
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	103
KAYNAKLAR	108

ŞEKİLLER

Şekil 1. Akdeniz'de Kıyıdaş Ülkeler	7
Şekil 2. İsrail-Kıbrıs-Yunanistan-İtalya 'EastMed' Boru Hattı Projesi	34
Şekil 3. İsrail-Türkiye Boru Hattı Projesi	35
Şekil 4. Kıbrıs Adasının Çevresindeki Gaz Rezervleri	48
Şekil 5. Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Kıta Sahaneliği Durumu.....	55
Şekil 6. Türkiye ve Yunanistan'ın Münhasır Ekonomik Bölge Görüşleri.....	60
Şekil 7. Ruhsat Alanlarındaki çalışmalar ve İhtilafli Bölgeler.....	61
Şekil 8. Doğu Akdeniz'de İsrail-Mısır Doğalgaz İşbirliği.....	64
Şekil 9. İsrail Gaz Sahası ve İsrail-Lübnan Arasındaki İhtilafli Bölge.....	65
Şekil 10. Doğu Akdeniz'de Kıyıdaş Ülkeler Tarafından Ruhsat Verilen Sahalar.....	74
Şekil 11. Türkiye'nin Libya Mutabakatı Sonrasında Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahaneliği.....	79
Şekil 12. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Siyasetinin İlişki Örüntüsü.....	102

TABLÖLAR

Tablo 1. Doğu Akdeniz'deki Tahmini Hidrokarbon Rezervleri.....	27
Tablo 2. Bölgelere göre Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Hidrokarbon Rezervleri	28
Tablo 3. Avrupa Birliği'nin Rusya'dan Doğal Gaz İthalatı	45

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
DABH	: Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
GEA	: Global Energy Assesment
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IEA	: International Energy Agency
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	: Liquid Natural Gas
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

GİRİŞ

Küreselleşme, kentleşme ve dünya nüfusundaki hızlı artış gibi etkenler bugünün dünyasında enerji kaynaklarına ilişkin rekabeti yoğunlaştırarak arttırmıştır. Kıt ekonomik kaynaklara karşın insanlığın ihtiyaçları neredeyse sınırsızdır. Enerji bağımlılığından kurtulma mücadelesi devletlerin başlıca öncelikleri arasında yer almaktadır. Enerji arz eden devletler ekonomik avantajların yanı sıra diğer devletlere karşı siyasal ve askeri güç üstünlüğü avantajlarını da elde etmektedirler. İnsanlık tarihi boyunca güç ve çıkar, her daim sahip olunmak istenilen hatta devletlerarasındaki bu alandaki yarışma ve çatışmaları savaşa ulaştıran unsurlar olagelmiştir. 21. Yüzyılın en yoğun rekabet çatışma konuları enerji kaynakları üzerindeki jeopolitik ve jeoekonomik egemenlik alanlarında yoğunlaşmaktadır. Doğu Akdeniz bu bağlamda her gün önemini arttıran bir görünüm arz etmektedir.

Afrika, Ortadoğu ve Avrupa ilintileri açısından Doğu Akdeniz stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz üzerinden okyanuslara doğrudan açılabilme olanakları, başlıca ticaret yolları üzerinde yer alması nedeniyle de bir rekabet alanıdır. Doğu Akdeniz sahip olduğu hidrokarbon rezervleri ile mevcut bölgesel rekabetin küresel rekabete dönüşmesine de adaydır. Son dönemlerde Doğu Akdeniz'in denizel alanlarında keşfedilen hidrokarbon kaynakları bölgeye enerji koridoru olma özelliğinin yanı sıra enerji merkezi olma özelliğini de kazandırmıştır. Ancak bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin aralarında derin siyasi ihtilaflar bulunan en az 7 ülkeye dağılmış halde bulunması, sağladığı fırsatların yanı sıra birtakım risk ve tehditleri de ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye de bu fırsatları görmekte ve olası risk ve tehditlere karşı gerekli gördüğü girişimlerle bölgede inisiyatif almaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın konusu Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemi ve Türkiye'ye Yansımaları olarak belirlenmiştir. Çalışma boyunca yoğun bir literatür taraması ve mukayeseli analiz yöntemi kullanılmıştır. Konunun halen sıcaklığını koruması nedeniyle kullanılan kaynakların güncel olmasına özen gösterilmiştir.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Doğu Akdeniz'in stratejik öneminin irdelendiği birinci bölümde, bölgenin tarihsel önemi ve taşıdığı jeostratejik hassasiyete vurgu yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca, çalışmanın temelini oluşturan bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin önemine dikkat çekilerek, konuya jeopolitik egemenlik teorileri açısından da bir yaklaşım sergilenmiştir.

İkinci bölümde, uluslararası hukuk bağlamında Doğu Akdeniz'deki yetki alanlarının paylaşımı başlığı altında, bölge ülkelerinin ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik politikaları değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise bölgedeki yeni siyasal

gelişmeler, bölge ülkelerinin yanısıra Doğu Akdeniz'i hegemonyası altına almak isteyen küresel güçlerin de bölge siyasetleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında; sahip olduğu hidrokarbon rezervleri nedeniyle küresel hegemonik güçlerin bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetme girişimleri irdelenmiş, başlıca jeopolitik teoriler açısından Türkiye'nin bölgede bir oldu-bitti ile karşı karşıya kalmaması için, Deniz Egemenlik Teorisinin Türkiye açısından önemine dikkat çekilmiştir.

Türkiye'nin uzun bir süredir devam etmekte olan Kıbrıs Sorunsalı nedeniyle Doğu Akdeniz'e olan zorunlu ilgisi son dönemlerde daha da yoğunlaşarak sürmektedir. Bunun nedeni de bölgede keşfedilen önemli miktarlardaki hidrokarbon rezervlerinin arama, sondaj, üretim ve küresel pazarlara arzının yol ve yöntemleri üzerinde gerek kıyıdaş ülkelerin gerekse küresel hegemon güçlerin Türkiye'yi bypass etmeye yönelik tutum ve tavırları olmaktadır. Bölgedeki enerji rezervlerinin sunduğu geniş fırsat ve olanakların yanısıra sıcak çatışmalara neden olabilecek boyutlarda risk ve tehditler de söz konusudur. Bölge ülkeleri bu fırsatlardan azami yarar sağlamak isterken risk ve tehditleri bertaraf etme amacıyla girişimlerini sürdürmektedirler. Bu girişimler arasında küresel hegemonik güçlerin ekonomik alandaki temsilcileri ile imzalanan arama, sondaj, üretim ruhsatlandırma anlaşmaları, çıkarılacak rezervlerin tüketici pazarlarına arzını sağlayacak boru hatları yapımına, yeni doğalgaz sıvılaştırma tesislerinin kurulmasına ya da mevcut tesislerin büyütülmesine yönelik tevsi yatırımları anlaşmaları sayılabilir. Bölge ülkeleri bölgedeki pozisyonlarını daha da güçlendirmeye yönelik siyasal girişimlerini de dinamik biçimde sürdürmektedirler.

Konunun oldukça yeni olması ve her geçen gün yeni bir biçime evrilen mahiyeti nedeniyle bu konuda yazılmış kaynaklar henüz istenilen zenginliğe ulaşmış değildir. Başlığımı Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemi ve Türkiye'ye Yansımaları olarak belirlediğimiz bu çalışmamızda, Türkiye'nin izlediği Doğu Akdeniz siyaseti tüm boyutları ve dinamikleri ile ayrıntılı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Doğu Akdeniz Bölgesi Türkiye için yalnızca bölgede mevcut hidrokarbon kaynaklarının sağlayacağı ekonomik olanaklar açısından önem arz etmemektedir, bu olanakların yanısıra Doğu Akdeniz Türkiye için güvenlik açısından da büyük bir öneme sahiptir. Çalışmamızda Türkiye'nin bölgedeki enerji kaynaklarının sağlayacağı fırsat ve imkânların adil paylaşımına ilişkin girişimleri bütün boyutlarıyla irdelenirken; Doğu Akdeniz'in Türkiye için güvenlik açısından taşıdığı önem ve Türkiye'nin bölgeyi güvenlikleştirme çabaları da ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu açılarından tezin bilimsel açıdan özgün ve literatüre olumlu katkılar sunduğu söylenebilir.

Ülkelerin ekonomik gelişmelerinde ve refahın artmasında en önemli unsurların başında gelen enerjiye sahip olmak isteyen hegemon devletler, enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelere odaklanmaktadırlar. Bu nedenle zengin hidrokarbon

rezervlerine sahip olan Doğu Akdeniz Bölgesi de hegemon güçlerin çekim alanlarına girmiş bulunmaktadır. Bölgenin zaten istikrarsız olan görünümü, mevcut enerji rezervleri nedeniyle daha da karmaşık bir mahiyet kazanmaktadır. Çalışmada dünya siyasetinin oluşumunda devletlerin coğrafî konumlarının önemli bir rol oynadığına da vurgu yapılmıştır. Açık denizleri kıtaları birbirine bağlayan ovalar olarak gören, hegomonik güç olabilmek için deniz yollarının ve deniz aşırı alanların kontrolünün zorunlu olduğuna vurgu yapan Deniz Egemenlik Teorisinin bölgenin özel konumu nedeniyle önemine ayrıca işaret edilerek; Türkiye'nin de Doğu Akdeniz'de kendisini yalnızlaştırma ve egemenlik haklarını yok sayma politikalarına karşı diplomatik girişimlerinin yanısıra bölgedeki varlığını donanımlı bir deniz gücü ile sağlamlaştırmasının gerekli ve yerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ'İN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

1. DOĞU AKDENİZ'İN TARİHSEL ÖNEMİ

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleşim alanında yer alan Doğu Akdeniz, bu özel konumu nedeniyle tarih boyunca kendine özgü bir öneme sahip olmuştur. Bölgenin göç ve ticaret yolları üzerinde olmaktan kaynaklanan geçmişten gelen Jeostratejik önemi günümüzde de potansiyel enerji merkezi olma özelliği ile daha da artmıştır.

Coğrafi özellikleri nedeniyle Doğu Akdeniz'in yer aldığı kıyı şeridi Mısır, Mezopotamya, Ege, Anadolu ve Arabistan arasındaki önemli bir kara köprüsü haline gelmiş, denizciliğin gelişmesine paralel olarak da bir deniz ticareti merkezi ve ulaşım koridoru niteliğine sahip olmuştur (Girgin, 2006:9).

Tarihsel kayıtlara göre Nil nehrinde denizcilik becerilerini geliştiren Mısır'lı denizcilerin Akdeniz kıyılarına açılmaları ile Doğu Akdeniz'de ilk deniz hareketliliği başlamıştır. Bunu denizcilik ve ticarete gelişmiş bir kavim olan Fenikelilerin, ardından Makedon ve Roma İmparatorluğu'nun egemenlikleri izlemiştir.

Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Akdeniz'de Türk hakimiyeti başlamış, ardından Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetlerde büyük önemi olan adaları ele geçirmesi ile Akdeniz'de ticaret tekeli Türklerin eline geçmiştir. 15. yüzyılda başlayan coğrafi keşiflerin Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatması nedeniyle İmparatorluğun Akdeniz'deki gücü azalmış ve 18. yüzyıldan itibaren Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin bölgedeki hâkimiyeti başlamıştır (Gürer, 2007:1).

Osmanlı İmparatorluğu zayıflama sürecinde Doğu Akdeniz'in hâkimiyeti Avrupa devletlerine geçmiş, bu süreçte Süveyş kanalının açılması da uzun vadede Osmanlı İmparatorluğu için ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu süreçte petrolün ekonomik öneminin yükselişi ve stratejik bir kaynak olarak değer kazanmaya başlaması ile zayıflama sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu, Afrika'daki nüfuz alanlarını (Tunus- Mısır- Libya) kaybetmiştir (Çınar, 2014: 43).

Petrol yataklarına yakınlığı Dünya Savaşlarının Doğu Akdeniz'e sıçramasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan güçlerin Doğu Akdeniz'i derhal paylaşmaya girişmeleri bölgenin öneminin açık bir göstergesidir. İkinci Dünya Savaşında da petrol kaynaklarına yakınlığı nedeniyle Doğu Akdeniz savaşın taraflarının stratejik hedeflerinden biri olma özelliğini korumuştur. Savaş sonrasında

ise yeniden inşa edilen Avrupa için Doğu Akdeniz ticaret ve enerji tedarikinin güvenliği açısından yaşamsal önemini sürdürmektedir (Ceylan, 2018: 10).

1.1. Akdeniz'in Jeostratejik Hassasiyeti

Dünya siyasetinde güç odağı olmak isteyen her devlet Akdeniz sahnesinde rol kapmak istemektedir. Bu arzuya sahip olan bölgede kıyısı olan ya da olmayan tüm devletlerin deniz güçleri ve NATO'nun deniz kuvvetleri bölgeyi sürekli izlemektedir. Akdeniz'de kıyıdaş olmayan ülkelerin güçleri de bulunmaktadır.

Bölgede denizel alanlarda icra edilen her türlü girişim adeta bölgeyi denetim altında tutmanın bir tezahürü olmaktadır. Bu bağlamda Akdeniz'de gerçekleştirilen askeri tatbikatlar ayrı bir önem taşımaktadır. Paylaşım süreci kesinlik kazanmamış, yani kime ait olduğu üzerinde ihtilafların sürdüğü denizel alanların yer aldığı Akdeniz hem güvenlik bakımından hem de hidrokarbon rezervleri bakımından büyük bir öneme sahip olması nedeniyle bölgedeki denizel alan sınırlarının saptanması ayrı bir önem taşımaktadır.

Kendi kara sınırlarını daha kolay kontrol eden ülkelerin kıyılarının kontrolünde zafiyet göstermeleri, uluslararası deniz hukukundan kaynaklanan nedenlerle denizlerde etkin denetim olanaklarının kısıtlılığı ve deniz yetki alanlarının belirlenmesinde kıyıdaş ülkeler arasında sürüp giden anlaşmazlıklar yasa dışı göç yollarının denizlere kaymasına neden olmuştur.

Denizlerde vuku bulan kazalarda kazazedelerin kurtarılması ve gemi mürettebatına en hızlı biçimde ulaşılması o kıyı devletinin yükümlülükleri arasındadır. Denizel alan sınırlarının belirlenmesinde ihtilaf yaşanan bölgelerde gerçekleşen deniz kazalarında mürettebatın, kazazedelerin ve geminin kurtarılma sorumluluğu kıyıdaş ülkeler arasında sorunlara yol açmaktadır. Zira söz konusu kurtarma işlemini gerçekleştiren ülke, bu durumu müdahil olduğu kaza alanının kendi egemenlik bölgesi olduğunun bir ispatı olarak görmektedir. Çünkü bu gibi durumlarda, meydana gelen deniz kazasına yalnızca bir ülkenin müdahil olması, kıyıdaş diğer ülkelerin geç müdahale etmesi ya da hiç müdahalede bulunmaması ileride o bölgede yaşanan denizel alan sınırlarının belirlenmesinde müdahale eden ülke namına önemli bir delil oluşturabilecektir. Aynı şekilde aidiyeti ihtilafli adalarda ve sularda seyir güvenliğine yönelik olarak fenerler ve seyrüsefer destek unsurları oluşturan devlet bu su bölgelerini gelecekte sahiplenebilir. Bu tür boşluklar, kıyıdaş ülkeler arasındaki gerilim potansiyelini olumsuz yönde etkilemektedir.

Hazar Bölgesi ve Ortadoğu coğrafyasındaki enerji rezervleri ve bu rezervlerin nakledildiği boru hatlarını kontrol etmekte stratejik bir öneme sahip olan Akdeniz; aynı zamanda Ortadoğu coğrafyasında yaşanmış kriz ve çatışmalarda kritik işlevler

üstlenmiştir. Örneğin, 1980'lerin ilk yarısında Lübnan'da gerçekleşen kanlı olaylar esnasında ABD vatandaşları Kıbrıs adası üzerinden tahliye edilmiş, Körfez Savaşlarında ABD ve İngiltere Irak'a düzenledikleri hava operasyonlarında yine Kıbrıs'ı kullanmışlardır (Şeker, 2014: 45-46).

1.2. Doğu Akdeniz'de Enerji

Akdeniz, konumundan kaynaklanan jeopolitik önemi sebebiyle tarih boyunca üzerinde egemenlik sağlanmak istenilen bir bölge olmuştur. Doğaldır ki bu güç mücadeleleri kaçınılmaz bir takım çatışmalarla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'de son dönemde gerçekleşen hidrokarbon (petrol-doğalgaz) keşifleri bölgenin mevcut önemini daha da arttırmının yanı sıra yeni sorun ve çatışmaların da kaynağını oluşturmaktadır.

Etimolojik olarak “doğu” anlamına gelen “levant” sözcüğü, İngilizlerin türettiği “orta doğu” sözcüğüne benzer şekilde, “Akdeniz'in doğusunu” ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Doğu'da Mezopotamya, Batı'da ise Akdeniz ile çevrili olan Levant bölgesi, günümüzde Mısır, Filistin, Ürdün, İsrail, Lübnan, Suriye ve Türkiye'yi içermekte olup; hatta bazı yorumlarda Ege Denizi'de bu kapsama dâhil edilmektedir (Ediger vd. 2012: 74). 2000'li yıllardan itibaren Levant bölgesindeki doğalgaz ve petrolün arama, üretim ve ihracı bağlamında gözlemlenen gelişmeler bölgenin önüne enerji jeopolitiği açısından önemli fırsat ve tehditler çıkartmaktadır. Gerçekleştirilen doğalgaz keşiflerinin yanı sıra yoğun ruhsatlandırma faaliyetleri ve buna paralel olarak üzerinde çalışılan LNG (Sıvılaştırılmış Doğalgaz) ve boru hattı projeleri günümüzde bölge ülkelerinin yoğun gündeminde ilk sıralarda yer almaktadır (Bilgin, 2009: 57-58). Bu sürece paralel olarak kıyıdaş ülkeler arasında Doğu Akdeniz'in paylaşımı sorunu yeniden önem kazanmış ve bölgedeki ilişkilerin daha da karmaşıklaşmasına yol açarak mevcut tansiyonun artmasına neden olmuştur (Arıboğan ve Bilgin, 2009:109-131).

Doğu Akdeniz bölgesi kendisinin sahip olduğu hidrokarbon kaynaklarının yanı sıra, Hazar ve Ortadoğu bölgelerinden Batı'ya yapılan enerji ihracatında transfer ve geçiş güzergâhı olarak da önemli bir konuma sahiptir. Bölge hem mevcut hem de gelecekte gerçekleştirilmesi planlanan boru hatları açısından da stratejik bir öneme sahiptir.

1768 kilometre uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı

Şekil 1. Akdeniz'de Kıyıdaş Ülkeler (Kaynak: Kedikli ve Deniz, 2015: 402.)

Azerbaycan'ın Sangaçal terminalinden aldığı petrolü Gürcistan ve Türkiye üzerinden İskenderun'daki Ceyhan deniz terminaline ulaştırmakta ve Doğu Akdeniz'deki stratejik enerji rekabetinde etkin bir unsur işlevi görmektedir. Daha öncesinde Kerkük-Ceyhan Boru Hattı ile Irak petrolünü uluslararası pazarlara ulaştıran bölge, 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının devreye alınmasından sonra dünya enerji ticaretinin kritik öneme sahip noktalarından biri konumuna gelmiştir. Bu konumu bölgeyi güvenlik ve enerji tedarikinin sürdürülebilirliği açısından uluslararası alanda bütün devletlerin rekabet halinde olduğu bir yer statüsüne getirmiştir (Aksoy, 2016:1).

Doğu Akdeniz'de varlığı kanıtlanan ya da potansiyel olarak öngörülen petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde egemenlik kurma girişimleri bölge aktörleri arasında var olan uyuşmazlıkları derinleştirirken öte yandan yeni uyuşmazlıkların doğmasına da kaynak teşkil etmektedir. Söz konusu gerilimler uluslararası hukuk alanına da taşınmış, bölgenin denizel alanlarında yeni yetki sorunlarına (Münhasır Ekonomik Bölge-MEB ve Kıta Sahaneliği) yol açmıştır.

Doğu Akdeniz'de son yıllarda keşfedilen hidrokarbon rezervleri ve uzman kuruluşların daha fazla muhtemel rezerv mevcudiyetine ilişkin öngörülere, dünyanın başlıca enerji şirketlerinin de dikkatlerini bölgeye yönlendirmiştir. Her ne kadar Doğu Akdeniz'deki sondaj çalışmaları tamamlanmadan bölgedeki hidrokarbon rezerv potansiyelinin tam anlamıyla kestirilmesi kolay olmasa da gerçekleştirilen son çalışmalar sonucunda bölgede toplam 7 trilyon metreküplük bir rezerv varlığı saptanmıştır (Hodgson, 2015: 35). Dünyada 186,6 trilyon metreküplük varlığı kesinleşmiş doğalgaz rezervinin dağılımında en geniş rezervlerin Ortadoğu coğrafyasında yer aldığı değerlendirildiğinde Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezerv potansiyeli göreceli olarak ihmal edilemeyecek ancak çok da abartılmayacak bir konumdadır.

1.2.1. Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi

Süveyş Kanalı'nın kritik önemi nedeni ile Doğu Akdeniz deniz ticaretinde bir ticari kavşak özelliğine sahiptir. Bu nedenle hem bölgedeki aktörlerin hem de Avrupa

Birliği, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD'nin de ilgisi bu bölgeye yoğunlaşmaktadır. Yakın geçmişte Süveyş Kanalı'nın genişletilmesi ile günlük geçiş kapasitesi iki katına çıkarılmış ve geçiş süresinin kısaltılması Doğu Akdeniz'in stratejik önemine ilaveten kritik öneme sahip bir deniz ulaşım hattını daha işlevsel bir konuma getirmiştir (Şeker, 2018: 211).

Düzensiz ve yasa dışı göç, silah kaçakçılığı, yasa dışı ticaret, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası organize suçlar, bölgedeki istikrarsız yönetimler, fakirlik ve kitlesel imha silahlarının yaygınlaşması gibi tehlikeler Sahra altı Afrika'sından Afganistan'a değin geniş bir kaos, Doğu Akdeniz'i çevreleyen başlıca özellikler olarak tanımlanabilir. Bu konumu ile Doğu Akdeniz kendisini çevreleyen bu tehditlere karşı bir bariyer oluşturmaktadır (Şeker, 2016a: 121). Aynı zamanda Doğu Akdeniz, askeri bağlamda Ortadoğu'da olan biteni izleme olanakları ile Libya'da görüldüğü gibi, lüzumu halinde yapılacak operasyonlarda bir ara istasyon işlevi görmektedir. Bölgede son dönemlerde DAES'in mevzi kayıpları neticesinde Irak ve Suriye'de gerçekleşen denetimsiz alanlar ve Libya'da yaşanan kaotik durumun etkisiyle AB için büyük tehdit oluşturan büyük mülteci hareketlilikleri olasılık dahilindedir (Şeker, 2016b: 597).

Geniş bir coğrafi alana yayılmış bulunan Doğu Akdeniz'de Avrupa pazarlarına ulaşım için bir takım payandalar gerekmektedir. Bu payandalar, gerçekleşen yatırımların sonucunda piyasalara ulaştırılmak istenilen ticaret mallarının taşındığı deniz yollarının, deniz gücü ile desteklenmesi yoluyla sağlanmaktadır. Ayrıca kendi memleketlerinde yaşam koşullarından kaçarak sığındıkları ülkelerdeki şartların elverişsizliği nedeniyle Avrupa Birliği'ne sığınma girişimlerini sürdüren mülteci topluluklarının, Avrupa ülkelerine ulaşmalarından önceki son kontrol noktası olarak taşıdığı önleme vasfı ile Doğu Akdeniz, Avrupa Birliği nezdinde yadsınamayacak bir konuma sahiptir (AB, 2017a: 24).

Bir süredir sürdürülen araştırma ve sondaj çalışmaları Doğu Akdeniz'de önemli hacimdeki doğalgaz rezervlerinin varlığı olasılığını giderek güçlendirmektedir. Ancak bu rezervlerden yararlanılması bölgedeki aktörler arasında mevcut ve söz konusu kaynaklara ilişkin sonradan ortaya çıkan ihtilaflar nedeniyle oldukça kaotik bir görünüm arz etmektedir. Bölgede var olan jeopolitik sorunların yanı sıra, gazın çıkarılması ve ticari pazarlara nakledilmesine ilişkin teknik meseleler de yeni problemler yaratmaktadır (International Energy Agency, 2014: 15).

Başlı başına bir çözüm niteliği taşımamakla birlikte diğer seçenekler ile birlikte Avrupa'nın enerji talebinin karşılanmasında Doğu Akdeniz gazı bir arz çeşitliliği sağlayıcı etken olarak olağanüstü düzeyde yararlı olabilecektir. Bu noktada gelecekte gerçekleşebilecek gelişmelerin belirtileri giderek artan bir ivme kazanarak ortaya çıkmaktadır (Şeker, 2018: 212). Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğini gerçekleştirme amacına yönelik olarak Azerbaycan, Türkmenistan ve İran ile hedeflediği projeler haricinde büyük ölçüde arz yönüyle Rusya ve Norveç'e bağımlıdır (Kanter, 2016). Fakat Norveç doğalgaz rezervleri artan bir şekilde azalmaktadır. Bu bakımdan dikkatler tamamlayıcı bir kaynak olarak Doğu Akdeniz gazına yönelmektedir (Şeker, 2018: 213).

Bölgenin stratejik bir düzeyde önem kazandığı Hollandalı Shell, Amerikan Exxonmobil, İngiliz BP, Katarlı QP, Fransız Total ve İtalyan ENI gibi dev enerji şirketlerinin bölgedeki girişimlerinden açıkça anlaşılmaktadır (Smedley, 2016). Doğu

Akdeniz'deki rezervlerden çıkarılan doğalgazın nakliyesi değişik boyutları olan ve farklı seçeneklerin değerlendirilmesini gerektiren çok taraflı bir konudur. Eğer bölgedeki rezervlerde mevcut doğalgaz hacmi bölge ülkelerinin ve bölgede faaliyet gösteren enerji şirketlerinin öngördüğü zenginlikte ise bu durumda birden çok seçenek uygulamaya alınabilir.

Doğalgazın ticari pazarlara nakledilmesine yönelik seçenekler değerlendirildiğinde birinci seçeneği, İsrail gaz rezervlerini Lübnan ve Kıbrıs Münhasır Ekonomik Bölgeleri aracılığı ile Türkiye'ye ulaştıracak bir denizaltı boru hattının yapımı oluşturmaktadır (Baker, 2017). İkinci seçenek ise Kıbrıs sorununun çözülmesine bağlı olarak, gazın inşa edilecek boru hatları vasıtası ile Kıbrıs üzerinden taşınmasıdır. Üçüncü seçenek ise, Kıbrıs ve İsrail gazlarının Mısır'a iletilmesi (AB, 2014: 38) ve âtil kapasite ile çalışmakta olan iki doğalgaz sıvılaştırma tesisinde sıvılaştırıldıktan sonra gemilerle ticari piyasalara taşınmasıdır. Bu seçenek doğalgazı nihai pazarlara ulaştırılması açısından önemli ölçüde esneklik sağlıyor olsa da uzun vadede yüksek maliyet yapısı ile ekonomik olmamaktadır. Dördüncü seçenek Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı'nın (East Med) yapımıdır. Doğu Akdeniz'in doğal gaz rezervlerini Yunanistan ve İtalya üzerinden Avrupa'ya bağlamayı amaçlayan bu proje mesafenin uzaklığı, tesis edilecek güzergâhın derinliği ve zorlu deniz koşulları dikkate alındığında şu an için en yüksek maliyet gerektiren seçenek özelliğini taşımaktadır (Ministry of Foreign Affairs of Italy, 2016). Burada dikkat çeken bir diğer konu DABH (Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı)'nın beklenen koşulları sağlayarak Avrupa Birliği tarafından "Ortak Çıkar Projesi" olarak kabul edilerek, bu projenin "hızlı planlama, düşük maliyet, yatırımcılara açıklık, izin garantisi" hususlarında desteklenmesidir (AB, 2017b: 8-9). Bu amaca yönelik olarak 2017 yılı Aralık ayında GKRY-Yunanistan-İsrail ve İtalya söz konusu projenin gerçekleştirilmesi amacıyla bir mutabakat anlaşması yapılmıştır (Geropoulos, 2017).

DABH'nın Türkiye ile de birleşmesini isteyen İsrail Enerji Bakanlığı biri Türkiye'ye diğeri ise Yunanistan'a ulaşacak iki boru hattının yapımını savunmaktadır. İsrail hidrokarbon arama ve sondaj alanlarının güvenliğini sağlamak üzere Almanya ile ileri teknoloji ürünü SA'AR 6 tipi korvet alım anlaşması yaparak bölgenin güvenliğine üst düzey bir önem verdiğini göstermiştir (Kennedy, 2016).

Mısır'ın MEB'si içinde yer alan Zohr doğalgaz rezervi bugüne kadar bölgede keşfedilen en büyük doğalgaz yatağıdır. Mısır'ın turizmde hedeflerine ulaşamadığı, Libya sınırındaki istikrarsızlıklardan olumsuz etkilendiği, Süveyş Kanalı'ndan da beklediği ekonomik getiriyi sağlayamadığı dikkate alındığında, Zohr'da bulunan rezervlerin bu ülke açısından oyun değiştirici stratejik bir önem taşıdığı açıktır (Tamçelik ve Kurt, 2015: 445-449). Bu bölgede 2019 yılında sondaja başlamayı hedefleyen Mısır'ın sahip olduğu iki doğalgaz sıvılaştırma terminalini de değerlendiren ilgili taraflar bu ülkenin Doğu Akdeniz'de giderek daha önemli bir konuma gelebileceğini düşünmektedirler (Natural Gas Asia, 2015).

Yunanistan ve GKRY, oluşan uygun ortamdan yararlanarak İsrail ve Mısır ile üçlü iş birliği ilişkilerini geliştirmek istemektedirler. Bu amaçla Yunanistan enerji sahasında girişimlerinin yanısıra Mısır ile gerçekleştireceği stratejik ortaklık sonucunda gemilerine Süveyş kanalından serbest geçiş imkânı elde ederek büyük bir ekonomik kazanım elde etmeyi de amaçlamaktadır (Hadjicostis, 2016).

Avrupa Birliği'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından Doğu Akdeniz hem arz edici konumu ile hem de yeni güzergâh arayışlarına bir alternatif olma noktasında önemli bir bölge olarak dikkat çekmektedir, bu noktada doğru jeopolitik ve tekno-ekonomik kriterlere dayanan seçimlerin yapılması önem kazanmaktadır. Kıbrıs ve enerji sorunları gibi oldukça çetrefilli sorunların çözümü, ilgili tüm tarafların memnun olacağı çok boyutlu anlaşmalar ile mümkün olabilecektir. Bu da “ya hep ya hiç” anlayışında diretilmesinin yaratacağı olası kayıpların dikkate alınmasını gerektirmektedir (Şeker, 2018: 213).

Rusya'nın bölgeye yaptığı müdahaleler hayati çıkarlara yönelik olmaktan ziyade güçlü stratejik kazanımları amaçlayan bir mahiyettedir. Aslında Rusya Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezerv miktarından kaygılanmamaktadır. Rusya en sadık müşterileri olan Avrupa Birliği ve Türkiye'nin tercihlerini yakından izleyebilmek ve gereği halinde tarafların yapacağı anlaşmalara müdahale edebilme olanaklarını elinde tutabilmeyi amaçlamaktadır. Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi, Libya'da bazı güç odakları oluşturması ve Mısır'daki enerji konularına müdahil olma girişimlerinin ardında yatan asıl amaç budur (Butter, 2015).

İsrail-Mısır işbirliği mevcut Amerikan yönetimi nezdinde özel bir önem taşımakta ve sonuçsuz kalacak çok taraflı işbirlikleri yerine sonuç verecek ikili ilişkiler geliştirmek önemsenmektedir. Hedeflenen bu ortaklık ilişkileri başarılı olursa ve ABD bu ilişkileri sağlam bir müttefiklik eksenine dayandırabilir ise, bu durum Avrupa Birliğine geniş bir hareket sahası kazandırabilecektir (U.S. Department of State Official Blog, 2017).

1.2.2. Doğu Akdeniz Bölgesinin Enerji Jeopolitiği

1.2.2.1. Jeopolitik Kavramı

Eski Yunancada arz (yer) anlamına gelen “geo” sözcüğü ile yönetim sanatını ifade eden “politika” sözcüklerinin bir arada kullanılması ile oluşan jeopolitik terimi genel anlamda “coğrafyaya dayanan politika” ya da “coğrafyanın yönlendirdiği politika” anlamlarında kullanılmaktadır (Ulaş, 2011: 21). Jeopolitik kavramı genel olarak bir ülkenin dünyadaki işgal ettiği coğrafi durumuna göre ülke içinde ve dış politikada izleyeceği siyasal çizgiyi belirleme amacını gütmektedir (Çakır, 2011: 14).

Political Geography isimli çalışmasıyla jeopolitik kavramını ilk kez ortaya atan ve literatürde siyasal coğrafya kavramını ilk kez kullanan bilim insanı Frederick Ratzel olmuştur. Ratzel “Antrocoğrafya” isimli eserinde fiziki coğrafyanın bireyler üzerindeki etkilerini incelemiştir (Demir, 2017). Ratzel'in bakış açısının izlerini Huntington, Semple ve Davis gibi coğrafya ve jeopolitik bilimcilerinde de görmek mümkündür. Bunun yanı sıra İbn-i Haldun, Ratzel'den çok daha önceden eserlerinde coğrafi determinizmden söz etmiştir.

Jeopolitik kavramını 1899 yılında literatüre kazandıran Ratzel'in öğrencilerinden Rudolf Kjellen olmuştur (Haggman, 1998:100). Kjellen, "Der Saad als Lebensform" başlıklı makalesinde kendisi tarafından oluşturulan jeopolitik kavramını daha da geliştirerek bilim dünyasına sunmuştur (Sevgi, 1988:219). Devleti canlı bir organizma olarak nitelendiren Kjellen tarafından devletin beş unsurdan ibaret olduğu öne sürülmüştür. Bu unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır (Sachaklian, 2012:132):

- Jeopolitik (Devletin coğrafya ile ilintisi)
- Demopolitik (Devletin Nüfus ile ilintisi)
- Kratopolitik (Devletin Yönetimsel Karakteristiği)
- Sosyopolitik (Devletin Sosyal Yapısı)
- Dekopolitik (Devletin Gelir Kaynakları)

Siyasal coğrafya kavramının alt unsurlarından biri olarak Kjellen tarafından kavramlaştırılan "jeopolitik" kavramı üzerinde henüz genel kabul görmüş bir tanım oluşturulamamasına rağmen; konu üzerinde çalışan bilim insanlarının yaptığı muhtelif tanımlamalar dikkate alındığında jeopolitik kavramının, devletlerin kurulu buldukları coğrafi konum ve şartların devletlerin politikaları üzerinde oluşturduğu etkileri inceleyen bir alt disiplin olduğu söylenebilir (Tezkan ve Taşar, 2013: 98-99). Bu bağlamda jeopolitik kavramının temel ilgi alanının coğrafi bölgelerdeki ülkeler arasındaki etkileşimler ve bu etkileşimler sonucunda ortaya çıkan güç mücadeleleri olduğu söylenebilir (Sevim, 2015: 22). Devletlerin dış politika karar ve eylemleri coğrafi unsurlar dikkate alınmadan anlaşılabilmesi mümkün değildir (Tamçelik, 2011: 3). Bu bakış açısına göre jeopolitik kavramı küresel ve bölgesel güç merkezleri bağlamında coğrafi konumların analizini ifade etmektedir.

Jeopolitik: Günümüzdeki ve gelecekteki olası güç-amaç ilişkilerini "coğrafi unsurlar", "beşerî unsurlar" ve "zamanın etkileri" ayrımlarında politik düzeyde fiziki ve siyasi coğrafya temelinde inceler. Bu tanımdaki anahtar kelimeleri şu şekilde açıklamak mümkündür.

- **Coğrafi Unsurlar:** Değerlendirmeye konu olan ülke ya da bölgenin sabit fiziksel özellikleridir. Coğrafi konum, coğrafi bütünlük, sınırlar, alan genişliği ve stratejik kaynaklar bu özellikleri oluşturmaktadır.
- **Beşerî Unsurlar:** Değerlendirilen bölge ya da ülkenin sosyo-ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri özelliklerini ifade eder. Bu özellikler sosyal yapı ve çeşitli koşullara bağımlı olması nedeniyle dinamik ve değişken bir karakter arz eder.
- **Zamanın Etkileri:** Bilinmeyen potansiyel değerlerin zamanla belirginleşmesi ve güncellenmesini ifade eder (İlhan, 2002: 318).

Bu hususlar dikkate alındığında Doğu Akdeniz'in jeopolitiğinin birçok önemli gelişmelerden etkilendiği görülmektedir.

1.2.2.2. Jeopolitik Teoriler Bağlamında Doğu Akdeniz'in Konumu

Jeopolitik teoriler genel olarak değerlendirildiğinde doğrudan enerji kaynaklarına ilişkin bir analize rastlanmamaktadır. Ancak başlıca jeopolitik teorilerde kritik önem taşıyan bölgelerin enerji kaynaklarını veya enerji transit hatlarını bünyesinde barındıran bölgeler olduğu gerçeği, enerjinin önemini açıklıkla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda jeopolitik ve enerji kavramlarının aralarındaki ilintinin değerlendirilmesi bir zorunluluk içermektedir.

1.2.2.3. Enerji Jeopolitiği

Ekonomik, askeri ve uluslararası siyaseti ilgilendiren alanlarda daha yoğun biçimde gündeme gelen jeopolitik kavramı, yakın tarihte yaşanan petrol ve doğalgaz krizlerinin de etkisi ile, dünya konjonktürüne yön veren Amerika Birleşik Devletleri İngiltere, Rusya, Fransa ve Almanya gibi devletlerin enerjiye hâkim olma çabaları da dikkate alındığında kaçınılmaz olarak enerji jeopolitiğini de içerir bir mahiyet kazanmıştır. Enerji kavramını baz alan jeopolitik teoriler bir yandan da rezerv egemenliği amacını güden güç savaşlarının meşru bir kimlik kazanması amacını da gütmektedir (Sevim, 2015: 33).

Özellikle 21. yüzyılda daha güçlü ve daha hızlı olma amacını güden aktörlerin geliştirdikleri yeni yaklaşımlar jeopolitik kavramını oldukça karmaşıklaştırmıştır. Söz konusu yeni yaklaşımlar içerikleri petrol ve doğalgaz gibi stratejik kaynaklara bağımlı dinamik bir mahiyet arz etmektedir (Sevim, 2015: 23). Keşfedilen yeni enerji kaynakları ve bu kaynakların içerdiği rezervler, teknolojik ilerlemeler ve tedarikçi aktörlerin enerji arzlarındaki değişimler çeşitli teorik yaklaşımların geliştirilmesine yol açmaktadır. Günümüzde en yoğun değişimler enerji jeopolitiği sahasında gerçekleşmektedir.

Kaynak havzası sınırlarını da aşarak arz ve talep ilişkilerini de kapsayan enerji jeopolitiği kavramı küresel jeopolitiğin tüm unsurlarını bünyesine katacak biçimde kapsam alanını genişletmektedir. Ülkelerin gelecekte alacakları stratejik kararlar ve gerçekleştirecekleri eylemler dahi enerji bağımlılığı kaygısı ile şekillenmektedir. Artık devlet politikaları, enerji kaynaklarına sahip olma ya da enerji nakil hatları üzerinde egemenlik kurma hedefi gözetilerek oluşturulmaktadır.

Fosil yakıtların kullanım alanının yaygınlaşması ve buna bağlı olarak her geçen gün öneminin daha da artması sonucunda enerji bağlamında da jeopolitik kavramı değerlendirilmeye başlamıştır. Her ne kadar büyük devletler enerji jeopolitiğinin belirlenmesinde başlıca aktörler olarak değerlendiriliyor olsalar da zengin doğal kaynaklara sahip olan göreceli olarak küçük devletlerin etkileri de göz ardı edilmeyecek ölçüde önemlidir. Bu devletler, büyük devletler ile yaptıkları anlaşmalarla kazançlarını maksimize etmeyi amaçlamakta, bunun gerçekleşmediği

durumlarda ise Meksika'nın 1938 yılında ve Mısır'ın 1956 yılında uyguladıkları stratejik enerji kaynaklarını ve nakil hatlarını ulusallaştırma seçeneğini tercih edebilmektedirler (Ceylan, 2018: 35).

Hidrokarbon rezervleri asimetrik bir dağılım sergilemeleri nedeniyle, arz ve ulaşım güvenliği bakımından neredeyse tüm ülkeler için bir ulusal güvenlik unsuru konumuna gelmiştir. Zengin enerji kaynaklarına sahip bölgelerde gerçekleşen siyasi çalkantılar, otorite boşlukları, terör eylemleri ve askeri müdahale tehditlerinin yoğunluğu hem bölgesel hem de küresel düzeyde bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır (Weiss vd, 2012: 9-16). Bu tehditlerin süreklilik kazanması doğal olarak devletleri alternatif kaynak teminine yönlendirmektedir. Bu aşamada Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri yeni bir güç ve paylaşım mücadelesi alanı olarak dikkat çekmektedir.

1.3.Doğu Akdeniz'in Jeopolitik Egemenlik Teorileri Bağlamında İrdelenmesi

Akdeniz konumundan kaynaklanan jeopolitik önem nedeniyle tarihsel süreç boyunca üzerinde egemenlik kurulmak istenilen bir bölge özelliğini taşımıştır. Bölgedeki egemenlik kurma gayretleri ise çatışmalara yol açmıştır. Son dönemde Doğu Akdeniz'de gerçekleşen petrol- doğalgaz keşifleri, Akdeniz'in jeopolitik önemini arttırmanın yanı sıra yeni sorun ve çatışmalara da kaynak oluşturmaktadır.

Etimolojik olarak "Doğu" anlamına gelen "Levant" sözcüğü İngilizler tarafından türetilen "Orta Doğu" terimine benzeşen bir biçimde, "Akdeniz'in doğusunu" tanımlamak için kullanılmaktadır. Doğuda Mezopotamya, Batıda Akdeniz ile sınırlı olan Levant bölgesi, günümüzde Mısır, Filistin, Ürdün, İsrail, Lübnan, Suriye, Kıbrıs ve Türkiye'yi içermekte olup; hatta bazı yorumlarda Ege Denizi'de bu bölge kapsamına dahil edilmektedir (Ediger vd. 2012:74). 2000'li yıllardan bu yana petrol ve doğalgaz arama, üretim ve ihracatı konularında Levant bölgesinde yaşanan gelişmeler enerji jeopolitiği bağlamında bölgenin önüne önemli fırsatlar ve riskler çıkartmaktadır. Doğalgaz keşifleri ile birlikte yoğunlaşan ruhsatlandırma çalışmalarının paralelinde yürütülen LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) ve boru hattı projeleri günümüzde bölge ülkelerinin gündeminde yoğun bir yer tutmaktadır (Bilgin, 2009: 57-58). Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak kıyıdaş ülkeler arasında Doğu Akdeniz'in paylaşımı sorununun tekrar bölge gündeminde üst sıralara yükselmiş olması ilişkilerin daha da karmaşıklaşmasına ve bölgedeki gerilimin artmasına yol açmaktadır (Arıboğan ve Bilgin, 2009:109-131).

Kendi bünyesinde mevcut olan petrol ve doğalgaz (hidrokarbon) kaynaklarının yanı sıra Hazar ve Orta Doğu bölgelerinden Batı'ya gerçekleştirilen enerji ihracatında bir transfer güzergâhı olarak önemli bir kavşak olma özelliğine de sahip olan Doğu Akdeniz bölgesi hem mevcut hem de gelecekte yapımı planlanan boru hatları açısından da stratejik bir öneme sahiptir. Azerbaycan'ın Sangaçal Terminalinden

alınan petrolü Gürcistan ve Türkiye üzerinden İskenderun'daki Ceyhan deniz terminaline ileten 1768 kilometre uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı stratejik enerji rekabetinin Doğu Akdeniz'deki önemli bir unsurudur. Daha öncesinde Irak petrolünü bölgede mevcut olan Kerkük-Ceyhan boru hattı ile uluslararası pazarlara ileten bölge, 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının devreye alınması ile birlikte dünya enerji ticaretinin önemli noktalarından biri konumuna gelmiştir. Ayrıca Kıbrıs Adası civarında keşfedilen doğalgaz yatakları Kıbrıs'ı bölgesel enerji politikalarında kritik bir konuma getirmiştir. Bu gelişmeler güvenlik ve enerjini sürekliliği konusunda bölgeyi sistemdeki büyük güçler açısından bir cazibe merkezi ve aynı zamanda yoğun bir rekabet alanına dönüştürmüştür (Aksoy, 2016:1).

Gerek klasik jeopolitik teoriler gerekse çağdaş jeopolitik teoriler değerlendirildiğinde hepsinin temel yönelimlerinin sorunlu bölgeleri özellikle de enerji kaynaklarını barındıran bölgeleri denetim altında tutmak olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde de enerji rezervlerine ve enerji dağıtım kanallarına egemen olmaya çabalayan küresel güçlerin, küresel ekonomi üzerinden dünya üzerinden *hegemonik güç olma* girişimleri, gelecekte küresel jeopolitiğin temel belirleyicisi olacaktır (İşcan, 2004: 48). Bu nedenle mevcut enerji koridoru olma özelliğine yeni keşfedilen hidrokarbon rezervleri ile enerji tedarikçisi olma olanakları da eklenen Doğu Akdeniz'in jeopolitik egemenlik teorileri perspektifinden değerlendirilecektir.

1.3.1. Deniz Egemenlik Teorisi

Dünya egemenliği için denizlere hâkim olmanın gerekliliğini ileri süren “Deniz Egemenlik Teorisi” Alfred Thayer Mahan tarafından, 1890 yılında yazdığı “*Influence of Sea Power Upon History – Deniz Gücünün Tarihe Olan Etkisi*” isimli eserinde ortaya atılmıştır. Mahan kitabının “*Elements of Sea Power-Deniz Gücünün Unsurları*” başlıklı bölümünde bir devletin deniz gücü olmasının hangi koşullarla gerçekleşebileceğini açıklamıştır (Tezkan ve Taşar, 2013: 32).

Eski çağlardan itibaren deniz gücünün önemi ve hegemonik etkisi devletler tarafından kabul edilmiş ve denizlere egemen olunması için yoğun çaba harcanmıştır. Ancak deniz gücünün bu önem ve etkisinin ilk kez sistematik ve ikna edici bir biçimde ortaya koyabilmiş olması bakımından bu teorinin fikir babası olarak Mahan kabul edilmektedir. Ayrıca Mahan'ın bu teorisi, belirli bir jeolojik özelliğin baz alınarak geliştirilmiş ilk teori olması nedeniyle, *ilk jeopolitik teori* olarak değerlendirilmektedir. Mahan bu teorinin temelini oluşturan fikirlerinde Alman Gümrük Birliği (Zollverein)'nin kurucu babalarından ekonomist Friedrich List'den de esinlenmiştir (Palacio, 2013). List, denizi “*yerkürenin yolları, güçlerin oyun alanı, yeryüzündeki*

tüm ulusların girişim ruhunun görünür hale geldiği bir alan ve ulusların özgürlüğünün beşiği” olarak tanımlamıştır.

Mahan tarihsel bir perspektife yerleştirdiği çalışmalarında büyük devletlerin siyasal ve ekonomik güvenliklerinin deniz güçlerine yani denizlerdeki egemenliklerine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Mahan bu iddiasını, İngiltere'nin dünya denizlerine hakimiyetinin, güçlü bir deniz gücüne sahip olması ve denizel alanlardaki bütün stratejik kesimleri denetimi altına alabilmiş olması ile gerçekleştiği argümanı ile desteklemiştir. Deniz egemenliğinin dost veya düşman bir devletin elinde olması denize çıkışı olmayan devletler bakımından bile bir güvenlik meselesi durumuna gelebilmektedir (Ulaş, 2011: 26). Mahan Panama Kanalı haricindeki tüm denizlerdeki İngiliz hakimiyetini gözlemleyerek emperyalist fikirlerini geliştirmiş ve İngiltere ile ABD arasındaki rekabette ABD'nin geliştirilmeye açık yönlerini ve bu bağlamda yapılması gerekenleri analiz ederek önerilerde bulunmuştur. Mahan etkin ve yeterli donanımına sahip bir deniz gücü ile ABD'nin daha geniş alanlara yayılan bir ticaret hacmine sahip olacağını öngörmüştür. ABD bu aşamada yeni pazarların yanı sıra aynı zamanda hakimiyet kurabileceği yeni bölgelere de sahip olabilecektir (Karabulut, 2005: 49). Eserlerinde İngiltere deniz gücünün yeteneklerini vurgulayan Mahan, bu ülkeyi ticari faaliyetlerini donanmasının faaliyetleri ile birleştirmeyi başaran büyük bir güç olarak adlandırmıştır (Sumida, 2003: 71).

Mahan'ın ileri sürdüğü deniz egemenliği teorisine göre Doğu Akdeniz'in jeopolitik konumu *“sahip olunması kritik önem taşıyan bölge”* olarak betimlenmektedir. Deniz egemenlik teorisinde *“stratejik deniz yollarını denetleyen denizleri de denetler, dolayısıyla dünyayı da denetler”* tezi savunulmaktadır. Mahan'ın teorisi genel olarak değerlendirildiğinde her ne kadar ilk planda ABD-İngiliz rekabeti görünüyorsa da bu rekabetin temelini enerji kaynaklarına ve nakil hatlarına sahip olma mücadelesinin oluşturduğu görülmektedir. Zira deniz egemenlik teorisi ABD'nin Standart Oil ve Birleşik Krallığın Royal Dutch şirketlerinin enerji alanlarındaki hegemonik üstünlüğü kendilerinin lehine genişletmek için mücadele ettikleri ve bu amaçla muhtelif çatışmaların yaşandığı bir dönemde ileri sürülmüştür (Çakır, 2011: 16).

Denizlerde de tıpkı karasal alanlarda olduğu gibi akıntılar, derinlikler ve geçitlerin oluşturduğu stratejik kontrol noktaları oluşmaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ortasında yer alan Doğu Akdeniz'in bu özelliğinden kaynaklanan bir etkileşim alanı olması, önemli bir koridor olan Süveyş Kanalı'nın bölgede yer alması, Kıbrıs'ın bölgenin kontrolüne yönelik stratejik etkisi, Hazar ve Orta Doğu havzalarına en kısa yoldan ulaşabilme özelliği ve deniz dibinde yeni keşfedilen petrol ve doğalgaz kaynakları, Doğu Akdeniz bölgesinin kıyıdaş olsun ya da olmasın bir çok devletin enerji politika ve stratejileri gündemlerinin ilk sıralarında yer almasına neden olmaktadır. Antik çağlarda stratejik ürün baharat iken bugün petrol ve doğalgaza dönüşmüştür. Sonuç olarak Doğu Akdeniz'in tarihsel süreç boyunca hegemonik güçler

tarafından denetim altında tutulması hedeflenen bir alan olarak değerlendirildiği söylenebilir (Ceylan, 2018: 37).

1.3.2. Hava Egemenlik Teorisi

İtalyan generali Douchet teknolojik ilerlemelerin etkisi ile hızlı bir gelişme sağlayan hava kuvvetlerinin bilhassa I. Dünya Savaşı sırasında sağladığı gelişmenin etkisi ile 1921 yılında yazdığı “The Command of the Air –Hava Hâkimiyeti” adlı eseri Hava Egemenliği Teorisinin geliştirilmesinde öncü rol oynamıştır. Bu konudaki fikirlerin sistematize edilmesi ve literatüre kazandırılması ise Alexander P. De Seversky tarafından gerçekleştirilmiştir. 1942 yılında yayımlanan “Victroy Through, Air Power – Hava Gücü Aracılığıyla Zafer” ile hemen ardından 1950 yılında “Air Power: Key to Survival- Hayatta Kalmanın Anahtarı: Hava Gücü” isimli çalışmaların yayımlanması ile de hava egemenliği fikri teori mahiyeti kazanmıştır. Söz konusu eserlerde deniz ve kara güçlerinin hava gücüne bağımlı olduğu öne sürülmüştür (Ural, 2009: 136). Önceleri devletlerin savunmada bir avantaj olarak yararlandıkları denizler, çöller, dağlar gibi coğrafi özelliklerin pozitif etkileri teknolojik gelişmeler ile büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Çünkü coğrafi koşulların sağladığı bu avantajlar ordulara büyük hareket esnekliği sağlayan hava gücü üstünlüğü ile aşılmıştır. Hava Egemenlik Teorisinde de askeri güçlere hareket üstünlüğü sağlayan hava gücünün deniz ve karanın üstünde ve onları kuşatan ve bu güçlerin hem etkisinde olabilen hem de onları etkisi altına da alabilen bir güç olduğu vurgusuna dayanır. Hava Egemenlik Teorisinin özünü, “havaya hükmeden bir ulus tüm dünyaya egemen olur. Bu nedenle havacılıkta daima üstün olmak gerekir” (Özey, 1998: 47).

Hava gücü, kara ve deniz güçlerinin sahip olduğu hareket serbestisinden daha fazla bir esnekliğe sahip olması ve onların erişemeyeceği noktalara ulaşmak gibi üstünlüklere sahip olması hava gücü ve amaçladığı hava egemenliği düşüncesinin jeopolitik teoriler arasında yer almasını sağlamıştır (Mütercimler, 2000: 101). Askeri silah ve malzemelerin, yakıt ikmallerinin adalarda kurulan üsler veya uçak gemilerinin sağladığı olanaklarla yapılabilmesi, stratejik bölgelerdeki hava hakimiyetinin önemini daha da belirgin hale getirmektedir.

Sahip olduğu jeopolitik konumu ile Doğu Akdeniz Bölgesi Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu gibi istikrarsızlığın artık bir karakteristik haline geldiği bölgelere yakınlığı nedeniyle bu bölgelere havadan yapılacak müdahalelere olanak sağlaması açısından da hava gücü bakımından yaşamsal öneme sahiptir. Bu özellikleri bölgenin Jeostratejik önemini daha da arttırmaktadır.

1.3.3. Kara Egemenlik Teorisi

Günümüzde klasik jeopolitik egemenlik teorileri arasında yer alan Kara Egemenlik Teorisi, 1904 yılında İngiliz Kraliyet Coğrafya Cemiyetine “The Geographical Pivot History-Tarihin Coğrafi Eksenini” başlıklı bildiriyle H.J.

Mackinder tarafından ileri sürülmüştür. Kara Hâkimiyet Teorisi bölgesel coğrafyaların dünya siyasal sisteminin oluşumu üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmakta ve teoride döneminin Avrupa siyasal coğrafyasının etkileri görülmektedir. Mackinder'in teorisi 1930'lu yıllarda Karl Haushoffer tarafından geliştirilmiş ve akademik çevrelerde kabul görmeye başlamıştır (Herwik, 1999: 220).

Avrupa, Asya ve Afrika'yı birlikte dünya adası olarak vasıflandıran teori (Mackinder, 1904:426) kısaca "Doğu Avrupa'yı denetleyen merkez bölgeye egemen olur, merkez bölgeyi denetleyen dünya adasına egemen olur, dünya adasına egemen olan ise dünyaya hâkim olur" şeklinde özetlenebilir. Haushofer, günümüzdeki Orta Asya'yı, Mackinder ise Sibirya Bölgesi ile Doğu Avrupa'yı "Kalpgâh" olarak vasıflandırmaktadır (Tamçelik, 2011: 12-13). Kalpgâh iç hilal (Çin, Hindistan, Türkiye, Balkanlar, Avusturya ve Almanya) ile dış hilal (Rimland Kuşağı olarak da adlandırılan İngiltere, Afrika, Avustralya, Japonya ve ABD) iki bölge tarafından çevrelenmektedir (Mackinder, 1904: 435).

Hem Haushofer hem de Mackinder Kalpgâh'ın karakteristik özelliğinin deniz gücü ile ulaşılamayacak bölgelerden oluşmasına önem atfetmişlerdir. Avrasya'nın Kalpgâh olarak nitelendirilmesi hem jeopolitik konum özellikleri nedeniyle kara gücünün egemenliğine olanak sağlaması hem de süper güç olma çabasındaki devletler açısından önemli fırsat ve olanakları bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bunların en kritik önemde olanı ise endüstriyel devrimi başarmış ülkeler için hayati önem taşıyan hidrokarbon kaynaklarıdır.

Teori kara gücünün önem ve etkilerini öne çıkarıyor olsa da deniz gücünün ve güvenli deniz üslerinin önemini de yadsımamaktadır. Kalpgâh'a egemen olan devletin deniz yolu ile taşınarak iç hilalden saldırabilecek kara kuvvetlerinin tehditlerine maruz kalabileceği teoride vurgulanmaktadır. Bu bağlamda iç hilalin önemine vurgu yapılmakta ve Kalpgâh'a egemen olmanın yolunun iç hilale egemen olmaktan geçtiği savunulmaktadır. Yani bir dünya hakimiyeti kurmak isteyen kara güçlerinin ilk hedefi Akdeniz'e egemen olmaktan geçmektedir (Singh, 2015:283). Bu bakış açısına göre, geçiş bölgesinde bir merkez pozisyonunda bulunan Doğu Akdeniz, egemenlik alanı mücadelesinin odak noktasını oluşturan çok önemli bir konumdadır (Tamçelik, 2009: 333).

1.3.4. Kenar Kuşak Teorisi

ABD'nin yalnızcılık politikaları karşısı Nicholas J. Spykman tarafından geliştirilen kenar kuşak teorisi dünyayı bir bütün olarak değerlendirmektedir. 1942 yılında Yale Üniversitesi tarafından düzenlenen Spykman'ın jeopolitiğe ilişkin görüşlerini açıkladığı konferansta ve aynı yıl yayınlanan "America's Strategy in World Politics" isimli eserinde Spykman jeopolitik ve stratejiye ilişkin önerilerini sistematik bir biçimde sunmuştur. Kenar kuşak teorisi birçok noktada Mackinder'in kara egemenliği teorisi ile benzerlikler göstermekle birlikte denetim altında tutulması önerilen bölgeler açısından farklılık göstermektedir (Gerace, 1991: 348).

Teorisinde güçlü devletlerin sınırlarına yakın küçük devletleri kendilerine yapılacak olan saldırı ve işgallere karşı koruması gerektiğini savunan Spykeman; güç dengesi ve güç kullanımı konuları üzerinde durmuştur. Bu politikaya “tampon devletleri koruma politikası” adını vermiştir (Tezkan ve Taşar, 2013:142). Ayrıca Spykeman “güç dengesi politikası” olarak adlandırdığı; güçlü komşulara sahip olan devletlerin yalnızca kendini saldırılardan koruma amacı gütmeyen bunun yanı sıra bölgedeki bir başka devletin tehdit oluşturabilecek güce sahip olmasını engellemeyi de amaçlayan karşılıklı yükümlülükler içeren güç birlikleri kurmaları gerektiğini savunmaktadır.

Kenar kuşak teorisi dünya karasal alanlarının Avrasya, Güney Amerika, Kuzey Amerika, Afrika ve Avustralya’dan oluşan beş ana adadan oluştuğunu öne sürmektedir. Avrasya’yı dünyanın en önemli merkezi olarak kabul eden Spykeman Avrasya’yı çevreleyen coğrafyayı da teorisinde önemli bir konuma yerleştirmiştir (Gray, 2015: 877).

Kuzey Buz Denizinden başlayarak Karpat Dağları, Balkanlar, Anadolu, İran ve Afganistan platosunu kapsayarak güneye doğru uzanan Kalpgâhın (Tezkan ve Taşar, 2013: 148) etrafı dünyanın başlıca deniz ulaşım yolları ile çevrilmiş bir konumdadır. Bölgede bulunan devletlerin içine düşeceği siyasal çalkantıların yol açacağı istikrarsızlıklar güç dengesini bozabilecek ve Kalpgâh için doğrudan bir tehdit oluşturabilecektir. Akdeniz de Kalpgâhın kenar kuşağındaki ülkeler arasında bağlantı sağlayan önemli bir çevresel deniz yoludur (Gray, 2015: 888). Bu nedenle Kalpgâh kenar kuşağının tam ortasında bulunan ve tampon bölge ülkeleri ile doğrudan temas halinde bulunabilen Doğu Akdeniz, kenar kuşağın önemli bir kısmını denetim altında tutabilme özelliği nedeniyle yüksek bir önem derecesine sahiptir. Bu teoriye göre Türkiye, Yunanistan ve dolaylı olarak Irak ve İran ile bağlantısı olan Doğu Akdeniz kenar kuşak devletleri olarak nitelendirilen Türkiye, İran, Irak, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Doğu Sibirya, Kore, Çin ve Avrupa’nın tümünün denetlenmesine olanak sağlayacak konumdadır (Yıldız, 2012: 43). Bu noktadan bakıldığında, Doğu Akdeniz’e egemen olan gücün Türkiye, Yunanistan, Irak ve İran gibi ülkeleri de denetim altında tutabileceği söylenebilir.

1.3.5. Büyük Satranç Tahtası Teorisi

Avrasya’nın dünya egemenliği sağlanabilmesi açısından önemi ve etkisi çağdaş teorisyenlerden Zbigniew Brzezinski tarafından “Büyük Satranç Tahtası Teorisi” ile yeniden gündeme getirilmiştir. Brzezinski, Avrasya’nın dünya nüfusunun %75’ine, dünyadaki kişi başına düşen GSMH’nin %60’ına ve dünyadaki toplam enerji rezervlerinin %75’ine sahip olduğunu vurgulayarak bölgenin sahip olduğu bu özellikler nedeniyle küresel mücadelenin sahneleneceği bir satranç tahtası özelliği

taşıdığını ve Avrasya'ya hükmedilmeden bir dünya hakimiyetinin olanak dışı olduğunu savunmaktadır (Brzezinski, 1997: 50).

SSCB'nin dağılması sonrasında tek kutuplu hale gelen dünyada hegemonik bir güç olan ABD'nin küresel bir oyuncu olma stratejisini enerji kaynaklarına sahip olma ve bu kaynakların iletim hatlarını denetim altına alma hedefine dayandıran bu teoride enerji kaynaklarına ve bu kaynakların nakil hatlarına büyük önem atfedilmektedir. Brzezinski dünyanın geleceğinde Avrasya'nın potansiyelinin çok büyük bir önem arz ettiğine vurgu yapmaktadır (Brzezinski, 2017: 270).

Küresel ekonomiye hâkim olmak ve sonrasında tüm dünya üzerinde egemenlik gerçekleştirebilme amacının gerçekleştirilmesini her türlü enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmeye dayandıran teori açısından Doğu Akdeniz'in önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Ortadoğu'daki enerji rezervlerine geçiş güzergâhı özelliğine sahip olmasının yanı sıra yeni hidrokarbon yataklarının keşfedilmesi de bölgeyi egemenlik savaşlarının hedefindeki büyük satranç tahtasının önemli bir aktörü haline getirmiştir.

1.4. Güvenlik Teorileri Bağlamında Doğu Akdeniz Enerji Güvenliği

Bir tehdit çatışma ve uzlaşma süreci olarak (Dedeoğlu, 2014: 40) betimleyebileceğimiz uluslararası ilişkiler tarihinin yorumunda realist teori başlıca aktör olarak devleti kabul ediyorsa da günümüz koşulları devletin yanı sıra bu sürece bireylerin, örgütlerin ve çok uluslu şirketler gibi diğer unsurların da dahil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk yani farklı özelliklere sahip ancak birbirleri ile de bağlantılı özellikler gösteren bu aktörlerin sürece dahil olması güvenlik konusunu öncelikli bir konuma getirmiştir.

1.4.1. Enerji Güvenliği

Üzerinde tam olarak mutabakata varılmış ya da evrensel olarak kabul görmüş bir tanımı olmamasına rağmen enerji güvenliğine kapsamlı ve sistematik bir tanım getirmeyi amaçlayan çalışmalar mevcuttur (Pala, 2007: 198). Bu çalışmalar çerçevesinde enerji güvenliğine yönelik pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan hareketle oluşturulan en kapsamlı enerji güvenliği tanımı; "Bir ülkenin vatandaşlarına devlet tarafından sürdürülebilir ve güvenilir yakıt ile enerji hizmetinin sağlanmasının garanti altına alınması" hususlarına vurgu yapmaktadır. Bu tanım 1992 yılında Dünya Enerji Konseyi tarafından da kabul görmüştür (Davletov, 2010: 46). Enerji güvenliği en açık biçimi ile "arzulanan miktarda kaynağın uygun maliyetlerle, doğru zamanda, doğru yerde olmasının sağlanması" şeklinde ifade edilebilir (Bilgin, 2017: 618). Enerji güvenliği kavramına yönelik biri enerjiye diğeri ise güvenliğe ağırlık veren iki farklı yaklaşım mevcuttur. Enerjiye ağırlık veren yaklaşım enerji kaynaklarının

bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği hususlarına öncelik vermektedir. Güvenlik ağırlıklı yaklaşım ise, arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşında yer alan tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziken korunması hususlarını ön plana çıkarmaktadır (Ediger, 2007: 24).

Sanayileşme sürecinde bir ülke tarafından kullanılan enerji türlerinin çeşitliliği, ülkelerin uygulamalarına göre değişkenlik arz etmektedir. Ülkenin mevcut enerji kaynakları ve dışarıdan temin ettiği enerji kaynakları arasında sağlamaya çalıştığı denge çabaları ülkenin ekonomik ve siyasal koşullarına göre farklılıklar gösterir. Bu aşamada enerji kaynaklarının güvenliği; kaynakların enerji talebine yanıt verecek şekilde denetlenebilmesi, maliyet yönünden ülke olanaklarına uyumlu olması enerjide kaynak çeşitliliği sağlaması ve kaynakların sürdürülebilirlik özelliğine sahip olması gibi pek çok faktöre bağımlı bir değişkenlik sergilemektedir.

Enerji güvenliğinde yaşanan risk ve tehditler ülkenin bütçesinde, enerji ithalat-ihracat yapısında ve genelde enerji politikasında kapsamlı değişimler yapmasına yol açabilmektedir. Günümüzde ülkelerin üretim faaliyetlerini sürdürebilmek için gereksinim duyulan enerjiyi temin etme zorunluluğu anlamına gelen ulusal enerji güvenliği, küresel enerji güvenliğinin önemli bir parçasıdır. Ülkelerin ulusal enerji güvenliğine yönelik politikaları küresel enerji güvenliği politikaları ile çelişmeyen ve küresel enerji politikalarına olumlu katkıda bulunan bir yapıda olmalıdır.

Diğer bir deyişle, enerji güvenliği kavramı olarak “enerji kaynağının üretici ülkeden çıkartılarak uygun piyasa fiyatları ile güvenli güzergâhlar izlenerek sorunsuz olarak sürdürülebilir bir biçimde tüketici ülkeye iletilmesi” olarak tanımlanır. Enerji güvenliği, tüketici için enerji kaynağını sorunsuz bir biçimde temin etme anlamına gelirken arz eden taraf için ise enerji arzının sürekliliğinin sağlanması ve korunması yönüyle önem ifade etmektedir.

Bu anlamda enerji güvenliğinin enerji ağırlıklı tanımı ve güvenlik ağırlıklı tanımı ayrı ayrı ele alınabilmektedir. Güvenlik ağırlıklı tanımdan kastedilen fiziksel güvenlik anlayışıdır. Enerji kaynaklarının aranması, üretimi, iletilmesi ve pazarlanması sürecinde yaşanabilecek güvenlik sorunlarını öne çıkarmaktadır. Terörizm temelli saldırılar ve hasım ülkelerin enerji güvenliğine yönelik faaliyetleri de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Enerji ağırlıklı tanım ise enerjiye ekonomik bir önem atfetmekte ve 3 başlıkta incelenebilmektedir. Bunlar enerji arz güvenliği, enerji talep güvenliği ve ulaşım yolları güvenliğidir (Ediger, 2010: 46).

Enerji üreticisi olan ve ürettiği ihtiyaç fazlası enerjiyi diğer ülkelere satan devletler “Enerji Talep Güvenliğine” öncelik vermektedir. Bu devletler kendi kaynaklarının uluslararası piyasalarda kesintisiz ve yüksek fiyatlarla alıcı bulmasını istemekte olup enerji güvenliğini bu şekilde yorumlamaktadırlar. Öte yandan enerji tüketicisi olarak vasıflandırılan ve enerjiyi yoğunlukla diğer ülkelere sağlayan devletler bakımından “Enerji Arz Güvenliği” önem taşımaktadır (Selçuk, 2010: 32).

Bu devletler enerji güvenliğinde; mevcudiyet (availability) hesaplılık (affordability), sürdürülebilirlik (sustainability) ve erişilebilirlik (accessibility) olmak üzere dört unsuru önemsemektedirler (GEA, 2012: 330).

Günümüzde enerji güvenliği kriterlerine yeni referanslar eklenmiş ve bunlar değişik düzeylerde güvenlik kavramını etkilemişlerdir. Örneğin Kyoto Protokolü sonrasında karbon kotaları, çevre normları, karbon borsası ve karbon ticareti, enerji ürünlerinin finans piyasalarında hisse senedi ve fona dönüşmesi yasalardaki ani (ya da taraflı) değişiklikler çevre hareketleri, tüketici duyarlılığı, yeni bölgesel iş birliği ya da çatışmalar gibi çetrefilli birçok husus, enerji güvenliğini gerek talep gerekse arz boyutunda köklü bir biçimde etkilemektedir. Enerji güvenliğini etkileyen faktörlerin çeşitlenerek artması, bu kavramın anlamını pek çok alandan etkilenen ve pek çok alanı etkileyen bir biçimde derinleştirmektedir (Bilgin, 2017: 623-624).

Bu nedenle enerji güvenliğine yönelik teoriler bağlamında Doğu Akdeniz'in bölgesel ve küresel güvenliğe mevcut ve olası etkilerinin açıklanması gerekmektedir.

1.4.1.1. Enerji Güvenliği Bağlamında Realist Teori Yaklaşımı

II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu büyük yıkımlar döneme hâkim olan idealizme olan inancın sarsılmasına ve sorgulanmasına yol açmıştır. Bu dönemin kendine özgü koşulları henüz yapılaşmasını tamamlamamış olan realist teorinin sistematik bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. Realist teori II. Dünya Savaşı'nı izleyen Soğuk Savaş sürecinde ABD ve SSCB arasında kurulmaya çalışılan güç dengesini açıklama amacını gütmektedir (Orban, 2008: 8).

Hobbes'in yorumları bağlamında uluslararası sistemin doğal işleyişi realistler tarafından, anarşik bir ortam olarak tanımlanır (Battici, 2002: 4). Realistler savaşı ve çatışmayı bu ortamın baskın karakteristiklerinin doğal bir sonucu olarak değerlendirirler. Sistemin başlıca aktörleri olan devletler bu anarşik ortamın bir gereği olarak gücü baz alan eylemler ortaya koyarlar (Trachtenberg, 2003: 184). Güce sahip olmanın en etkin unsurlarının başında gelen enerji kaynakları, devletlerin zenginleşmesine olanak sağlamak ve devletler de bu zenginleşme sonucunda askeri alanlara yaptıkları yatırımları yoğunlaştırabilmektedirler. Böylelikle elde edilen daha büyük güç yeni enerji kaynakları üzerindeki egemenlik mücadelesinde ve küresel siyasette önemli üstünlükler sağlamaktadır (Schubert ve Pollak, 2011: 7). Soğuk savaş sürecinin sona ermesi ile birlikte ideolojik çatışmalara dayalı egemenlik mücadeleleri yerini doğal kaynaklara sahip olma ve denetleme çabalarına bırakmıştır. Tüm kaynaklar gibi enerji kaynaklarının da sınırlı olması arz-talep dengesizliğine yol açmakta, bu kaynakları kontrol altına alma amaçlı bölgesel ve küresel çekişme ve çatışmalara neden olmaktadır (Dannreuther, 2010: 13).

Klasik realist teoriye göre güvenlik, bir “güvende olmama hali” ve bir “sürekli güvensizlik ortamı” bağlamında tanımlanmaktadır (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 6). Güvenlik kavramını güç-tehdit ve güvensizlik sacayağı üzerine konumlandıran realist teori enerji konusuna güç-çıkar ve asimetrik bağımlılık perspektifinden bakmaktadır. Burada karşılıklı çıkarların gözetilerek tarafların eşitlik çerçevesinde varlıklarını sürdürdüğü bir “karşılıklı bağımlılık” temelinde barış ve güvenliği korumayı amaçlayan bir bağımlılıktan ziyade hegemonik bir bağımlılık, yani üstün olan tarafa bağımlılık söz konusu olmaktadır. Realist teoriye göre enerji ithalatına bağımlı ülkeler ve söz konusu kaynaklara sahip olan ülkeler arasında; kaynaklara sahip olup enerji ihraç eden ülkeler lehine bir “asimetrik bağımlılık” gerçekleşmektedir (Şöhret, 2014: 536).

Doğu Akdeniz’de bulunan hidrokarbon kaynakları, rezervlere sahip olan ülkelerin enerji bağımlılığını azaltabilecek ve arz güvenliğine kavuşmalarına yol açacaktır. Sonuç olarak bu devletlerin maruz kaldığı asimetrik bağımlılık da azalacaktır. Aynı zamanda çıkarılan petrol ve doğalgazın enerji talebinde bulunan ülkelere satışı bir ekonomik güce ulaşmayı da sağlayarak kendileri adına asimetrik bir bağımlılık avantajı elde etmelerini sağlayacaktır. Enerji ihracından elde edilen gelir de söz konusu devletin uluslararası sistemde askeri ve ekonomik alanda daha güçlü bir konuma gelmesini sağlayacak yatırım olanaklarına kavuşmasını sağlayacaktır.

1970’li yıllarda ileri sürülen neo-realist teorinin oluşumunda Kenneth Waltz’ın 1979 yılında yayımladığı “Theory of International Politics” isimli eserinin önemli katkıları olmuştur (Waeaver, 2009: 202). Ağırlıklı olarak realist teorinin önemsedığı kavramları farklı bakış açıları ile değerlendiren (Kalkan, 2015: 66) neo-realist teori, Waltz’ın tezlerinden etkilenmiş ve devletlerin çıkarlarını korumayı amaçlayan sistemin özünde anarşik bir yapısı olmadığını, yalnızca düzeni tesis edecek bir otorite boşluğundan kaynaklanan güvensizlik üzerine inşa edilen ilişkiler sisteminin anarşiye yol açtığını iddia etmektedir. Teoriye göre, güvenlik politikalarının devletlerin öncelikleri arasında konumlanması bu güvensizlik ortamının doğal bir tezahürüdür (Arı, 2008: 18). Teori her an bir çatışma olasılığının varlığını dikkate alarak en kötü durum senaryosuna göre strateji oluşturan devletlerin diğer devletlerin eylemlerini de şekillendireceğini savunmaktadır.

Dünyada 1980’li yıllarda gerçekleşen gelişmelerinde etkisi ile neo-realist akım John Mearsheimer’in “Saldırgan Realizm”, Robert Jervis ve Jack Snyder’in “Savunmacı Realizm” tezlerinden etkilenecek çeşitli alt kırılımlara yönelmiştir.

Saldırgan neo-realizmin, hegemonik güç olmayı amaçlayan devletlerin askeri ve ekonomik yetkinliklerini geliştirerek bu amaçlarını gerçekleştirebileceklerini ve kendi güvenliklerini sağlayabileceklerini savunmasına karşın; savunmacı neo-realizmin önceliği gücün iç siyasette yoğunlaştırılması olmuş ve dış politika güvenliğinde güç dengesi öne çıkarılmıştır. Bu gibi durumlarda gereğinde diğer

devletler ile iş birliği yapılarak bu iş birliği sonucunda sağlanan asimetrik bağımlılığın diğer devlet veya devletleri ortak çıkar doğrultusunda hareket etmeye yönlendirmenin mümkün olduğu savunulmuştur (Nogayeva, 2011: 21-25).

Neo-realist teori doğrudan enerji güvenliğine yönelik bir yaklaşımı içermiyor ise de ekonomik ve askeri güç temelli olması nedeniyle söz konusu yaklaşımın enerji güvenliğine de teşmil edilmesi olanaklıdır. Teoriye göre güç dengesini kurma amacı ile hareket eden devletlerin, sahip oldukları ekonomik getirileri askeri alanda kullanarak güç elde etme çabaları için enerji rezervlerine sahip olmak önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Güvenlik ve zenginlik seçenekleri arasında bir çatışma söz konusu olduğunda genel olarak güvenlik seçeneği öncelenmek ile birlikte devletler bazen -uzun dönemde askeri yetkinliklerini artırma amacına yönelik olarak- zenginlik seçeneğini tercih edebilmektedirler. Enerji kaynaklarına sahip olmayı ve bu kaynakları kontrol etmeyi amaçlayan enerji politikalarının sağlayacağı ekonomik kazanımların ülkenin askeri yetkinliklerine sağlayacağı kazanımlar neo-realist teori açısından söz konusu kaynakları vazgeçilmez bir konuma getirmektedir (Orban, 2008: 15).

Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon rezervlerinden çıkarılacak petrol ve doğalgazın uzun vadede dış pazarlara ihracı söz konusu olabilecektir. Bu bağlamda gerek rezervlere sahip olan ülkeler gerekse enerji ihracı için oluşturulacak güzergâhta bulunan ülkeler uzun vadeli çıkarlarını gözetenek aralarındaki güvensizlik sorunlarını erteleyebileceklerdir. Rezervlerin satışından ve pazarlama iletim kanallarından gelir elde edilmesi sonucunda uzun vadede yakın çevreden kaynaklanan tehditler azalacak, göreceli bir güvenlik ortamının oluşması ile enerji kaynaklarına yönelik yatırımlar da artabilecektir.

1.4.1.2. Enerji Güvenliği Bağlamında Liberal Teori Yaklaşımı

Enerji güvenliğinde devletlerin başlıca belirleyici aktör olamayacaklarını savunan liberal teori genel anlamda realist teorinin tam aksine bir yaklaşımla karşılıklı bağımlılık, iş birliği, devletin sınırlı etkinliği ve aktör çokluğu ilkeleri üzerinde temellendirilmiştir. Liberal teorinin çoğulculuk (pluralism), ulusötecilik (transnationalism), işlevselcilik (functionalism) gibi alt kırılımları güvenlik bağlamında çoğulculuk, iş birliği ve bütünleşme, küresel yönetim gibi kavramları ön planda tutmaktadır (Ayhan, 2016: 136). Liberal teori dış ve iç siyasette enerji pazarları üzerindeki çeşitli grupların mevcut çıkarları nedeniyle meselenin sosyal, siyasal, ekonomik, çevresel ve askeri boyutlarının aynı önem düzeyinde değerlendirilmesi gereğini vurgulayarak enerji güvenliğinin çok boyutluluğuna dikkat çekmektedir (Brauch, 2008: 8).

Özellikle dış politika stratejilerinde enerji güvenliğini karşılıklı bağımlılık ilişkisi ile açıklamaya çalışan liberal teori, dış politika aktörleri olan devlet ve devlet dışı unsurların ortak yarar ve kazanım ilişkilerinde benzer tercihlerde bulunacakları ön

görüsünde bulunmaktadır (Koçer, 2009: 159). Ancak liberal teoride oyun kurucu aktörler arasındaki etkileşimler sonucunda yerel kurumlarda gerçekleşen davranışların farklı bir seyir izleyebileceği göz ardı edilmiştir.

Liberal teorinin ön plana çıkardığı bir diğer unsur olan devlet dışı aktörler de enerji güvenliği kapsamında dikkate alınmaktadır. Teoriye göre devletlerin oluşturdukları enerji politikalarının uygulanması ve enerji güvenliğinin sağlanması yalnızca devleti merkeze alarak gerçekleştirilebilecek bir süreç değildir. Sürecin istenilen sonuçları vermesi ve sağlıklı yürütülebilmesi için devlet dışı aktörlere de ihtiyaç duyulmaktadır. 1973 ve 1974'te görülen enerji darboğazlarının ardından ülkeler arasında enerji ilişkilerini düzenlemek üzere oluşturulan uluslararası enerji ajansı (International Energy Agency) söz konusu devlet dışı aktörlere uygun bir örnek oluşturmaktadır (Sevim, 2015: 131). Ayrıca AB, NATO ve BM gibi kuruluşların enerji güvenliğine ilişkin faaliyetleri de dikkate alındığında, liberal teorinin sistemde devlet dışı aktörlere de gereksinim duyan yaklaşımının yerinde olduğu görülmektedir.

Enerji kaynaklarının engelsiz bir biçimde küresel piyasaya arz edilmesi süreci enerji güvenliğinin önemli kriterlerinden biridir. Bu bağlamda liberalizmin devlet anlayışını sınırlandırıcı yaklaşımı dikkate alındığında enerji kaynaklarının fiyatlandırılması ve dolaşımının serbest piyasa koşulları içinde rekabete dayalı olarak sağlanması da enerji güvenliği açısından önemli bir unsurdur (Çetin, 2001: 228).

Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin dağılımının birden çok devletin egemenlik alanlarında gerçekleşiyor olması ve elde edilecek olan enerji kaynaklarının enerji talebinde bulunan ülkelere iletim hatlarının da yine çok sayıda devletin egemenlik sahaları üzerinde bulunması bölgede iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Ancak söz konusu iş birlikleri gerçekleşse dahi devletlerin çıkar çatışması yaşamaları potansiyeli dikkate alınarak bu iş birliklerinin her an bozulma olasılığı da göz ardı edilemez. Çıkar çatışmaları sonucu iş birliklerinin sona erme olasılığı enerji güvenliğini tehdit eden bir unsurdur. Bu riskin azaltılması amacıyla gerekli hukuki düzenlemelerin oluşturulması ve tüm tarafların katılımı ile bölgesel bir örgütsel yapılanmaya gidilmesi, iş birliklerinin bozulmasını zorlaştıran bir unsur olabilir. Uluslararası hukukun ve uluslararası kuruluşların devletler üzerinde herhangi bir yaptırım gücüne sahip olmadığı ve devletlerin her an üyelikten çekilme seçeneğine sahip oldukları da göz önünde bulundurulduğunda yine de söz konusu iş birliklerinin tam anlamı ile garanti altına alınamayacağı göz ardı edilemez.

Küresel ekonomik sistemde Soğuk Savaş sonrasında yaşanan değişimler sonrasında devlet müdahaleleri dışlanmaya başlanmış ve yaşanan ekonomik krizlerden devletin sorumlu olduğu öne sürülmüştür. Serbest piyasa ekonomisinin verimli işleyişine engel teşkil eden devlet de dahil olmak üzere tüm unsurların etkilerinin minimize edilmesi gerektiği fikri savunulmuştur (Tasam, 2011).

Küreselleşme olarak adlandırılan bu süreçte devlet dışı aktörlerin özellikle çok uluslu şirketler olarak adlandırılan kuruluşların büyüyen serbest piyasa ekonomilerindeki etkinliklerinin artışı devletin sistemdeki siyasi ve ekonomik gücünü zayıflatmıştır. Küresel ölçekte faaliyet gösteren Shell, BP, Noble gibi büyük şirketlerin enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerdeki arama, tarama, çıkarma ve nakil işlemlerini gerçekleştirme yetkinlikleri bu şirketlerin zamanla bir hegemonik güç haline dönüşmelerine imkân sağlamıştır. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin arama, tarama, çıkarma ve nakil işlemlerini kendi olanakları ile gerçekleştirme gücüne sahip olmamaları, devlet dışı aktörlerin güç kazanmasına neden olmuştur. Bu aktörler elde ettikleri güç ile ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde enerji güvenliğinin önemli unsurları haline gelmişlerdir (Kaya, 2016: 199). Neo-liberal teori sistemi açıklamak üzere “asimetrik bağımlılık” kavramını kullanmaktadır. Bu kavram askeri bağımlılıktan daha çok ekonomik bağımlılığa vurgu yapmaktadır. Neo-liberaller askeri gücün yüksek maliyetlerinin aktörleri ekonomik gücü tercih etmeye yönelttiğini savunmaktadırlar (Kalkan, 2014: 74-75). Neo-liberal teoriyi enerji açısından değerlendirdiğimizde, alternatif enerji kaynaklarına erişim imkânına sahip olan ülkelerin, bu olanağa sahip olmayan ülkelere görece daha az bağımlı olacaklarını söyleyebiliriz. Ülkelerin bağımlılık düzeylerini azaltma çabaları askeri gücü önceleyen bir egemenlik üzerine inşa edilirse bu girişim yüksek maliyetlere yol açacaktır. Bu nedenle uzun vadede daha düşük maliyetli olacağı savunulan ve taraflara “kazan-kazan” olanağı da sağlayabilecek olan “yumuşak güç” seçeneği önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Kurlantzick, 2007: 87). Yumuşak güç politikasını benimseyen devletler enerji temin edebilecekleri ülkelere insani yardımlarda bulunmakta bu suretle güven sağlayarak ticari ilişkileri geliştirmenin yanı sıra bu ülkeler ile siyasi ve ekonomik ittifaklar kurarak enerji taleplerini karşılayabilecekleri seçenekleri çoğaltmaktadırlar (Azer, 2012: 234).

Doğu Akdeniz’de hidrokarbon kaynaklarının yer aldığı bölgelerin birden fazla ülkenin egemenlik alanına dağılmış olması bu rezervlerin tek bir güç tarafından kontrol edilebilmesini olanaksız kılmaktadır. Öte yandan bu kaynaklara sahip olan devletlerin kendilerinin arama, tarama ve çıkarma faaliyetlerini tek başlarına gerçekleştirme gücüne sahip olamamaları sahip oldukları enerji yataklarının yer aldığı alanları parsellere ayırarak ihale yoluyla devlet dışı aktör olarak adlandırılan uluslararası şirketler ile iş birliğine girişmelerini zorunlu kılmaktadır.

Bölgede çıkarılacak rezervlerin bölge ülkelerine enerji bağımlılığını azaltma olanağı sağlamanın yanı sıra bir yumuşak güç konumuna gelme potansiyeli taşıdığına dikkat çekmektedir. Bölge ülkeleri çıkarılacak rezervler ile hem kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecekler hem de enerji ihracı yoluyla edinecekleri üstünlükle enerji sağladıkları ülkeler ile siyasi yakınlıklar da kurabileceklerdir. Böylelikle ticari anlaşmalardan doğan iş birlikleri sonucunda askeri üstünlük sağlama çabaları için yapılacak harcamaların azalması devletlerin aktiflerine önemli katkılar sağlayabilecektir.

1.4.Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Rezervleri ve Ekonomik Değeri

Yılda ortalama 220.000'den fazla geminin seyir halinde olduğu Akdeniz, dünya deniz alanlarının yalnızca %1'ini kapsamına rağmen dünya deniz trafiğinin yaklaşık %33'üne sahne olmaktadır. Bu oranlar değerlendirildiğinde Doğu Akdeniz'de gerçekleşen deniz trafiğinin hacminin büyüklüğü açıkça görülmektedir. Akdeniz'deki bu ticari hareketlilik Çanakkale ve İstanbul Boğazları üzerinden Karadeniz'e, Cebelitarık Boğazı aracılığı ile Atlantik Okyanusuna ve Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz ve Hint Okyanusuna ulaşabilmektedir (Yaycı, 2012: 7). Bölgedeki enerji trafiği 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının açılışı ile daha da yoğunlaşmış ve İskenderun Körfezi de bu trafiğin önemli noktalarından biri konumuna gelmiştir (Gür, 2019: 657). Deniz ticaretindeki bu öneminin yanı sıra son enerji rezervi keşifleri ile birlikte Doğu Akdeniz enerji yönüyle de dikkat çekmektedir. Yakın geçmişte keşfedilen petrol ve doğalgaz yataklarındaki enerji potansiyelinin hacmi ve bu yatakların çıkarılması ve işletilmesi faaliyetlerinin bölgeye getireceği ticari hareketlilik değerlendirildiğinde bölgenin ekonomi, enerji ve güvenlik açılarından taşıdığı önem açıklıkla görülebilmektedir (Sandıklı, 2013: 1-50). Yüzyıllardır dünya jeopolitiğinde kritik öneme sahip olan Doğu Akdeniz, günümüzde enerji rezervlerinin arama ve çıkarım faaliyetlerinin artması ile birçok ülkenin dikkatlerini üzerinde yoğunlaştırdığı bir bölge olarak gündeme gelmektedir.

Dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip olan bölgelere yakınlığı ile dikkat çeken Doğu Akdeniz'de enerji kaynağı aramaları yeni bir olgu değildir. Özellikle Ürdün, İsrail ve Suriye'de 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli aramalar gerçekleştirilmiş ancak 2000'li yılların başlarında İsrail açıklarında yapılan keşiflere kadar yalnızca Suriye bölgedeki gerçek anlamda üretici konuma gelen tek ülke olabilmektedir.

Bölgede hidrokarbon kaynaklarına yönelik ilk araştırmalar 1968 yılında Nil Deltası üzerinde başlamıştır (Xiaobing vd, 2017: 573). Amerikan Jeolojik Araştırmalar Kurumu Mart 2010 tarihli "Fact Sheet 2010-3014" belgesinde yer alan bilgilere göre, Levant Doğu Akdeniz havzasında henüz keşfedilmemiş yüksek miktarda enerji rezervleri mevcuttur. Raporda öngörülen petrol, doğalgaz ve sıvı gaz rezerv miktarları aşağıdaki gibidir.

Petrol (Milyar varil)			Doğalgaz (Trilyon ft ³)			Sıvı gaz (Milyar varil)		
En İyi	En Kötü	Ortalama	En İyi	En Kötü	Ortalama	En İyi	En Kötü	Ortalama
Rezerv miktarı	Rezerv miktarı	Rezerv miktarı	Rezerv miktarı	Rezerv miktarı	Rezerv miktarı	Rezerv miktarı	Rezerv miktarı	Rezerv miktarı
3,759	483	1,689	227,430	50,087	122,378	5,783	1,226	3,075

Tablo 1. Doğu Akdeniz'deki Tahmini Hidrokarbon Rezervleri (Kaynak: Schenk vd, 2010)

Rapora göre Doğu Akdeniz rezervlerinde henüz keşfedilmemiş 3,5 trilyon metreküp doğalgaz, 181 milyon ton petrol ve 70,2 milyon ton sıvı doğalgaz (LNG) olduğu öngörülmektedir (USGS, 2010).

İsrail'in Tamar sahasında hidrokarbon rezervleri araştırmaları yapan Noble Şirketi 2009 yılında 253 milyar metre küplük bir doğalgaz rezervi keşfettiklerini duyurmuştur (Noble, 2009: 11-12). Noble şirketi 2010 yılında ise Leviathan'da 450 milyar metre küplük bir doğalgaz rezervi keşfettiklerini ilan etmiştir (Noble, 2010:9). Yapılan araştırmalar paralelinde bölgede çıkarılabilir olduğu öngörülen rezerv miktarları da artış göstermektedir. Bu doğrultuda 2016 yılı verilerine göre Tamar sahasında keşfedilen rezerv miktarı 334 milyar metre küp olarak açıklanmıştır (Noble, 2016: 12). Nil deltasının 1,8 milyar varil petrol ve 6,3 trilyon metre küp doğalgaz rezervine sahip olduğu öngörülmektedir. Girit ile Kıbrıs adası arasındaki Heredit sahasının ise 3,5 trilyon metre küplük doğalgaz rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Doğu Akdeniz'deki rezervlerde Petrol ve doğalgazın yanı sıra sıvı doğalgazın (LNG) varlığı da ispatlanmıştır. Araştırmaya göre Levant havzasında 3 trilyon metreküplük, Nil deltasında ise 6 trilyon metreküplük doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir (Akçam, 2017).

Son 5 yıl içerisinde Doğu Akdeniz'in enerji haritası önemli değişiklikler göstermiştir. İsrail açıklarındaki Tamar sahasında 2009 yılında ve Leviathan sahasında 2010 yılındaki doğalgaz keşiflerinin ardından, Kıbrıs açıklarında Aralık 2011'de bir başka derin deniz rezervi daha olduğu saptanmıştır. Afrodite olarak isimlendirilen bu sahanın ilk tespitlere göre 200 milyar metreküplük bir doğalgaz rezervine sahip olduğu öne sürülmüş, ancak daha sonraki analizlerde rezervin 140 milyar metreküp olduğu açıklanmıştır. Rezerv büyüklüğünün beklentilerin altında olmasına rağmen, yerel tüketimin düşük olması nedeniyle Kıbrıs'ın mevcut gaz rezervinin tümünü ihraç edebilecektir (Üstün, 2016:2).

Rusya'nın 49,9 trilyon metre küp, İran'ın 29,6 trilyon metre küp, Katar'ın 25,4 trilyon metre küp doğal gaz rezervine sahip olmasına karşın Doğu Akdeniz'de yer alan ülkelerin doğalgaz rezervleri karşılaştırıldığında bölgenin sınırlı bir öneme sahip olduğu görülmekte, ancak siyasal konjonktür buradaki enerjiyi stratejik bir araca

dönüştürmektedir.

Ülke	Keşif yılı	Saha adı	Tahmini rezerv (Milyar m ³)	Üretime geçiş yılı
GKRY	2011	Afrodit	198,2	2017
İsrail	1999	Noa	1,1	2012
	2000	Mari-B	42,5	2004
	2009	Dalit	14,2	2013
	2010	Leviathan	620	2019
	2011	Dolfin	2,3	Belirsiz
	2012	Şimşon	8,5	Belirsiz
	2012	Tanin	34,0	Belirsiz
	2009	Tamar	280	2013
Filistin	2000	Gazze-Marin	28,3	Belirsiz
Mısır	2015	Zohr	850	2017

Tablo 2. Bölgelere göre Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Hidrokarbon Rezervleri (Kaynak: Dural, 2015: 10; Noble Energy, 2016: 34).

Günümüzde küresel enerji talebinin %90'ı hidrokarbon bazlı rezervlerden karşılanmaktadır ve hidrokarbon bazlı kaynakların karakteristik özelliği yenilenemez olmasıdır (Gözen, 2017:466). Hidrokarbon rezervlerinden elde edilen ürünlere yönelik talep ise her yıl teknolojik gelişmenin ivmesindeki artışa paralel olarak yükselmektedir. 2018-2040 yıllarını kapsayan süreçte bu talebin yıllık ortalama %1,2 oranında bir artış göstermesi tahmin edilmektedir (Azimy, 2017:8).

Dünyada 1900'lü yılların başında yılda toplam 150 milyon varil olan üretim miktarı 2006 yılında 31 milyar varil/yıl değerine ulaşmıştır (Sevim, 2015:205). Buna karşın 2006 yılında keşfedilen yeni rezerv miktarı yalnızca 9 milyar varil olmuştur. Enerji talebindeki artış trendine mukabil keşfedilen kaynakların çıkarılabilirlik oranlarındaki düşüklük hidrokarbon kaynaklarının gelecekte tükenebileceği gerçeğine işaret etmektedir. Tüketimdeki yoğun artışa rağmen yeni keşfedilen rezervlerdeki kısıtlılık, mevcut kaynakların bir süre sonra tükenmesi ile birlikte kaynak yetersizliği ve kıtlığı sonucu ile başatme sorununu şimdiden gündeme getirmektedir (Gözen, 2017: 480).

Bu durum önceleri daha az enerji harcayarak ve daha düşük maliyetle ve daha kolaylıkla ulaşılabilecek rezervlerden hidrokarbon elde etme yönündeki önceliğin daha düşük kalite ve göreceli olarak daha yüksek maliyet gerektiren alanlara da yönelmesine yol açmıştır. Zamanla maliyet kaygısı ile geliştirilen yeni teknolojiler de maliyetleri düşürerek bu alanlarda üretim yapılmasına olanak sağlamıştır. Böylelikle, petrol fiyatlarında gerçekleşen artışların da baskısıyla, önceleri teknolojik olarak çıkarılabilir rezervler arasında yer almayan kayaç petrolü ile kutup bölgeleri ve derin denizlerdeki hidrokarbon kaynaklarına kabul edilebilir maliyetler ile ulaşmak

mümkün olabilmiştir. Söz konusu hidrokarbon kaynaklarına ulaşımın ve çıkarılabilirlik oranının yükselmesi bir ekonomiklik sağlamış ve küresel rezerv hacminde artışlara yol açmıştır. Göreceli olarak daha az enerji harcayarak ve daha düşük maliyetlerle kolay çıkarılabilir kaynakların tükenmekte oluşu daha yüksek teknolojik yatırıma ihtiyaç duyulan ve maliyeti nispeten daha yüksek olan deniz dibi kaynaklara yönelimi zorunlu hale getirmektedir. Arama, sondaj ve çıkarım faaliyetlerinin teknolojik ilerlemeler sonucunda ekonomikleşmesi, geleceğin enerji mücadelelerinin Doğu Akdeniz gibi yeni keşfedilen derin deniz dibi rezervlerinin üzerinde yoğunlaşacağına işaret etmektedir. (Sevim, 2015: 207).

Bölgede mevcut olan geniş enerji rezervlerinin politik ve ekonomik etkileri yalnızca Akdeniz ile sınırlı olmayıp, Akdeniz ile birlikte Ortadoğu coğrafyasını da etkileyecek potansiyele sahiptir. Mısır, Güney Kıbrıs, Lübnan, Yunanistan ve Türkiye gün geçtikçe daha da karmaşıklaşan Doğu Akdeniz gaz denklemindeki rollerini belirginleştirmektedirler (Üstün, 2016: 5).

Doğu Akdeniz’de keşfedilen ve var olduğu öngörülen hidrokarbon kaynakları uluslararası kamuoyunun ve devletlerin ilgilerini bu bölgeye yöneltmiştir. Bölge devletleri anlaşmalar ya da tek taraflı açıklamalar ile Doğu Akdeniz’deki hak ve yetkilerini saptama yoluna giderek söz konusu kaynaklardan yararlanmaya çabalamaktadırlar. Türkiye Doğu Akdeniz’de en uzun kıyıya sahip olan ülke olmasına karşın etkili bir politika izlemek yerine tepkisel olmayı benimsemiştir. Türkiye’nin gerek Ege’de problemler yaşadığı Yunanistan’ın gerekse Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)’nin tutumları Türkiye açısından kriz potansiyeli taşımaktadır. Gerçekten de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Türkiye’nin de hak talep ettiği parselde Noble Enerji şirketine arama ve işletme izni vermesi ve Noble Enerjinin’de bu parselde sondaj çalışmalarını başlatması bölgede bir güvenlik krizinin yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönemde askeri müdahale seçenekleri de gündeme gelmiş; ancak söz konusu kriz bir sonuca ulaşılmadan ötelenmiştir. Ancak devletlerin konuya verdikleri önem ve yaklaşımları değerlendirildiğinde söz konusu krizin tekrar ortaya çıkma potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

1.5.Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerinin Sunduğu Fırsatlar ve Riskler

Havzadaki potansiyel enerji miktarının parasal değeri ile ilgili 1 trilyon dolardan 3 trilyon dolara kadar farklı tahminler yürütülmektedir. En iyimser tahmin tüm Doğu Akdeniz havzasında toplam değeri 3 trilyon dolar olan 60 milyar varil petrole eş değer hidrokarbon rezervi bulunduğu yönündedir. Ancak varlığı ispatlansa bile bu rezerv, aralarında siyasi sorunlar bulunan en az 7 farklı ülkeye dağılmış durumdadır. Bu coğrafyada gerçekleştirilmesi yüksek maliyet gerektiren yatırımlara bağlı olan

enerji üretimi, sözkonusu enerji rezervlerinin bu yatırımları karşılayabilmek için 20 yıldan daha fazla bir süre için aktif olarak işletilmesini sağlayabilecek kadar büyük ve güvenli olmasını gerektirmektedir (Bilgesam, 2013: 38-39).

Örneğin İsrail'in Leviathan sahasında bulunduğu enerji yatağı ile birlikte Doğu Akdeniz'de keşfedilen en büyük yataklardan biri olarak kabul edilen ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin açıkladığı hidrokarbon arama sahasının 12. Parselindeki Afrodit bölgesinde yer alan enerji yatağının ekonomik değeri hala tartışma konusudur (Giamouridis, 2013). Doğalgaz fiyatlarına bağlı olmak üzere Afrodit sahasında toplam değeri 70 milyar doları aşan doğalgaz rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir. Tercih edilecek teknolojiye göre değişim göstermekle birlikte bu doğalgazın tüketici pazarlara iletilebilmesi için 5 ile 16 milyar USD arasında değişen bir yatırım yapılması gerekmektedir. Afrodit bölgesinden çıkarılacak gazın tüketici pazarlara ulaştırılabilmesi için tercih edilebilecek en ucuz yöntem, gazın boru hattıyla Türkiye'ye ve buradan da nihai pazarlara ulaştırılmasıdır. Bu yöntemin maliyetinin 4,8 milyar USD olduğu öngörülmektedir. Türkiye'de petrol ve enerji alanında çalışan şirketlerin bu amaca yönelik boru hattı kurulması çabaları olmuştur. Türkas grubu hem boru hattı kurmak hem de doğalgaz satın almak üzere İsrail hükümetine 2,5 milyar USD'lik bir yatırımla deniz altında Mersin'e ulaşacak 470 kilometrelik bir boru hattı döşemeyi önerdiği basında yer almıştır. Ayrıca Zorlu grubunun da bu amaçla bir teklif yaptığı iddia edilmiştir (Bilge, 2013). Ancak Kıbrıs sorunun çözülemezliğinden kaynaklanan siyasal sorunlar nedeniyle şu anda bu yöntemin uygulanması mümkün olamamaktadır.

Yalnızca Kıbrıs adası ve çevresi değil, hemen hemen bütün Doğu Akdeniz havzasında üretilen doğalgaz ve petrolün nihai tüketicilere ulaştırılabilmesi için en ucuz seçenek petrolün veya gazın önce Türkiye'ye ve Türkiye'deki mevcut boru hatları ile nihai pazarlara iletilmesidir. Bu durum İsrail münhasır ekonomik bölgesinde çıkarılacak enerji ürünleri için de söz konusudur. Nitekim Türkiye-İsrail ilişkilerinin oldukça sorunlu bir dönemden geçtiği bu günlerde bile İsrail, bazı Türk şirketleri ile işbirliği yaparak Doğu Akdeniz havzasında çıkaracağı enerjiyi Türkiye üzerinden Avrupa'ya iletmeyi planlamaktadır. Doğu Akdeniz'de çıkarılacak enerjinin Türkiye üzerinden taşınması, Türkiye açısından da önemli bir ekonomik kazanım oluşturacaktır. Ayrıca bu seçeneğin tercih edilmesinin Türkiye'nin son yıllarda izlediği güvenli bir enerji merkezi olma politikasına da önemli katkılar sağlayacağı açıktır (Bilgesam, 2013: 39).

Teknoloji geliştikçe Doğu Akdeniz'deki varlığı kesinleşen enerji kaynağı miktarı da artmaktadır. Teknolojinin ilerlemesine paralel olarak hem derin sulardan petrol veya doğalgaz çıkarma maliyetlerinin daha ekonomik düzeylere düşmesi hem de yeni hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi olanak dahilindedir. Doğu Akdeniz'deki rezervlerle ilgili en iyimser tahminler dikkate alındığında, bu bölgede mevcut olduğu varsayılan potansiyel enerji miktarının, mevcut tüketim miktarları ile

Türkiye'nin 572, Avrupa'nın tümünün ise 30 yıllık enerji ihtiyacını tek başına karşılayabileceği hesaplanmaktadır. Bu büyüklükteki bir enerji rezervinin bölge ve bölge ile ilgilenen tüm aktörlerin iştahlarını kabartması kaçınılmazdır. Ancak burada yaşanabilecek bir gerginlik hem bu ekonomik potansiyelin ziyan olmasına neden olacak hem de var olan siyasal problemlere yenilerini de ekleyecektir. Türkiye Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri haklarını korumak amacıyla çok iyi analiz etmeli ve bölgedeki mevcut potansiyelden ekonomik ve siyasal açılardan yararlanmaya çalışmalıdır (Bilgesam, 2013: 40).

1.6.1. Bölgedeki Enerji Rezervlerinin Sunduğu Fırsat ve İmkânlar

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji rezervlerinin çıkartılması ve işletilmesinin bölgesel ve küresel açıdan sunduğu fırsat ve imkânlar üç alt başlıkta incelenecektir.

1.6.1.1. Enerji Rezervlerine Sahip Olan Ülkelere Yönelik Fırsat ve İmkânlar

Endüstri devrimi ile birlikte yaşanan gelişmeler ülke ekonomilerini enerjiye bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılık patlak veren herhangi bir doğalgaz ya da petrol krizi ile birlikte ilgili ülke ekonomilerinin duraklama ya da küçülmesine yol açacak boyutlara ulaşmıştır. Bu süreçte enerji kaynaklarına sahip olmak ekonomik gelişmenin başlıca girdilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yeryüzündeki enerji kaynaklarının asimetrik bir dağılım sergilemesi, bu kaynaklara sahip olan ülkeler açısından büyük bir avantaj oluştururken, sahip olamayan diğer ülkeleri de dezavantajlı bir konumda bırakmaktadır. Zengin enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra enerji ihracında bulunarak ekonomik açıdan büyük avantajlara sahip olabilmektedirler. Ayrıca bu ülkeler enerji tedarikinde dışa bağımlı ülkeler üzerinde siyasal bir yaptırım gücü de elde edebilmektedirler.

Aynı şekilde Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları da bu kaynaklara sahip olan ülkeler açısından; hem iç enerji tüketim ihtiyacını karşılamak ve dışa bağımlılığı düşürmek hatta ortadan kaldırmak gibi ulusal kazanımlar sağlamakta hem de enerji ihracı yoluyla ekonomik bir zenginlik kaynağı oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz'deki ülkelere Mısır en geniş hacimli enerji kaynağı rezervine sahiptir ve 1980'li ve 1990'lı yıllar süresince doğalgaz üretimini arttırarak kendi ihtiyaçlarına yeter bir duruma ulaşmıştır. Sonrasında 2000- 2011 yıllarını kapsayan süreçte ise denizde keşfettiği rezervleri de değerlendirerek doğalgaz üretimini 3 kat arttırarak ihracatçı ülke haline gelmiştir. Fakat 2010 yılı sonrasında yaşanan Arap Baharı'nın yol açtığı

siyasal karmaşa nedeniyle Mısır'ın enerji üretimine yönelik yatırımları durma aşamasına gelmiştir (Tagliapietra, 2017: 14). Bu durumun etkisiyle Mısır ihracatçı ülke konumundan enerji ithal eden ülke konumuna gelmiştir. Bu dönemde 2011 yılı öncesinde yapılmış olan Dimyat ile İdku Sıvılaştırılmış Doğal Gaz Terminalleri ve El-Ariş-Aşkelon ve Arap Boru Hatları işlevsizleşmiştir. Fakat 2015 yılında Zohr havzasındaki hidrokarbon yataklarının keşfedilmesi ile Mısır tekrar ihracatçı ülke olma potansiyelini yakalamıştır (Ceylan, 2018: 84).

Coğrafi olarak Kıbrıs'ın Afrodit ve İsrail'in Leviathan havzalarına çok yakın olan Zohr havzasının Mısır'ın Münhasır Ekonomik Bölgesini aşabileceği kabul edilmektedir. Bu havzadaki rezervlerin ilgili ülkeler tarafından yakın koordinasyon sağlanarak işletilmesi bölgedeki doğalgaz ihracat alt yapısının da rekabetçi bir biçimde oluşmasına katkı sunacaktır (Tagliapietra, 2017: 64).

İsrail Münhasır Ekonomik Bölgesi'nin kapsadığı alanlarda da önemli hidrokarbon rezervleri keşfedilmiştir. İsrail Hükümetinin bu konuyu değerlendirmek amacıyla oluşturduğu Zemach Komisyonu tarafından hazırlanan rapor; 2013 yılından sonra elde edilecek doğalgazın %40'lık oranının ihraç edilmesine ve iç piyasada da 30 yıllık bir süreçte enerji güvenliği sorunu yaşanmaması amacıyla %60'lık oranının ülke içi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılması sonucuna ulaşmıştır (Reuters, 2013). Böylelikle keşfedilen bu rezervler İsrail'in bir taraftan enerji dışa bağımlılığını azaltırken diğer taraftan ekonomisini güçlendirecektir. Bunun yanı sıra bu rezervleri Gazze üzerinde bir yaptırım unsuru olarak kullanma fırsatını da elde edecektir.

Gazze deniz sahalarında keşfedilen enerji rezervi miktarı düşük olmakla birlikte uzun vadede bölgedeki çatışmaların yumuşaması yönünde olumlu etkileri olabilecektir. Her ne kadar İsrail ve Filistin arasında 2012 yılında meydana gelen çatışmalar sonucunda ilişkiler kesilmiş ve bu bölgedeki doğalgaz alanlarının geliştirilmesini amaçlayan çalışmalar durdurulmuş olsa da bölgede 2016 yılında taraflar için umut vaat edici gelişmeler olmuştur. Filistin'in Cenin Sanayi Bölgesinde kurmayı planladığı enerji santrali İsrail tarafından ilkesel olarak onaylanmış ve böylece kısa vadede İsrail'in gelir elde etmek üzere Filistin'e doğalgaz satışı yapmasının, uzun vadede ise Filistin'in sahip olduğu rezervleri kullanarak kendi enerji ihtiyacını karşılaması ve gelir elde ederek ekonomik sorunlarını azaltabilmesinin yolu açılmıştır.

Kıbrıs yakınlarında keşfedilen ve Afrodit olarak adlandırılan hidrokarbon rezervlerinin yer aldığı bölgedeki enerji potansiyeli ile birlikte GKRY'nin MEB olarak ilan ettiği sahalardan çıkarılabilecek enerji kaynaklarının Kıbrıs'ın yaklaşık 40 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabileceği öngörülmektedir. Keşfi gerçekleşen bu rezervler her ne kadar adanın enerji bağımlılığını azaltma olanağı sağlasa da ihracatçı olma konumuna gelme olanağı sağlamamaktadır. Bu bakımdan adada yeni rezervlerin keşfedilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Tagliapietra, 2017: 58).

1.6.1.2. Boru Hatlarının Sunduğu Fırsat ve İmkânlar

Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri bu rezervlere sahip olan (kaynak) ülkelerin yanı sıra bölgedeki diğer ülkeler içinde muhtelif fırsat ve imkânlar sunmaktadır. Bu bağlamda kurulması planlanan enerji nakil hatlarının sunacağı fırsat ve imkânların değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Bölgede potansiyel varlığı saptanan enerji kaynaklarının çıkarılıp tüketici pazarlarına ulaştırılması için oluşturulacak olan güzergâhlar doğrultusunda transit ülke konumuna gelecek ülkeler açısından da önemli fırsat ve imkânlar söz konusu olacaktır. Bu bağlamda alternatif nakil hatlarının izleyeceği rotaların geçtiği ülkeler açısından doğabilecek fırsatlar incelenecektir. Bu amaçla, İsrail-Ürdün, İsrail-GKRY-Yunanistan, İsrail-Türkiye boru hattı projeleri ile İsrail-GKRY-Yunanistan elektrik iletim projesi, Vasilikos LNG Terminali, Mısır'da kurulu LNG Terminalleri ile İsrail-GKRY Boru Hattı projeleri incelenmiştir (Tagliapietra, 2017: 73-74).

İsrail-Ürdün Boru Hattı Projesi

2014 yılında Tamar Konsorsiyumu, Ürdün'ün Arap Potash ve Bromine şirketleri arasında İsrail doğalgazını ihraç etmek üzere bir anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile İsrail'in Sdom bölgesine kurulan boru hattı ile Tamar bölgesinden çıkarılan enerjinin Ürdün'deki özel tüketicilere satılması amaçlanmıştır. Mısır'da yaşanan sorunlar nedeniyle, Mısır'dan tedarik edilen enerji akışının kesilmesi ile elektrik üretiminde sorun yaşayan Ürdün, enerji üretimi için daha pahalı bir kaynak olan petrol ve motorini ikame etmiştir. Söz konusu boru hattı projesinin yaşama geçirilmesi Ürdün'e daha ucuz girdilerle enerji üretimi olanağı sağlarken İsrail'i de enerji ihraç eden ülke konumuna taşıyacaktır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016).

İsrail-GKRY-Yunanistan Boru Hattı Projesi

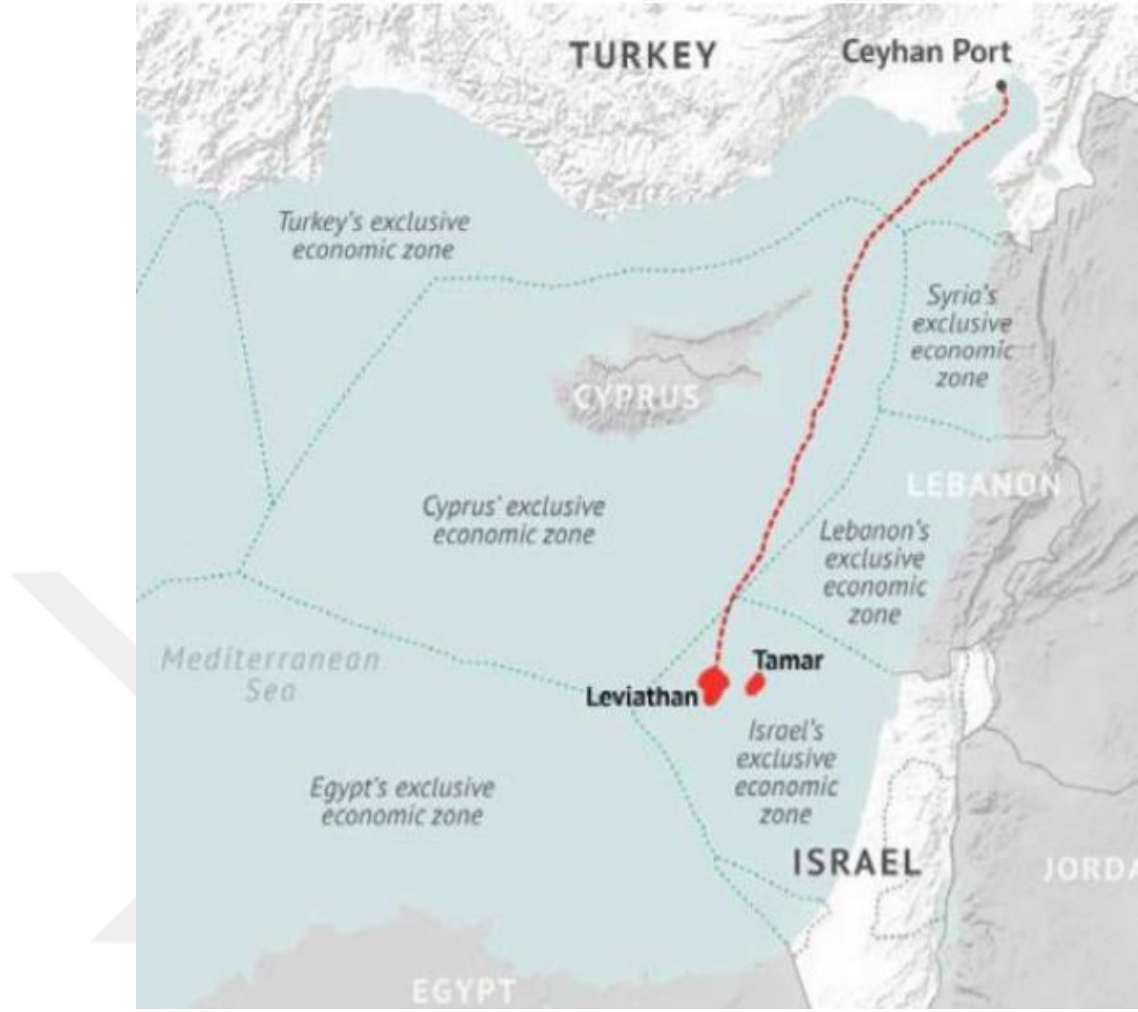
Kıbrıs ve İsrail'in deniz alanlarından elde edilen enerji kaynaklarının Girit adası üzerinden Yunanistan'a ulaştırılmasını amaçlayan bu proje East-Med projesi olarak da bilinmektedir. İnşa edilecek bu boru hattı ile Yunanistan, İtalya, Türkiye ve Yunanistan, Bulgaristan ara geçişleri ile doğalgazın Güney Doğu Avrupa ülkelerine ulaştırılması amaçlanmaktadır. İsrail-Kıbrıs-Yunanistan Boru Hattı Projesi ile hidrokarbon rezervlerinden Kıbrıs'a kadar uzanacak 200 kilometre, Girit'ten Yunanistan'a kadar 400 kilometre ve Mora yarımadası ile Batı Yunanistan'a kadar ulaşacak 600 kilometre olmak üzere 1900 kilometreye ulaşan bir boru hattının yapımı amaçlanmaktadır (IGI Poseidon, 2017). Teknik olarak uygulanabilir bulunan bu proje ülkeler açısından da ihracatı arttırıcı bir rol oynayabilecektir.

Şekil 2. İsrail-Kıbrıs-Yunanistan-İtalya 'EastMed' Boru Hattı Projesi (Kaynak: <http://www.worldenergy.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/OzgeOzdenSunum.pdf>)

İsrail-Türkiye Boru Hattı Projesi

Türkiye ile İsrail arasında 470 kilometrelik bir boru hattı inşası ile İsrail'in Leviathan bölgesinden elde edilecek olan doğalgazın Türkiye'deki Ceyhan Limanı üzerinden küresel enerji pazarlarına iletilebilmesini amaçlayan bir projedir. Söz konusu proje 4,7 milyar dolarlık yatırım maliyeti dikkate alındığında yapımı planlanan diğer projelere göre gayet makul bir maliyet yapısı arz etmektedir (Sandıklı, 2014: 6). Bu proje ile de söz konusu boru hattı güzergâhındaki ülkeler ekonomik kazanç sağlarken, elde edilen enerji kaynağının da güvenli bir şekilde tüketici pazarlarına ulaştırılması sağlanmış olacaktır.

Şekil 3. İsrail-Türkiye Boru Hattı Projesi (Kaynak: <http://www.worldenergy.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/OzgeOzdenSunum.pdf>)

İsrail-GKRY-Yunanistan Elektrik Bağlantısı Projesi

İsrail ve GKRY topraklarında kurulu olan doğalgaz santrallerinden elde edilen elektrik enerjisinin karasal hatlar ile Avrupa'ya ihracını hedefleyen bu proje Avrasya Bağlantısı Projesi olarak da bilinmektedir.

Vasilikos LNG Terminali

GKRY topraklarının sahil kesiminde yer alan tek endüstrileşmiş kent olan Vasilikos, deniz ulaşımına müsait olması nedeniyle LNG terminali kurulması için en uygun yer olarak seçilmiştir. İlk aşamada petrol ve LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) depolama tesislerinden oluşan terminalin 2010 yılı sonrasında keşfedilen yeni enerji rezervleri nedeniyle geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Terminal GKRY'nin

elektrik ihtiyacını karşılama amacının yanısıra, yeni keşfedilen Leviathan ve Afrodit bölgelerinden elde edilecek olan enerji rezervlerinin ihracına yönelik olarak da yeniden yapılandırılmaktadır (CMEC, 2018).

Mısır'da Kurulu LNG Terminalleri ve İsrail- GKRY Boru Hattı Projeleri

Mısır'da Arap Baharı sürecinde yaşanan çalkantılı dönemin etkileri ile âtıl hale gelen iki adet LNG tesisi Zohr bölgesinde yeni keşfedilen rezervler sayesinde tekrar faal hale getirilmiştir. Afrodit-Leviathan ve Zohr alanlarının birbirlerine yakınlıkları bu sahaların ilgili devletler arasında eşgüdüm sağlanarak işletilmesi halinde taraflara ölçek ekonomisinin olanaklarından yararlanma fırsatı da vermektedir. Bölgeden çıkarılacak enerji kaynaklarının en ekonomik ve en güvenli biçimde ticari pazarlara sunulması için 2 alternatif üzerinde durulmaktadır.

Bu alternatiflerden ilki İsrail-Türkiye Boru Hattı kurulması diğeri ise Mısır'da Kurulu terminallerin devreye alınmasıdır. Ancak Mısırda'ki terminallerin kapasitesi bölgeden elde edilecek rezervlerin tümüne yetmemektedir ve ilave yatırıma gerek duyulmaktadır. Bölgeden elde edilen enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden ticari pazarlara sunulmasını hedefleyen proje ise, düşük maliyetinin yanı sıra jeolojik açıdan da birinci derece deprem bölgesi sayılan diğeri kıyı ötesi alanlarda inşa edilmesi düşünülen alternatif boru hattı projelerine göre daha güvenli olması nedeniyle avantajlı bir konumdadır.

Hedef Pazarlara Yönelik Fırsat ve İmkânlar

Doğu Akdeniz'den elde edilecek olan enerjinin kısa vadede öncelikle kaynak ülkelerin iç Pazar ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılacağı öngörülmektedir. Bölgede keşfedilen en büyük rezervlerin kaynak ülkeleri olan Mısır ve İsrail'in açıklamaları bu öngörüğü teyit etmektedir. Benzer şekilde elektrik üretimini petrolden sağlayan GKRY'nin de kendi rezervlerinden elde edeceği enerjiyi öncelikle iç pazarında değerlendirmesi beklenmektedir.

Bölgedeki rezervlere sahip olan ülkelerin öncelikle kendi iç piyasa beklentilerini karşıladıktan sonra, elde edilen enerji kaynaklarının hedef Pazar olarak belirlenen Avrupa enerji talebinin karşılamak üzere ihracı; ancak mevcut sahalara yeni keşiflerin eklenmesi ile gerçekleşebilecektir. Bu doğrultuda söz konusu ihracatın 2020 yılından önce gerçekleşmesi mümkün görülmemektedir (Tagliapietra, 2017: 90).

Avrupa Birliği toplam doğal gaz ithalatının %42'sini Rusya'dan, %24'ünü Norveç'ten, %18'ini Cezayir'den, %5'ini Nijerya'dan karşılamaktadır (Dursun, 2011: 28). Avrupa Birliği'nin kendi kaynaklarından elde ettiği doğalgaz hacmi, 2001-2015 döneminde 235 milyar metre küpten 120 milyar metre küpe düşmüş ve bu durum enerjide dışa bağımlılığı arttırmıştır (Tagliapietra ve Hafner, 2016). Kaynakların tüketim hızı Avrupa Birliği'nin öz kaynaklarından gerçekleştirdiği üretimdeki düşüşün

süreceğini düşündürmektedir. Bu durum Birliğin doğalgaz sağlayıcılara karşı yapısal bağımlılığını pekiştirici bir etki yapmaktadır. Tedarikçi sayısındaki sınırlılık ise arz güvenliğini tehdit eden en önemli unsurdur. Tedarikçilerden bir ya da birkaçı tarafından enerji arzının aniden durdurulması Avrupa'da ekonomik ve toplumsal açıdan bir kaos ortamının doğmasına yol açabilecektir. Bu durum artan enerji ihtiyacını karşılayabilecek güvenilir tedarikçi alternatiflerinin çeşitlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu yüzden Doğu Akdeniz enerji rezervlerinin en azından bir kısmının GKRY üzerinden Avrupa Birliği'nin de Münhasır Ekonomik Bölgesi içinde yer alması Birliğin çok önemseydiği arz güvenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olmaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarının bölgesel pazarlara ihracı Avrupa pazarına nispetle daha kolay ve daha kısa sürede mümkün olabilecektir. Ürdün enerji ihtiyacının %90'ını ithal etmekte ve Gayri Safi Milli Hasıla'sının %40'undan fazlasını enerji ithalatı için sarf etmektedir (EİA, 2014). Ürdün enerji alt yapısının temel girdisini oluşturan doğalgazı 2011 yılına kadar Arap Doğalgaz Dağıtım Ağı üzerinden Mısır'dan tedarik etmiştir. Ancak Mısır'ın kendi iç sorunlarından kaynaklanan aksama ve kesintiler nedeniyle enerji ihtiyacını petrolden sağlamaya başlamıştır. 2015 yılında Akabe'de kurulan LNG Terminali'nin devreye alınması ile enerji temininde petrol kullanımından tekrar doğalgaza dönmüştür (JNEPC, 2016: 17). Ancak yıllık %5 artışla büyüyeceği ön görülen elektrik tüketimi için her yıl daha da artması beklenen doğalgaz talebi Ürdün'ü Doğu Akdeniz'e yakınlığı nedeniyle büyüyen bir potansiyel bir pazar konumuna getirmiştir (JNEPC, 2016: 24).

Ürdün'e göre enerji talebi oldukça düşük olmakla birlikte Filistin'de de hızlı nüfus artışı ve endüstriyel gelişim nedeniyle enerji talebinde bir artış söz konusu olmaktadır. Batı Şeria enerji ihtiyacının %97'si ve Gazze'nin enerji tüketiminin %50'si İsrail'den temin edilmekte olup, mevcut siyasi ve ekonomik sorunlar ile doğal kaynaklara erişimin güçlüklerinden ötürü Filistin enerji ihtiyacını karşılama açısından İsrail'e yüksek oranda bağımlıdır (Tagliapietra, 2017: 98). Yıllık doğalgaz tüketiminin 300 milyon metre küpten 1 milyar metre küpe ulaşması öngörülen Filistin, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla 2016 yılında Batı Şeria'da doğalgazdan elektrik üretecek bir enerji santrali yapımı kararı almıştır. Bu tesisin faaliyete geçmesine kadar kısa vadede enerji ihtiyacının İsrail'den doğalgaz ithalatı ile sağlanması, uzun dönemde ise Gazze deniz alanında bulunan rezervlerden temini beklenmektedir (Tagliapietra, 2016: 25).

Bölgesel İşbirliği Fırsat ve İmkanları

Kafkaslar ve Ortadoğu bölgeleri dünyadaki mevcut enerji rezervlerinin %70'ine sahiptir (Durmuşoğlu, 2016: 298). Bu enerji rezervlerinden çıkarılan birincil enerji kaynaklarının hedef pazarlara ulaştırılması ağırlıklı olarak boru hatları veya tankerler ile sağlanmaktadır. Bu bölgelerden elde edilen enerjinin yoğun olarak Batı ülkelerinde tüketiliyor olması bu ulaştırma kanallarının önemini arttırmaktadır. Doğu

Akdeniz bölgesi coğrafi konumu nedeniyle Ortadoğu'dan elde edilen enerji kaynaklarının küresel piyasalara ulaşımı açısından da önemli bir güzergâh niteliğine sahiptir. Ayrıca 2010 yılından itibaren Doğu Akdeniz bölgesindeki kıyı ötesi enerji keşifleri bölgeye önemli bir enerji iletim koridoru olma özelliğinin yanı sıra enerji merkezi olma fırsatı da vermektedir.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının kıyı ötesinde olmaları bölge ülkelerinin birbirlerinin eksiklerini tamamlayacak biçimde teknik işbirliğini gerekli hale getirmektedir. Bölge ülkelerinden Mısır, kendi Münhasır Ekonomik Bölgesinde keşfedilen kaynak zenginliğinin yanı sıra bu bölgede hâkimiyet konusunda herhangi bir ihtilafın söz konusu olmaması ve sahip olduğu iki adet Sıvılaştırılmış Doğal Gaz tesisi nedeniyle daha avantajlı bir durumdadır. Ancak denizlerinde enerji rezervleri keşfedilen diğer bölge ülkeleri aynı avantajlara sahip değildir.

Keşfedilen rezerv miktarlarının bazı alanlarda miktar açısından kısıtlı olması arama, çıkarma ve işletme faaliyetlerinin ekonomikliği bakımından sorun oluşturmaktadır. Her keşfedilen enerji yatağı için ayrı ayrı tesis yapılması kaynak optimizasyonu açısından ekonomik bulunmamaktadır. Bu nedenle bölge ülkelerinin işbirliği ve koordinasyon içinde Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını değerlendirmesi tarafların yararına olacaktır. Örneğin Mısır Münhasır Ekonomik Bölgesinde keşfedilen Zohr parseli Leviathan bölgesine 7 kilometre ve Afrodit bölgesine 90 kilometre uzaklıktaki konumu nedeniyle söz konusu doğalgaz rezervlerinin işbirliğine yönelik bir koordinasyon içerisinde değerlendirilmesini kolaylaştırabilir (Tagliapietra, 2017: 64). Böylelikle ölçek ekonomisi bağlamında bir optimizasyon da sağlanmış olacaktır. Gerçekten bölgedeki enerji rezervlerinin koordinasyon içerisinde geliştirilmesi rezervlerin potansiyelinden maksimum yararlanmanın bir gereğidir ve uzun vadede ise çıkarılabilir rezerv miktarının daha da artmasını sağlayabilir. Mısır'da kurulu bulunan Dimyat ve İdku Sıvılaştırılmış Doğal Gaz tesisleri de bu olanaktan mahrum olan ülkeleri Mısır ile ortak hareket etmeye yönlendirebilecektir (Ceylan, 2018: 90-91).

Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin yer aldıkları bazı Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırmaları açısından kıyıdaş ülkeler arasında ihtilaflar mevcuttur. Bu alanlardan Gazze açıklarında keşfedilen enerji rezervleri üzerindeki anlaşmazlıkların giderilerek işbirliklerinin geliştirilmesi kritik önemdedir. Söz konusu sorunların çözülerek mevcut kaynakların geliştirilmesi sorunun tarafları olan Filistin ile İsrail açısından bir "kazan-kazan" fırsatı yaratmaktadır. Böylelikle Filistin tarafı kendi elektrik ihtiyacını üretebilme olanağına kavuşacak, İsrail de Filistin tarafına sattığı elektrik enerjisi nedeniyle yaşadığı tahsilat sorunlarını çözmüş olacaktır.

Doğu Akdeniz'deki rezervlerden elde edilen enerjinin ticari pazarlara sunulabilmesi için ihtiyaç duyulan alt yapı da bölge ülkelerinin koordinasyon ve

işbirliğini gerektiren diğer bir husustur. Bölge ülkeleri kendi Münhasır Ekonomik Bölgelerindeki enerji rezervlerinin saptanma ve çıkarım işlemlerini kendileri tarafından yapılan anlaşmalarla sağlayabilmektedirler, ancak çıkarılan rezervlerin ticari bir değere dönüşmesine yönelik ihraç işlemlerinin yapılabilmesi bölge ülkeleri arasında koordinasyon ve işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Bölge coğrafyası enerji kaynaklarının ticarileştirilmesi noktasında Doğu Akdeniz ülkelerinin karşılıklı bağımlılık içerisinde ve “kazan-kazan” anlayışı ile hareket etmelerini gerektirmektedir.

İsrail-Türkiye boru hattı projesi İsrail Münhasır Ekonomik Bölgesinden elde edilen enerji kaynaklarını Türkiye'nin Yumurtalık Limanına ulaştırmayı ve buradan da tankerler aracılığı ile Avrupa Birliği ülkelerine satışını hedeflemektedir. Bu proje hem kaynak ülke hem de boru hattı güzergâhında yer alan ülkelerin kazanç elde etmesine neden olabilecektir. Ancak GKRY Türkiye ile aralarındaki sorunları öne sürerek bu projeye onay vermeyeceğini açıklamıştır. Bu durumun gelir kaybına yol açmaması için taraflar arasındaki sürtüşmelerin çözüme kavuşturulması zorunlu hale gelmiştir. Çünkü elde edilen kaynakları en düşük maliyet ile ticarileştirilecek bir seçenek olduğu herkes tarafından kabul edilen bu proje, hidrokarbon rezervlerinden en üst düzeyde gelir elde etmek isteyen tarafları anlaşma masasında buluşmaya zorlamaktadır. Tarafların müzakere masasına oturmaları uzun yıllardır devam eden bölgesel sorunun çözümüne de olumlu katkılar sunarak bölgesel istikrarın sağlanmasına olanak sağlayabilir.

1.6.1.3. Bölgeye Yönelik Risk ve Tehditler

Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji rezervlerinin arama, çıkarma ve işletilmesi bölgesel ve küresel bir takım risk ve tehditlere maruz kalmaktadır. Söz konusu tehlikeler aşağıda incelenecektir.

1.6.1.3.1. Arap-İsrail Gerginliği

I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra topraklarında enerji rezervleri bulunan ülkeler savaşı kazanan ülkelerin hegemonyası altına girmişler bu dönem Ortadoğu'daki birçok ülke için sömürge yıllarının başlangıcı olmuştur. Emperyalist devletler bölge coğrafyasını kendi petrol çıkarları doğrultusunda şekillendirme mücadelesine girişmişlerdir. Bölgede yeni bir devlet kurulmasına ilişkin ilk hareketlenmeler I. Dünya Savaşı esnasında görülmeye başlamıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour “majestelerinin hükümeti Filistin’de Yahudiler için ulusal bir yurt kurulmasını destekleyecek ve bu amaç doğrultusunda üzerine düşen her şeyi yapmaya hazırdır” (Yıldız ve Yaşar, 2012: 34) açıklaması ile yeni İsrail devletine

desteklerini açıklıkla ortaya koymuştur. Bu açıklama ile İsrail devletinin kuruluşuna giden süreç ile birlikte Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgelerinde bitmek bilmeyen çatışmalı bir dönem başlamış oldu.

Bölgede yaşanan hegemonik çıkar çatışmaları II. Dünya Savaşına giden yolu açmıştır. Savaş sonrasında bölge ülkelerinin emperyalist güçlerin boyunduruğu altında olmaya karşı koyma girişimleri bu ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile sonuçlanmıştır. Bağımsızlık ilanlarının ardından İsrail'in 1948 yılında kurulması ile bölgedeki dengeler kökten sarsılmıştır. Bu aşamada bölge ülkeleri bir taraftan İngiliz ve Fransız güçlerine direnirken, diğer yandan İsrail'in kuruluşunun yarattığı gerilim sonrasında otoriter yönetim biçimlerine yönelmişlerdir (Akkaya, 2016: 93).

İsrail'in kuruluşu ile birlikte Arap milliyetçiliği canlanmış ve Arapların Osmanlı Dönemindeki Fransız ve İngilizler ile yürüttükleri işbirliği yerini emperyalizm ve İsrail karşıtlığına bırakmıştır (Ersin, 2003: 84-85). Bölgedeki Mısır, Ürdün, Lübnan ve Filistin devletleri önceleri İsrail'in varlığını tanımayı kabul etmemişler ancak ABD'nin baskısı sonucunda tanımak mecburiyetinde kalmışlardır. Böylece bölgede günümüze kadar sürmüş olan Arap-İsrail savaşlarının tohumları atıldı ve 1949 yılında yaşanan ilk sıcak çatışmayı da İsrail kazandı.

1949 yılındaki bu ilk sıcak çatışma sonrasında 1956 ve 1967 yıllarında da savaş yaşanmıştır. 1967 yılında yapılan ve "Altı Gün Savaşları" olarak da adlandırılan Arap-İsrail savaşından sonra bölgedeki Arap ülkeleri İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uygulamışlar ve Avrupa'da petrol tedarikinde büyük sorunlar yaşanmıştır. Bu ambargo sonrasında bölgeden sağlanan enerji kaynaklarının arz güvenliği tartışılmalı bir konuma gelmiştir.

Arap-İsrail savaşlarının dördüncüsü ve en şiddetlisi 1973 yılında başlamıştır. Savaş süresince ve sonrasında Orta Doğu'daki petrol üreticisi ülkeler tarihin en sert petrol ambargosunu uygulamışlardır. Bu ambargonun etkisi ile Batı'da petrol fiyatları çok hızlı bir yükseliş göstermiş, ekonomik büyüme durmuş ve yüksek enflasyon süreci başlamıştır. Bu iktisadi sorunlar uluslararası piyasalara da yayılmıştır. Arap-İsrail savaşlarının yol açtığı önemli gelişmelerden biri; Uluslararası Enerji Ajansı'nın kuruluşu, diğeri ise bölge ülkelerinde aşırı milliyetçiliğin yükselmesi ile birlikte Baasçılık, Pan-Arapçılık ve Nasırcılık gibi akımların geniş toplum kesimleri arasında yaygınlık kazanması olmuştur (Çağ ve Eker, 2013: 59; Sevim, 2015: 131).

Bölgede barış girişimleri Soğuk Savaş dönemi sonrasında artmış, Madrid Barış Konferansını Oslo Anlaşmaları izlemiştir. Ancak İsrail'in Doğu Akdeniz'in kıyısındaki Gazze'yi Filistin topraklarından ayrıştırma girişimleri ve uyguladığı ablukalar bölgede kalıcı barışın sağlanmasını engellemekte ve sorunun küresel boyutlara taşınmasına neden olmaktadır.

Bölgede yaşanan Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırmalarına yönelik sorunlar da uluslararası bir boyut kazanma eğilimindedir. Bölgedeki Arap devletleri ve İsrail arasında diplomatik ilişkilerin kurulamayışı ve tarafların bu tür ilişkileri kurmaktan kaçınması yetki alanları sorunlarının çözüme kavuşturulması önündeki başlıca engelleri oluşturmaktadır.

Hidrokarbon rezervlerinin erişilebilir olması ticari anlamda işlenebilir ve dağıtıma sunulabilir olduğu anlamına gelmemektedir. Filistin-İsrail-Lübnan arasında yaşanan ihtilaf ve çatışmaların çıkarılabilir durumdaki rezervlerin çıkarımına ve ticari meta haline getirilmesine ket vurması bu durumun en canlı örneğini oluşturmaktadır.

Bölgedeki küllenmiş anlaşmazlıklar 2009 ve 2010 yıllarında 280 milyar metre küplük Tamar ve 620 milyar metre küplük Leviathan sahalarının keşfedilmesi ile tekrar canlanmıştır. İsrail kendi Münhasır Ekonomik Bölgesinde kalan Tamar sahasını çok hızlı bir biçimde geliştirmiş ve 2013 yılında işletmeye açmıştır. Bu sahadan 2004 yılında 7,5 milyar metre küplük doğalgaz çıkarılmıştır (Tagliapietra, 2017: 50). İsrail'in 2011 yılında Mısır'dan gelen doğalgazın kesilmesi ile yaşadığı sorunların tekrarlanmaması için böyle hızlı hareket ettiği açıktır. Yine bu amaçla 30 yıllık bir süre için çıkarılacak rezervlerin iç tüketime ayrılarak iç piyasa güvenliğinin sağlanması hedeflenmektedir (Tagliapietra, 2017: 21).

Doğu Akdeniz'deki en büyük rezervlerin başında gelen Leviathan sahasından çıkarılacak enerjinin sür'atle küresel pazarlara sunulmasını gerçekleştirmek üzere Noble Enerji, Anver, Ratio ve Delek şirketleri ile Avustralya'nın küresel bir LNG oyuncusu olan Woodside Petroleum şirketleri tarafından Leviathan konsorsiyumu oluşturularak piyasalara güçlü bir giriş amaçlanmıştır. Ancak görüşmelerin sürdüğü aşamada Woodside Petroleum şirketi 2013 yılında başlatılan ortaklık görüşmelerinden henüz açıklanmayan ticari nedenleri ileri sürerek 2014 yılında çekildiğini açıklamıştır (Woodside, 2014).

Yaşanan olumsuzlukların ardından Leviathan girişimcileri Ürdün ve Mısır ile müzakerelere başlamışlardır. Mısır ile temaslar olumlu ilerlemiş, ancak Ürdün'de sorunlar yaşanmıştır. Ürdün ulusal elektrik enerjisi şirketi ile 15 yıllık bir dönem için 45 milyar metre küplük doğalgaz sağlanmasına yönelik iyi niyet mektubunun imzalanmasına karşın Ürdün parlamentosunun anlaşmayı onaylamaması üzerine müzakerelere son verilmiştir. 2016 yılı Eylül ayında ise Ürdün ulusal elektrik ve Noble Enerji şirketleri arasında doğalgaz tedarik anlaşmasının imzalanması ile kriz çözüme kavuşturulmuştur (Tagliapietra, 2017: 52).

Bölge ülkelerinden Filistin 1999 yılında British Gas şirketine kıyı ötesi araştırmalar için ruhsat vermiştir. Filistin yönetimi 2000 yılında Gazze Denizi 1 ve Gazze Denizi 2 alanlarında 28 milyar metre küplük rezerv bulunduğunu açıklamıştır. 2001 yılında gerçekleştirilen teknik incelemelerin ardından kıyı şeridi boyunca uzanacak bir boru hattı yapımının İsrail'e önerilmesi planlanmıştır. Bu plan 2002

yılında Filistin yönetimince onaylanmış ancak İsrail tarafından veto edilmiştir. Benzer şekilde British Gas şirketinin Gazze kıyılarından doğalgaz sağlama çabaları da İsrail'in veto etmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. İsrail'in 2002 yılında yaptığı Gazze kıyılarındaki doğalgaz rezervlerinin geliştirilmesine yönelik olarak Filistin ile görüşmelere başlama önerisi de aynı yıl tekrar başlayan çatışmalar nedeniyle gerçekleştirilmemiştir (Tagliapietra, 2017: 70).

1.6.1.3.2. Suriye'de Yaşanan İç Savaş

2011 yılında baş gösteren iç savaş döneminde uzun süredir Suriye'yi yönetmekte olan Esad ailesi bölgede mezhepsel olarak azınlıkta olmalarına karşın yönetim erkini ellerinde tutmakta idiler. Mezhepsel ayrımları ulusal kimliğin üstünde tutarak yapılan politik ve ekonomik uygulamalar sonucunda devlet ile yurttaşlar arasında derin bir güven bunalımı ortaya çıkmıştır. İç ve dış siyasette mezhebin temel alınması heterojen bir toplum yapısına sahip ülkedeki çeşitli grupların devlete olan bağlılığını zayıflatmıştır. Bu aşamadan sonra kendilerine ayrımcılık yapıldığını ve haksızlığa uğradığını düşünen gruplar hak arayışı için şiddete yönelmişlerdir.

Laik bir yönetim anlayışına sahip olduğunun iddia edilmesine karşın ülkede yaşanan adaletsizlikler halkın tepkisel eylemlere yönelmesine yol açmıştır. 2011 yılının Mart ayında Der'a kentinde başlayan kalkışmaların rejim tarafından şiddet kullanılarak bastırılmaya girişilmesi toplumun heterojen karakteri ve ülkenin jeopolitik konumunun da etkisi ile çok sayıda ülkenin dahil olduğu kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür (Orhan, 2014: 36). Merkezi yönetim tarafından kontrol edilemeyen bölgelerde oluşan otorite boşluğu radikal gruplar tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Bu radikal grupların güçlenmesi bölgeyi daha da güvensiz bir konuma getirmektedir. Merkezi yönetimin zayıflayarak bazı bölgelerin kontrol dışı kalması başlıca 3 sonuca yol açmıştır. Bunlardan birincisi, ülkenin dış etkilere maruz kalması sonucunda ülke dışı aktörlerin hegemonik rekabet alanı haline gelmiş olması, ikincisi, ülkedeki güven ve istikrarın büyük yara alarak aşırı dirençsiz hale gelmesi, üçüncüsü ise kendi ulusal sınırları içerisinde dahi güvenliği sağlayamayan bir ülke haline gelmenin yol açtığı zaafiyetin radikal gruplarca doldurulmasından kaynaklanan risklerin komşu ülkeler üzerinde oluşturduğu tehditlerdir.

Suriye'de yaşanan istikrarsızlıklar sonrasında ortaya çıkan iç savaşın ülkenin zengin hidrokarbon rezervleri üzerinde hakimiyet sağlamak üzere emperyalist dış güçler tarafından çıkarıldığı da öne sürülmektedir. Ülkedeki iç savaşın ilk aşamada ülkenin iç dinamikleri nedeniyle ortaya çıktığı dikkat çekse de ilerleyen aşamalarda yabancı enerji şirketlerinin ruhsat satın alma çabaları ve savaşın bitimine yönelik projelerinin ortaya çıkması iç savaşın tamamen ülkenin enerji kaynaklarının denetim altına alınmasını amaçladığı iddiasını desteklemektedir (Yaşar, 2016).

İç savaş öncesi Suriye hükümeti tarafından denizel alanlarda da enerji araştırmaları başlatılmıştır. Bu bağlamda ilk girişim 1963 yılında 200 deniz millik işletilebilir bölge olarak bir kıta sahanlığı ilan edilmiş ve 2003 yılında bu alan çıkarılan kanun ile daha da spesifik tanımlamalarla genişletilmiştir. Bu kanuna göre ülkenin kara suları 12 deniz mili, bitişik bölge 24 deniz mili ve Münhasır Ekonomik Bölgesi de 200 deniz mili olarak saptanarak Birleşmiş Milletlere sunulmuştur (Kaya, 2016: 50).

Birleşmiş Milletlere bildirim yapılmasından hemen sonra Suriye ulusal petrol şirketi ve Amerikan Veritas şirketi arasında bir protokol imzalanarak bu şirkete bölgede sismik araştırma yapma izni verilmiştir. 2011 yılında da belirli sahalarda hidrokarbon araştırmaları için verilen kısa süreli izinler iç savaşın yoğunlaşması nedeniyle uygulama imkânı bulamamıştır (Kaya, 2016: 163).

İç savaş nedeniyle merkezi hükümetin kontrolü kaybettiği alanlar incelendiğinde söz konusu bölgelerin ağırlıklı olarak hidrokarbon rezervlerinin yer aldığı bölgeler olduğu görülmektedir. Savaş öncesinde enerji sahalarının tümü Şam yönetimi tarafından kontrol edilmekte iken 2015 yılında merkezi yönetim tarafından kontrol edilen enerji rezerv alanlarının oranı %8'e düşmüştür (Özkan, 2017).

Suriye'deki iç savaşın yansımaları artık ulusal boyutu aşmış ve bölgesel bir nitelik kazanmıştır. 2010 yılında savaş öncesi dönemde, imzası atılan ve İslami Boru Hattı da denilen Suriye-Irak-İran projesi başta olmak üzere ülkeyi ilgilendiren diğer anlaşmaların uygulamaya alınması tümüyle savaşın sona ermesini beklemektedir.

Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Doğu Akdeniz'den elde edilecek enerji kaynaklarının küresel pazarlara ulaştırılmasını amaçlayan önemli bir proje de durdurulmuştur. İsrail-Lübnan-Suriye-Türkiye'den geçerek İsrail'den elde edilen doğal gazın Avrupa piyasalarına ulaştırılması daha düşük maliyeti nedeniyle çok ekonomik olmasına karşın bölgede yoğunlaşan istikrarsızlıklar yüzünden askıya alınmış durumdadır (Enerji Enstitüsü, 2013). Suriye'nin egemenlik alanındaki denizlerde rezerv mevcudiyeti olasılığı oldukça yüksektir, ancak bu rezervlere ulaşabilmek için gerekli araştırmaların yapılması ve çıkarılabilirliğinin sağlanması için yatırıma ihtiyaç vardır. Suriye'nin bugünkü koşullarında kendi öz kaynakları böyle bir yatırıma olanak sağlayabilecek durumda değildir. Ayrıca ülkedeki çalkantılar nedeniyle yabancı yatırımların da oldukça maliyetli olan denizlerde sondaj ve araştırma faaliyetlerine kaynak ayırması iç savaşın sona ermesinden önce mümkün görünmemektedir (Ceylan, 2018: 77).

1.6.1.3.3. Rusya ve ABD Arasındaki Hegemonik Rekabet

Soğuk Savaşın döneminin kapanması ile birlikte uluslararası sistemde iki kutuplu sistem yerine güç dengesi olgusu ön plana çıkmış ve bu durum küresel

aktörlerin bölgede güç kullanımının özel bir önem kazanmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm bölgeye hâkim olmak isteyen devletlerin elde etmek istedikleri konuma gelebilmelerini askeri ve stratejik güçlerinin bir fonksiyonu haline getirmiştir (Topal, 2015: 120).

ABD'nin tek kutuplu dünyanın hegemonik gücü olma girişimlerine karşı Rusya'nın direnci, Avrupa Devletleri'nin entegrasyona yönelişi, Çin'in ekonomik alanda da bir süper güç olma çabaları Soğuk Savaş sonrasının tek kutuplu yapısını yıpratıcı olgular olarak dikkat çekmektedir (Çınar ve Göçer, 2014: 19; Çiftçi, 2009: 209). Artık Avrupa Birliği ve Rusya gibi enerji olanaklarını bir yaptırım gücü olarak kullanan kıtasal güçler ve Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır gibi bölgesel güçlerin etkileri ile Soğuk Savaşın bitimiyle oluşan tek kutuplu sistemin çok kutuplaşmaya doğru evrildiği söylenebilir (Yılmaz, 2008: 32; Çınar ve Göçer, 2014: 17).

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına yönelik güç mücadelesi konusunda ise ABD ve Rusya'nın girişimleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda her iki ülkenin enerji politikaları farklılıklar arz etmektedir. ABD ihtiyacı olan enerjiyi olabildiğince farklı ülkelerden tedarik ederek, kendi öz kaynaklarının koruyacak ve rakiplerinin girişimlerini önleyebilecek stratejiler geliştirmeye yönelik bir enerji politikası izlerken (Erol ve Demir, 2012: 22); Rusya Rus doğalgazına %45 oranında bağımlı olan Avrupa Birliği'nin bu bağımlılığını söz konusu devletler üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmayı tercih etmektedir (Erbil, 2010: 42). Rusya Orta Doğu'da yaşanan otorite boşluğundan ABD'nin pay kapmasını önlemek için Suriye'de aktif müdahale seçeneğini tercih ederek ve gereğinde askeri gücünü de kullanmaktan çekinmeyerek enerjiyi bir siyasal güç unsuru olarak gördüğünü de açıkça ortaya koymaktadır (Demir ve Tekir, 2017: 663).

Yakın dönemde Doğu Akdeniz'de gerçekleşen hidrokarbon rezervlerinin keşfi ile bölgenin sahip olduğu enerji potansiyeli küresel güçlerin dikkatini bu bölgeye yöneltmiştir. 2000'li yıllara kadar ağırlıklı olarak Kafkaslarda ve Orta Doğu'da cereyan eden enerji kaynaklarına egemen olma mücadelesine artık Doğu Akdeniz de sahne olmaya başlamıştır. Gelirlerinin yaklaşık yarısını enerji ihracından elde eden Rusya bu gelir kaynağını çeşitlendirememesi nedeniyle bir bakıma enerji ihracına bağımlı durumdadır. Bu açıdan kendi ihrac pazarlarında oluşabilecek rekabet alternatiflerini önemli bir tehdit olarak görmektedir. Doğu Akdeniz bölgesinden çıkarılacak olan enerjinin Avrupa ülkelerine ihracının gerçekleşmesi AB'nin Rusya'dan satın aldığı doğalgaza %35'lik bir oranda alternatif oluşturabileceği öngörülmektedir (Cohen, 2016).

AB'nin Yıllık Tüketim Miktarı (Milyar m ³)	Rusya'dan İthal Edilen Mik. (Milyar m ³)	İthalata Harcanan Para (Milyar Euro)
428.8	166.1	75

Tablo 3. Avrupa Birliği'nin Rusya'dan Doğal Gaz İthalatı (Kaynak. BP, 2017: 28-35)

Enerji ihraç pazarlarının elinden çıkması Rusya için ekonomik bir çöküş anlamına geldiği için, Rusya bölgede bu alanda kendisine rakip olabilecek her türlü gelişmesi denetim altına alabilme çabası içindedir (Mirinova, 2015). Bu amaçla DAES terör örgütünün eylemlerini bahane ederek –aslında AB ve diğer ihraç pazarlarının enerji temini bakımından kendisine olan bağımlılığını kaybetmeme arzusuyla- Rusya, Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını tahkim etmiştir (Atun, 2013). Rusya bütün bunlarla birlikte askeri iş birliğini genişletmek üzere GKRY ile görüşmeleri başlatarak Doğu Akdeniz'de kalıcı bir etkin güç olmayı hedeflemektedir (Yıldırım, 2016: 6).

ABD kendi topraklarındaki kaynaklardan elde ettiği kaya gazı üretimindeki artışın sağladığı olanaklar nedeniyle dünyanın en büyük gaz ihracatçısı olma fırsatını yakalamış durumda olmasına rağmen, Doğu Akdeniz'de aktif rol oynamayı da bırakmış değildir. ABD Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarına Avrupa ülkeleri açısından Rus doğalgazına karşı bir alternatif oluşturması nedeniyle stratejik bir önem atfetmektedir. Amerikan kaynaklı Noble enerji şirketi söz konusu rezervlerin keşfi aşamasında önemli katkılar sağlamış olmakla birlikte, Afrodit sahasında %70, Leviathan sahasında %40 ve Tamar sahasında %36 ortaklık payı ile (Karagiannis, 2016). Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına ABD'nin ne denli önem verdiğini göstermektedir.

ABD Rusya'nın AB'ye doğalgaz ihraç etme hedefine yönelik projelerini engelleyerek Rusya'nın etkinliğini azaltmak ve böylece sistemin kendi denetiminde çalışmasını sağlamak yönünde bir politika izlemektedir. (Sağırlı, 2015). Rusya'nın kendi ihraç pazarlarına bir tehdit olarak gördüğü Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının çıkarılmasını ya da ihracını önleyerek en büyük doğalgaz ihracatçısı ülke olma konumunu sürdürebilmek için elindeki tüm olanakları kullanması beklenmektedir. ABD'nin ise tam tersine Rusya'nın AB üzerindeki en büyük doğalgaz tedarikçisi ülke olmaktan kaynaklanan etkinliğini azaltmak amacıyla Doğu Akdeniz rezervlerinin çıkarılması ve ihracına yönelik tüm proje ve girişimleri destekleyeceği öngörülmektedir. Bununla birlikte ABD, Avrupa Birliği'ne LNG satışı yaparak Rusya'ya olan bağımlılığın kırılması ve böylece Rusya'nın AB üzerindeki siyasi baskısının da azaltılmasını hedeflemektedir (Tsafos, 2016).

1.6.1.3.4. Kıbrıs Gerilimi

Uygurlikların bir tür kesişim alanı özelliği taşıyan Doğu Akdeniz'deki savaş gemisini andırır konumuyla jeostratejik açıdan büyük öneme sahip bir ada olan Kıbrıs;

bu jeostratejik önemi nedeniyle tarih boyunca hegemonik güçlerin ilgi alanı olmuş ve birçok defa istila edilmiştir. Ada çok uzun bir dönem Osmanlı egemenliğinde kalmış ancak 1878 yılında İngiliz hâkimiyetinin başlaması ile birlikte iç karışımlar da baş göstermiştir. Ada da 1960'lı yıllardan itibaren yoğunlaşan Türk ve Rum toplumları arasındaki gerginliğin barışçıl yollarla çözümlenememesi üzerine garantör devletlerden biri olan Türkiye 1974 yılında adaya askeri müdahalede bulunmuş ve sonrasında fiilen GKRY ve KKTC olarak adlandırılan iki toplumlu bir siyasi yapılanma oluşmuştur. Bu süreçte Avrupa Birliği GKRY'ni adanın tamamının temsilcisi sıfatıyla tam üyeliğe kabul etmiştir. AB'nin bu kararı bölgede ki mevcut gerilimi ve sorunları daha da derinleştirmiş ve karmaşıklştırmıştır. Ardından 2010 yılında Kıbrıs'ın denizel alanlarında gerçekleşen enerji kaynaklarının keşfi Kıbrıs'ta yaşanan gerilimi bölgesel düzeyden küresel enerji gündeminin üst sıralarına taşımıştır (Çalık, 2017: 36).

1980'li yıllardan itibaren adanın denizel alanlarındaki enerji kaynaklarının mevcudiyeti olasılık düzeyinde ifade edilmekteydi. Söz konusu hidrokarbon rezervlerinin varlığının 2000'li yıllarda kesinlik kazanmasından sonra GKRY Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş ülkeler ile adanın tamamının tek ve yasal temsilcisi olma iddiası ile MEB anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Türkiye'nin itirazlarına karşın GKRY'nin bu girişimleri sonrasında yapılan anlaşmalar günümüzde de Doğu Akdeniz konusunda yaşanan gerilimin odak noktasını oluşturmaktadır.

GKRY bölgedeki kıyıdaş ülkeler ile MEB anlaşmalarının ardından adanın denizel alanlarında enerji kaynağı arama ve sondaj çalışmalarını başlatmak amacıyla parselasyon ihalelerini de yapmıştır. Buna karşılık KKTC de Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na sismik araştırma ruhsatı vermiş ve bu suretle GKRY'nin adanın tek ve yasal temsilcisi olma iddialarına tepkisini ortaya koymuştur. Bölgedeki devletlerarasında yaşanan ihtilaf ve çekişmeler, GKRY tarafından bölgedeki konumunu daha da avantajlı hale getirmek amacıyla değerlendirilmiştir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin 2009 yılındaki Mavi Marmara gerilimi sonrasında bozulmasını bir fırsat olarak gören GKRY, İsrail ile MEB anlaşmasını zaman kaybetmeden imzalamıştır (Çalık, 2017: 45).

Bölgedeki enerji kaynaklarının ihraç pazarlarına ulaştırılması konusu da bir sorun olarak dikkat çekmektedir. GKRY bölgede çıkarılan hidrokarbon rezervlerinin kendisi tarafından açıklanan egemenlik sahalarından geçirilmesi koşulunu ileri sürerek, bu rezervlerin Avrupa pazarına ihracı amacıyla yapımı düşünülen Türkiye-İsrail boru hattı projesinin yapımına izin vermemektedir. Amacı bu projenin kendi egemenlik alanları üzerinden Yunanistan'a ulaşacak şekilde inşa edilmesidir. Ancak GKRY'nin istediği biçimde Kıbrıs üzerinden Yunanistan'a bağlanacak boru hattının maliyeti 15 milyar USD olarak öngörülürken, Türkiye-İsrail boru hattı 2 milyar USD'lik çok daha düşük bir yatırım maliyeti ile hayata geçirilebilecektir. GKRY'nin

bu girişimleri yatırım maliyetini arttırmakta ve Türkiye-İsrail boru hattının yapımını engellemektedir (Demir ve Tekir, 2017: 662).

Doğu Akdeniz’de çıkarılan enerji kaynaklarının Avrupa pazarına ihracını amaçlayan bir başka alternatif olan İsrail-Kıbrıs-Yunanistan boru hattı projesi; Doğu Akdeniz’i bir uçtan bir uca bağlamayı amaçlamaktadır. Ancak projenin yapımı düşünülen bölge jeolojik olarak birinci derece deprem kuşağında bulunması nedeniyle risk içermektedir. Kıbrıs’ın denizel alanlarından elde edilen enerji kaynaklarının işlenmesi ve ihracı bağlamında en akla yakın ve güvenli tercihlerden biri de LNG tesisi kurulmasıdır. Burada da bir ölçek ekonomisi sorunu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, bir LNG tesisinin faaliyete geçirilmesi için optimum miktarın 170 trilyon metreküpü aşması gerekmektedir. Ancak Kıbrıs’ta varlığı kesinleştirilmiş hidrokarbon rezervlerinin toplamı 142 trilyon metreküp olması, bu seçeneğin yapılabilirliğini yeni hidrokarbon rezervleri keşfi ile birebir ilintili bir konuma getirmektedir (Demir ve Tekir, 2017: 660).

1.6.1.3.5. Denizel Alanlardaki Yetki Sorunları

Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynaklarının aranması, çıkarılması ve ihraç pazarlarına ulaştırılması bağlamında en büyük sorunu kıyıdaş devletler arasında yaşanan deniz yetki alanları üzerindeki yetki uyumsuzlukları oluşturmaktadır. Bölgedeki rezervlerin sahibinin kim olacağı ve çıkarılan enerji kaynaklarının ihraç pazarlarına ulaştırılmasını sağlayacak boru hattı projelerinin güzergâhlarındaki ihtilaf ve belirsizlikler, konuyu düzenlemesi beklenen yasal mevzuatlardaki yetersizlikler global yatırımcıların bölgeye yönlendirilmesinde tedirginliklere yol açmaktadır. Kıyıdaş ülkeler tarafından ilan edilen veya fiilen belirlenen MEB alanlarındaki çakışmalar denizel yetki alanları sorununu daha da karmaşıktırarak makul sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. Bölgede bu bağlamda hem siyasal hem de ekonomik sorunlardan bahsetmek mümkündür. Bölgedeki aktörlerin birbirlerini uluslararası siyasal ilişkiler ortamında zor durumda bırakmayı amaçlayan girişimleri siyasal sorunları büyütmede; hidrokarbon rezervlerine sahip olan kıyıdaş ülkelerin diğer ülkelere pay hakkı tanımaması ise ekonomik sorunlara yol açmaktadır (Ceylan, 2018: 81).

GKRY’nin adanın tamamının tek ve yasal temsilcisi olduğunu iddia ederek ve Türk tarafını yok sayarak girişimlerini sürdürmesi Türkiye’nin tepkisine yol açmakta ve bu durum Doğu Akdeniz’deki en kapsamlı sorunların başında gelmektedir. Bu süreçte GKRY tarafından kendi MEB’si olarak ilan edilen bazı alanların Türkiye tarafından da kendisine ait MEB alanı kapsamında yer aldığı savunulmaktadır. Türkiye GKRY tarafından MEB olarak ilan edilen bazı parsellerin kendi MEB alanında olduğunu iddiasını GKRY’nin bu bölgedeki arama girişimlerini engellemek üzere

bölgeye savaş gemileri göndererek savunmaktadır. Türkiye ve GKRY arasındaki bu gerilim bölgedeki arama ve sondaj çalışmalarını engellemekte aynı zamanda Türkiye-İsrail boru hattı gibi taraflara ekonomik olarak önemli çıkarlar sağlayacak projelerin yaşama geçirilmesine de olanak vermemektedir.

Doğu Akdeniz'deki yetki alanlarında önemli bir sorun da GKRY ve İsrail arasında Afrodit sahasında yaşanmaktadır. Afrodit sahası GKRY'nin kendi MEB'i olarak ilan ettiği ve ruhsatlandığı 12. parselde yer almaktadır ve bu alanda Anver-Dalek-Noble grubu faaliyetlerini sürdürmektedir. Ancak söz konusu 12.parselin İsrail'in MEB'si ile çakıştığı 2015 yılında ortaya çıkmış, bu durum İsrail ile GKRY arasında sorun oluşturmaya başlamıştır. İsrail bu parselin %10'unun kendi MEB alanı içinde olduğunu ileri sürerken GKRY ise bu oranın %4 olması gerektiğini savunmaktadır (Kıbrıs Postası, 2016).

1.6. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Enerji Politikası

Türkiye'nin enerji diplomasisinde Doğu Akdeniz'in enerji potansiyelinde önemli bir yeri olan Kıbrıs ve civarındaki enerji rezervlerinin özel bir önemi vardır. Türkiye bu bölgede elde edilecek herhangi bir kaynağın üzerinde tüm ada halkını hakkı olduğunu her platformda savunmaktadır. Türkiye, bölgede elde edilecek enerji kaynaklarının gerek uluslararası piyasalara iletiminde gerekse kullanımında kilit ülke konumundadır.

Şekil 4. Kıbrıs Adasının Çevresindeki Gaz Rezervleri (Kaynak: Karaçin, 2012: 10-11)

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile yaşanan yetki alanlarını sınırlandırılması sorunu Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de çözmesi gereken başlıca sorunlardan birini oluşturmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi uluslararası hukukta kıyıdaş devletlere yönelik olarak vurgulanan '*yetkilerin karşılıklı anlaşma yoluyla uygulanması*' gerekliliğini dikkate almayarak kendi Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)'sini tek taraflı olarak ilan etmiştir. GKRY bu kararının hemen ardından Türkiye'nin hiçbir görüş ve değerlendirmesini dikkate almadan 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında da İsrail ile ikili antlaşmalar yapmıştır. Türkiye GKRY'nin Mısır ile imzaladığı MEB sınırlandırma antlaşmasını tanımamıştır (Demiryol, 2015: 85).

Doğu Akdeniz'in 12. Parselindeki "Afrodit" bölgesinde 19 Eylül 2011 tarihinde Rum kesimi tarafından doğalgaz ve petrol arama faaliyetlerinin başlatılması ile bölgedeki mevcut kriz daha da yoğunlaşmıştır. Avrupa Birliği de bir üye ülke tarafından uygulanan bu 'oldu-bitti' politikasına göz yumarak Türkiye'nin karşısında bir tavır almış ve bölgedeki sürtüşmelerin uluslararası bir boyut kazanmıştır. Avrupa Birliği'nin bu tutumu, Türkiye-AB ilişkilerinin oldukça gerilimli bir mahiyet arz ettiği bir süreçte Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerindeki güvensizliği de yoğunlaştırmıştır.

İsrail'in Leviathan sahasındaki ve GKRY'nin Afrodit sahasındaki hidrokarbon rezervlerinde üretimin gerçekleşmesi sonrasında bu yataklardan elde edilecek doğalgazın tüketici pazarına hangi yollarla ulaştırılacağı konusu değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalarda elde edilecek doğalgazın tüketicilere ulaştırılabilmesi için birçok alternatif güzergâh değerlendirilmiş, ancak bu projelerin uygulamaya geçirilmesi ekonomiklik ve güvenlik noktalarından yüksek maliyetli bulunmuştur. Bu alternatifler arasındaki maliyet ve güvenlik açılarından en optimum seçenek kurulacak doğalgaz boru hattının Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölgesinden geçecek bir hat olduğu kabul edilmektedir. Yaklaşık 2,5 milyar dolara mâl olması öngörülen bu hat diğer alternatiflere göre çok daha uygun bir maliyet ile yaşama geçirilebilecektir.

Bölgedeki mevcut enerji kaynaklarının çıkarılmasının yanı sıra pazara iletilmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan elde edilen doğalgaz ve petrolün tüketicilere iletilmesi için mevcut alternatifler arasındaki en düşük maliyetli ve en güvenilir güzergâhın Türkiye üzerinden geçen güzergâh olduğu düşünülmektedir. Elde edilen doğalgaz ve petrolün Avrupa'ya ulaştırılabilmesi için Türkiye ve İsrail yakınlaşması zorunluluk arz etmekte ve bu amaçla 2013 yılından itibaren sürdürülmekte olan gizli görüşmeler 2016 yılında anlaşma ile sonuçlanmıştır. Arzın Avrupa pazarına ulaştırılabilmesi için üç olasılık mevcuttur.

1. GKRY'den Yunanistan'a uzanan bir boru hattı inşa edilmesi. Ancak mesafenin çok uzun olması maliyeti arttırmakta ayrıca deniz tabanının

böyle bir boru hattı yapımına uygun olmayışı bu seçeneği uygulanabilir olmaktan çıkarmaktadır.

2. Bölge kaynaklarından elde edilecek olan doğalgazın, İsrail-Ürdün-Suriye-Lübnan güzergâhını izleyen Arap Gaz Boru Hattı üzerinden taşınması. Ancak bu seçenek mesafenin fazla uzun olmasının yanı sıra bölgede halen sürmekte olan çatışmalardan kaynaklanan güvenlik sorunları nedeniyle riskli bulunmaktadır. Söz konusu boru hattı 270 kilometreye ulaşan bir uzunlukta olması ve Suriye’de 2011 yılından itibaren sürmekte olan iç savaş nedeniyle hem ekonomiklik hem de güvenlik sorunları bakımından uygulanabilir görülmemektedir.

3. Bölgeden çıkarılacak doğalgazın Türkiye topraklarından geçen bir boru hattı ile Avrupa pazarına iletilmesi en ekonomik ve güvenlik düzeyi yüksek bir seçenek olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu hat, denizdeki ortalama 100 kilometrelik mesafesi ile en kısa ve ekonomik açıdan en optimum seçenek olarak kabul edilmektedir. Bu hattın yapımında Ürdün-Suriye kıyı çizgisine paralel bir biçimde yapılması ya da Kuzey Kıbrıs üzerinden geçirilmesi seçeneklerinde de nihai ve zorunlu kavşak noktası Türkiye olacaktır (Kedikli ve Deniz, 2015: 413).

Türkiye’ye kurulacak bu boru hattı Kıbrıs’a ve İsrail’e aynı zamanda hem Türkiye’ye hem de Avrupa pazarına ulaşım olanağı sağlayacaktır. Türkiye’nin güneyinde Ceyhan’a ulaşan gaz, hem ülkenin gelişmiş boru hattı şebekesi ile Türkiye pazarına dağıtılacak hem de Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) güzergâhları üzerinden Avrupa’ya yeniden ihraç edilebilecektir (Demiryol, 2015: 88).

Doğu Akdeniz doğalgazının Avrupa pazarına ulaşımının sağlanması için yapımı öngörülen bu boru hattı Türkiye Münhasır Ekonomik Bölgesinden geçmektedir ve yapımı için Türkiye’nin izni gerekmektedir. Bu açıdan Doğu Akdeniz’deki enerji rezervleri Yunanistan, İsrail, GKRY, KKTC ve Türkiye’nin de taraf olduğu tüm aktörleri ilgilendirmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin enerji alanında ortak hareket etme mecburiyeti, Türkiye’nin jeostratejik konumundan kaynaklanan avantaj ile geçiş ülkesi olma özelliği ve Avrupa ülkelerinin doğalgaz temini açısından Rusya’ya olan bağımlılıklarını azaltma amaçları doğal olarak pek çok ülkeyi Doğu Akdeniz’deki enerji denkleminin bir unsuru haline getirmektedir (Erhan, 2015). Türkiye, Rusya ve Irak’taki enerji politikalarında olduğu gibi Doğu Akdeniz enerji denkleminde de temel bir unsur olma vasfını korumaktadır. Yukarıdaki açıklamalardan da açıkça görülebileceği gibi Doğu Akdeniz bölgesi doğalgazının uluslararası pazarlara ulaşımının en kolay sağlanacağı yol Türkiye’den geçmektedir.

Aslında bir çok unsur bağlamında birbirine bağımlı olan KKTC ve GKRY arasındaki yıllarca çözümsüz olarak sürüp giden siyasi meselelerin çözüme

ulaştırılmasında da enerjinin etkin bir rol oynaması da ihtimaller dahilindedir. Söz konusu ölkelerin siyasal ve ekonomik güc bağlamında enerjiden vazgeçme seçenekleri olmayışı, ölkeler arasındaki zorunlu bir barışın enerji ile kurulması olasılığına dikkat çekmektedir (Öğütçü, 2015).

Çıkarılacak gazın ihracat potansiyeli değerlendirildiğinde Kıbrıs gazının Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de dahil olmak üzere tüm taraflara yarar sağlayacağı açıktır. KKTC ve GKRY ada kaynaklarından elde edilecek gazın ihraç edilmesi ile önemli oranda gelir elde ederken; Türkiye yalnızca doğalgaz ithalat alternatiflerini çeşitlendirmekle kalmayacak, bunun yanı sıra Doğu Akdeniz'in Avrupa'ya uzanan gaz koridorunun çok önemli bir elementi olma olanağına kavuşmuş olacaktır. Bu konumu ile de Ankara tarafından savunulan Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinin sağlanmasında kritik bir öneme sahip olduğu tezini daha da güçlendirmiş olacaktır. Enerjide gerçekleştirilecek böylesi bir ortaklığın taraflara sağlayabileceği tüm bu faydalara rağmen, potansiyel doğalgaz rezervleri günümüzde sahadaki aktörler arasında ağırlıklı olarak bir siyasal çatışma unsuru özelliği taşımaktadır. Aslında barışçı çözümlerin benimsenmesi ve uygulama alanı bulabilmesi enerji güvenliği açısından Avrupa'nın ve Türkiye'nin Rusya'ya daha az bağımlı olmalarını sağlayacaktır. Sonuç olarak Doğu Akdeniz gazının en realist güzergâh konumundaki Türkiye yolu ile Avrupa'ya ulaştırılması halinde, orta vadede doğalgaz konusunda Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığı da azalacaktır (Üstün, 2016: 10).

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ SORUNU

2.Uluslararası Hukuk Bağlamında Doğu Akdeniz'deki Yetki Alanlarının Paylaşımı

Doğu Akdeniz havzasındaki denizel alanların kıyıdaş devletler arasında nasıl sınırlandırılacağı ve deniz tabanı altında mevcut olan enerji rezervlerinin bölge devletleri tarafından nasıl çıkarılıp işletilebileceği gerilimlere yol açmaktadır. Tam ve münhasır egemenliğe sahip olunan iç sular ve kara sularının dışında kalan deniz alanlarındaki enerji kaynakları üzerinde bölge devletlerinin hak iddialarının meşruiyeti, söz konusu alanların uluslararası hukuka uygun bir şekilde kıyıdaş devletler arasında sınırlandırılması ile mümkün olabilmektedir.

2.1. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku ve Doğu Akdeniz

Teamül hukukunda deniz yetki alanlarının sahildevletleri tarafından kullanılmasına yönelik belirli terimler mevcuttur. Bunlardan başlıcaları bitişik bölge, kara suları gibi dar deniz alanları dışında diğer devletlere yetkiler tanıyan münhasır ekonomik bölge (MEB) ve kıta sahanlığı gibi kavramlardır.

2.1.1. Kıta Sahanlığı

1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'ndeki Kıta Sahanlığı tanımı yenilenmiştir. Söz konusu sözleşmenin 76. maddesi şu şekildedir: “Bir kıyı devletinin kıta sahanlığı, kara ülkesinin doğal uzantısı boyunca karasularının ötesinde kıta kenarının dış sınırına kadar uzanan veya kıta kenarının dış sınırının 200 mile kadar uzanmadığı yerlerde, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 mile kadar uzanan su altı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını kapsar” (Karapınar, 2015: 20).

2.1.2. Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)

1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine (BMDHS) göre, Münhasır Ekonomik Bölgenin tanımı, kıyı devletinin, karasularının başlangıç çizgisinden itibaren başlayan 200 millik bir alanda denizin üstünde ve altında ekonomik faaliyetler gerçekleştirebilmesine olanak sağlamaktadır. Daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmek gerekirse; deniz suyundan, deniz suyunun altındaki topraklardan, suyun içerisinden veya yüzeyinden, canlı ya da cansız unsurlara yönelik araştırmaların yapılması, işletilmesi, korunması ve idari işlem ve eylemler gerçekleştirilmesi gibi tasarruflar kıyı devletlerine ait haklardır. Bu önemli hak ve yetkilere sahip olunması anlamına gelmektedir. Söz konusu alan kıyı ülkesinin mutlak egemenliğinde değildir, sadece doğal kaynaklar üzerinde münhasır yetkilere sahip olduğunu ifade etmektedir (Karapınar, 2015: 19).

1982 Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi öncesinde yazılı hale gelmemiş ancak teamül olarak kabul gören münhasır ekonomik bölge kavramı diğer kavramlara göre daha büyük bir önem taşımakta olup, devletlerarasındaki uyuşmazlık ve ihtilafların da temel kaynağını oluşturmaktadır. Kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) kavramları açısından Doğu Akdeniz bölgesinde de ciddi uyuşmazlıklar mevcuttur.

Münhasır ekonomik bölge (MEB), karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milini aşmayacak biçimde deniz yatağı ve toprak altı canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, muhafazası ve yönetimi konuları ile; aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgârlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlar ile araştırılması ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin egemenlik haklarını sahildevlete sağlamaktadır (Kaya, 2015: 296). Sahildevletin bu haklardan yararlanabilmesi için öncelikle münhasır ekonomik bölgesinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu belirleme “ilan” ve “anlaşma” olarak adlandırılan iki ayrı yöntem ile yapılabilir. Sahildevletin ilan ettiği münhasır ekonomik bölgeyi gösteren haritayı ya da bölgenin coğrafi koordinatlarını içeren listeleri yayımlayarak bir suretini de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine teslim etmesi gerekmektedir (Kaya, 2015: 310). Münhasır ekonomik bölge sınırlandırmaları sahilleri karşı karşıya ya da bitişik olan devletlerarasında sorunlara yol açabilmektedir. Uluslararası Adalet Divanı bu gibi durumlarda sorunun ilgili tüm taraflar arasında yapılacak bir anlaşma ile giderilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Ancak uluslararası hukukta tek taraflı olarak münhasır ekonomik bölge ilan edilemeyeceğine dair bir düzenleme de mevcut değildir (Yaycı, 2012: 14-15).

Doğu Akdeniz’e kıyısı olan sahildevletlerin münhasır ekonomik bölgelerini ya tek taraflı olarak ya da ikili anlaşmalar çerçevesinde ilan ettikleri görülmektedir. Türkiye münhasır ekonomik bölge ilanında bulunmaz iken Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), İsrail, Lübnan ve Suriye münhasır ekonomik bölge ilanında bulunmuşlardır. Türkiye açısından Doğu Akdeniz’de münhasır ekonomik

bölge sınırlandırılması üç ayrı bölgede değerlendirilmektedir (Başeren, 2010: 132-133):

- Birinci Bölge: Türkiye, Suriye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kıyılarının yer aldığı bölge,
- İkinci Bölge: Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kıyılarının bulunduğu bölge,
- Üçüncü Bölge: Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve Mısır kıyılarının bulunduğu bölge

Türkiye ile Suriye arasında bugüne kadar münhasır ekonomik bölge belirlenmesine yönelik hiçbir anlaşma mevcut değildir. Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'de sondaj çalışmalarını başlatması üzerine 21 Eylül 2011 tarihinde kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanması üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hükümeti tarafından adanın kuzey ve güneyinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na doğalgaz ve petrol arama ve çıkarma ruhsatları verilmiştir. Bu izin ile sağlanan ruhsat kapsamında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın Piri Reis gemisi ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adına sismik petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına başlanmıştır.

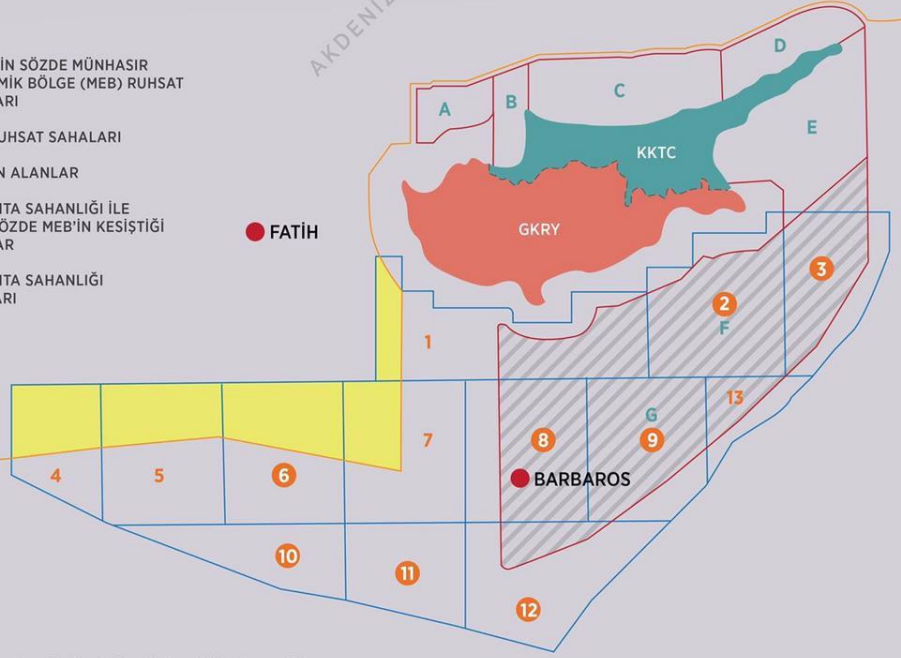
Üçüncü bölge olan Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve Mısır kıyılarının yer aldığı bölgede ise Türkiye'nin bu devletlerin hiçbiri ile kıta sahanlığına ilişkin herhangi bir deniz sınırlandırma anlaşması mevcut değildir. Bölgede Türkiye'nin denizdeki haklarını ihlal ederek diğer devletler ile ikili kıta saha sınırlandırması anlaşmaları yapmak sureti ile Türkiye'ye en çok problem çıkaran Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. GKRY tarafından gerçekleştirilen tek taraflı fiili durumlar, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesinin münhasır ekonomik bölge (MEB) sınırlarının belirlenmesine yönelik 74. Maddesine ve kıta sahanlığı sınırlarını düzenleyen 83. maddesine, "Yarı Kapalı Denizler"e ilişkin 122. ve 123. maddelerine ve sözleşmenin uygulanmasında hakkın kötüye kullanılmasını düzenleyen 300 ve 311. maddelerine aykırı düşmektedir (Taşdemir, 2012: 36).

Doğu Akdeniz'de enerji denklemi

Son yıllarda Türkiye, İsrail, Mısır, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY) ve Yunanistan ile uluslararası aktörlerin Doğu Akdeniz'de yürüttüğü hidrokarbon arama faaliyetleri bölgede suların yeniden ısınmasına yol açıyor

- GKRY'NİN SÖZDE MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE (MEB) RUHSAT SAHALARI
- KKTC RUHSAT SAHALARI
- KESİŞEN ALANLAR
- TÜRK KİTA SAHANLIĞI İLE GKRY SÖZDE MEB'İN KESİŞTİĞİ ALANLAR
- TÜRK KİTA SAHANLIĞI SINIRLARI

- Türkiye Kıbrıs'ta, Türklerin Rumlarla eşit haklara sahip olduğunu ve adanın zenginliklerinden ortak faydalanılması gerektiğini savunuyor
- GKRY'nin adanın tamamını temsil eden bir devlet olmadığı için münhasır ekonomik bölge oluşturma ve ihale etme hakkı bulunmuyor
- Adada eşit bir paylaşım tezine rağmen enerji şirketlerinin bölgedeki çalışmaları üzerine Türkiye, Doğu Akdeniz'de TPAO aracılığıyla etkinliğini her geçen gün daha fazla artırıyor
- Bu kapsamda Türkiye, Barbaros Hayreddin Paşa sismik araştırma gemisi ve Fatih sondaj gemisi ile Kıbrıs adası yakınında çalışmalara başlamıştı. Böylece Türkiye, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını savunmak için harekete geçmekten çekilmeyeceğini bölgedeki tüm aktörlere bir kez daha göstermiş oldu

- 2, 3, 9 2. 3. ve 9. sahalarda **İtalyan Eni ve Güney Kore'li Kogas** şirketlerinin lisansı bulunuyor
- 6, 11, 8 6. ve 11. sahalarda **Fransız Total ve İtalyan Eni** şirketleri eşit yüzdelerle sahip. **8. blokta Eni tek başına** sözde ruhsat sahibi
- 12 12. sahada **İsraili Nobel, Delek ve Avner şirketleri** ile İngiliz BG grubu bulunuyor
- 10, 11 10. blokta **ABD'li Exxon Mobil ve Katar Petroleum** ortaklığı, 11. sahada **Total ve Eni ortaklığı** sözde ruhsatları elinde bulunduruyor

09.05.2019

Anadolu Ajansı

Şekil 5. Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Kıta Sahaneliği Durumu (Kaynak: Anadolu Ajansı, 09.05.2019)

Yukarıda da belirtildiği gibi kapalı bir deniz olan Doğu Akdeniz'in münhasır ekonomik bölgelerinin iç içe geçmiş olması sahil devletler arasında baş gösteren anlaşmazlıkların temel sebebini oluşturmaktadır.

2.2. Bölge Ülkelerinin Politikaları

Enerji kaynakları Doğu Akdeniz'deki rekabetin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bölgedeki rekabetin temelini bir taraftan sahip olunan stratejik konum oluştururken diğer taraftan potansiyel ekonomik olanaklar ve bölgenin tarihsel geçmişi de bu rekabeti yoğunlaştırmaktadır. Devletlerin enerji kaynaklarına bağımlılıklarının yoğunlaşması ile söz konusu rekabet daha da önem kazanmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına yönelik mücadele 20. Yüzyılın ortalarına kadar uzamaktadır. İsrail'in bölgede petrol ve doğalgaz arama çalışmaları 1960 yılında başlamış olup günümüzde de devam etmektedir. İtalyan enerji şirketi ENI, Mısır'ın denizel alanındaki Belaim bölgesinde 1961 yılında petrol bulunduğunu duyurmuştur. Aynı şirket 1967 yılında Mısır kıyılarındaki Abu Madi bölgesinde de doğalgaz rezervleri bulunduğunu açıklamıştır (Sünnetçioğlu, 2011: 159-160).

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji rezervleri bölge ülkelerine jeopolitik, askeri ve ekonomik bakımdan yeni olanaklar sunarken aynı zamanda yönetilmesi oldukça zor riskleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle "Arap Baharı"nın ardından Doğu Akdeniz'deki enerji üreticisi konumunda olan ülkelerde meydana gelen siyasal krizler bölgedeki enerji üretimini derinden etkilemiş ve ülkeler arası enerji bazlı güç mücadelelerinin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu dönemde Mısır ve Suriye'deki enerji üretimi önemli ölçüde azalmış ve kısmen duraksama aşamasına gelmiş olması Doğu Akdeniz'deki yeni doğalgaz keşiflerinin lideri konumundaki İsrail'i önemli bir noktaya taşımıştır. Enerji bağımlısı bir ülke konumundan enerji ihracatçısı bir ülke özelliğine kavuşan İsrail'in bu yeni konumu bölgesel enerji dengelerini değiştirmesinin yanı sıra İsrail ile Mısır ilişkilerini de yeni bir düzleme taşımıştır (Üstün, 2016: 3-5).

Doğu Akdeniz'de keşfedilen yeni enerji kaynakları aralarında siyasi sorunlar bulunan en az yedi farklı ülkeyi ilgilendirmektedir. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine göre Doğu Akdeniz bölgesindeki hidrokarbon yatakları üzerinde kıyıdaş devletler olan Türkiye, Mısır, Suriye, Kıbrıs, Lübnan, İsrail ve Gazze Şeridi hak sahibidir (Sandıklı, 2014: 4). Bu ülkeler arasındaki ilişkiler bölgesel barış ve istikrarın sürdürülebilirliği açısından çok önemlidir.

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının paylaşımı amacıyla bölge ülkeleri tarafından iki farklı teorik yaklaşım temel alınarak politikalar geliştirilebilir. Konuya realist teori çerçevesinde yaklaşım gösteren ülkeler "mutlak kazanç" ilkesi ve "sıfır toplamlı oyun modeli" doğrultusunda politika oluşturabilirler (Burchill ve Linklater, 2014: 56-59). Bu durumda aktörlerden birinin enerji kaynaklarının paylaşımı açısından sağlayacağı kazanım diğerinin kaybı olarak değerlendirilecek ve aktörler mutlak kazanç ilkesi çerçevesinde kazançlarını maksimize etmek amacıyla diğerinden daha yüksek kazanç sağlamak için çaba sarf edecektir. Bu seçenek Türkiye ile Yunanistan, KKTC ile GKRY ve Türkiye ile İsrail arasında var olan sorunları daha da

yoğunlaştırabilecektir. Menfaat çatışmaları ve yoğunlaşan rekabet bölgede gereksinim duyulan istikrar ve barış ortamını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu bağlamda bölgesel ve küresel aktörler arasında yaşanabilecek gerilimlerden büyük ölçüde terör örgütleri yararlanacaktır. Bu senaryonun uygulanması terörün bölgede kendisine yer bulması gibi önemli bir tehdidi bünyesinde barındırmaktadır (Sandıklı, 2014: 4).

İkinci senaryo bölgedeki aktörlerin liberal teoriye uygun yaklaşımları benimseyen politikaları tercih etmesidir. Yani “sıfır toplamı olmayan oyunlar modeli” ve “nispi kazanç” prensibi bağlamında “kazan kazan” stratejisini uygulayabilirler (Burchill ve Linklater, 2014: 88-90). Bu seçeneğin tercih edilmesi bölge ülkeleri arasında herkesin kazanabileceği iş birliklerini başlatabilir ve aynı zamanda bu aktörler arasında mevcut olan birçok siyasal sorunun aşılmasına yönelik olumlu katkılar sunabilir. Bu karşılıklı yarara dayalı iş birliklerinin gelişmesi bölgede ihtiyaç duyulan yatırımların gerçekleştirilmesi için gerekli olan istikrar ve barış ortamının oluşmasına olanak sağlayabilir. Ekonomik ilişkilerin iş birliği çerçevesinde gelişmesi bölgedeki aktörler arasında karşılıklı bağımlılığın artmasını ve barış ve istikrarın sürdürülmesini sağlayacaktır (Ülker ve Gürson, 2013: 9).

Üçüncü senaryo değişik aktörlerin değişik teorik yaklaşımları benimseyerek buna uygun politikalar geliştirmesidir. Bu durum bazı aktörler arasındaki iş birliği süreçlerinin gelişmesine katkı sunarken bazı aktörler arasındaki sorunları da derinleştirebilecektir. Ancak iş birliği süreçlerinin sağladığı olanaklardan yararlanamayan diğer ülkeler bu iş birliği süreçlerini baltalayabilirler. Bu durumdan da en büyük çıkarı terör örgütleri elde edebilir. Böylesi bir kaotik ortamda gelişmelerin nasıl bir seyir izleyeceğine dair en etkin rolü bölgesel ve küresel güçlerin politikaları oynayacaktır. Büyük olasılıkla ABD ve AB sürecin olumlu gelişmesi için destek sağlarken İran ve Rusya sürece olumsuz yönde etki edeceklerdir (Sandıklı, 2014: 5).

Bu aşamada konunun daha ayrıntılı olarak açıklanabilmesi için bölge ülkeleri Türkiye, Mısır, İsrail, Suriye, Lübnan, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin deniz yetki alanı sınırlandırılmasına yönelik tutum ve politikaları ayrı ayrı incelenecektir. Süreç, Türkiye, Suriye ve İsrail'in Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine taraf olmamasının yol açtığı kabul edilmiş ortak bir yasal çerçevenin yokluğu ve Levant'ta uzun süredir yaşanan siyasi uyuşmazlıklar nedeniyle oldukça karmaşık bir görünüm arz etmektedir (Prontera, 2017: 199).

2.2.1. Türkiye

Doğu Akdeniz'deki en uzun kıyılara sahip olan (Yıldız ve Yaşar, 2012: 47) ve 12 millik karasularına sahip olan Türkiye her geçen gün artan bir enerji talebi ile karşı

karşıyadır. Ancak enerji kaynaklarının oldukça sınırlı olması Türkiye'yi bu ürünlere karşı dışa bağımlı bir konuma getirmektedir. Türkiye petrol talebinin yalnızca %11'ini iç kaynakları ile karşılayabilmekte, ihtiyacının %32'si Irak'tan, %28'i İran'dan, %8'i Rusya'dan geri kalan kısmı da Kazakistan, Suudi Arabistan ve Libya'dan sağlamaktadır (EPDK, 2014a). Doğalgaz talebinin ise ancak %1,2'si iç kaynaklardan karşılanırken %58'i Rusya'dan, %20'si İran'dan, %10'u Azerbaycan'dan ve %12'si Cezayir, Nijerya ve spot pazarından sağlanmaktadır. (EPDK, 2014b).

Türkiye'nin enerjide oldukça yüksek oranda dışa bağımlı olmasının, özellikle de doğalgaz tedarikinde Rusya'ya yüksek bağımlılığın kaygılandırıcı boyutlara ulaşması ve toplam ithalatın %25'inin enerjiden kaynaklanmasının, Türkiye'nin enerji politikasının oluşumunda önemli etkileri olmuştur. Türkiye'nin enerji politikaları dört ana stratejik plan üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar, ilk olarak enerji üretimindeki alternatif kaynakların oranını yükseltmek, ikinci olarak uluslararası boru hattı projelerinin faaliyete geçirilmesini sağlamak, üçüncü olarak Ceyhan'ın bir uluslararası dağıtım merkezi olmasını sağlamak ve dördüncüsü petrol ve doğalgaz arama çalışmalarını hızlandırmaktır. Bu bağlamda Türkiye hem kendi topraklarındaki hem de denizel alanlardaki hidrokarbon rezervlerini arama çalışmalarını hızlandırmıştır. Son döneme kadar bu çalışmalarını Karadeniz'de yoğun olarak sürdürürken, Doğu Akdeniz'deki gelişmelere de ilgisiz kalamamış ve Türkiye Doğu Akdeniz'de de hidrokarbon kaynakları arama çalışmalarını da yoğunlaştırmıştır.

Gerçekten de 1974 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerinde arama ruhsatı veren Türkiye, bölgeye olan dikkatini GKRY'nin son dönemlerde artan girişimleri ile birlikte tekrar yoğunlaştırmıştır. Bu çerçevede Doğu Akdeniz'in yarı kapalı bir deniz olduğuna dikkat çeken Türkiye, bölgede çok sayıda kıyıdaş devletin varlığı nedeniyle münhasır ekonomik bölgelerin girişim arz ettiğini ve bu yüzden de münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesinde "Hakkaniyet İlkesi" nin gözetilmesi gereğine vurgu yapmaktadır (Tamçelik ve Kurt, 2014: 680-681).

Türkiye'nin ikazlarına karşın Doğu Akdeniz'de enerji rezervlerine yönelik arama izni vermeyi sürdüren GKRY'nin tutumu bölgedeki gerilimi arttırmış ve Türkiye'nin tutumunun da sertleşmesine neden olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri GKRY için bölgede hidrokarbon rezervi arama faaliyetleri yürüten gemilere müdahalede bulunmuş ve böylelikle uluslararası bir mahiyet kazanan konu Birleşmiş Milletler gündemine taşınmıştır (Bilge, 2008).

Türkiye Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'ne taraf olmadığı gibi iç hukukunda da kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesine ilişkin herhangi bir düzenleme de mevcut değildir. Türkiye'nin Akdeniz'deki kara suları 12 mildir ve bu bölgede Türkiye'nin yalnız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile bir sınırlandırma antlaşması mevcuttur (Kütükçü ve Kaya, 2016: 92). Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) tezlerini desteklemekte ve Güney Kıbrıs Rum

Yönetimi (GKRY)'nin adada egemenlik iddia eden tezlerini reddetmektedir. KKTC bölgedeki sondaj sözleşmelerini tek taraflı olarak yürütme çabalarını sürdüren GKRY'nin girişimlerine itiraz etmekte ve adanın doğal kaynakları üzerinde ortak haklara sahip olduğunu savunmaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs'ın yakın kıyı bölgeleri hakkında Mısır ve GKRY tarafından imzalanan anlaşmaya itirazları da mevcuttur. 32°16'18'' koordinatının batısında hak iddia eden Türkiye bu bölgedeki münhasır ekonomik bölge sınırlandırması ile ilgili anlaşmanın bölgedeki diğer ülkeler ile birlikte yapılması gerekliliğini savunmaktadır. Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kıbrıs adasını tek başına temsil edemeyeceğini adayı ilgilendiren tüm konularda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de masada olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Türkiye 2013 yılında, Kıbrıs'ta enerji faaliyetlerine katılan enerji firmalarını cezalandırmaya başlayacağını açıklamıştır (Tamçelik ve Kurt, 2014: 684).

Türkiye 1974 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na Rodos adası açıklarında petrol arama ruhsatı vererek bu bölgenin Türkiye'nin kıta sahanlığında olduğu mesajını vermiştir. Türkiye TPAO'ya Türkiye-Mısır kıyıları arasındaki ortay hattı ve 32°16'18'' meridyenleri arasındaki alanda arama ruhsatı vermiş ve zımnen söz konusu bölgede bir münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı ilan etmiştir. Türkiye bu politikaları ile uluslararası hukuk açısından açıkça olmasa da Doğu Akdeniz'de münhasır ekonomik bölge (MEB) ve kıta sahanlığı hakları hakkındaki mesajını uluslararası kamuoyuna anlaşılır bir şekilde iletmektedir. Türkiye'nin belirlediği parsel Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin ilan ettiği bazı parsellerle çakışmaktadır. Bu uygulaması ile Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimini tanımadığını da "de facto" olarak açıklamış olmaktadır (Başeren, 2010: 33).

GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki girişimlerine karşı önlem almaya çalışmasına karşın Türkiye, 2009 ve 2010 yıllarında keşfettiği hidrokarbon rezervleri ile Doğu Akdeniz'deki dengeleri kendi lehine büyük ölçüde değiştiren İsrail'in politikalarına karşı ciddi tedbirler almış değildir (Tamçelik ve Kurt, 2014: 682).

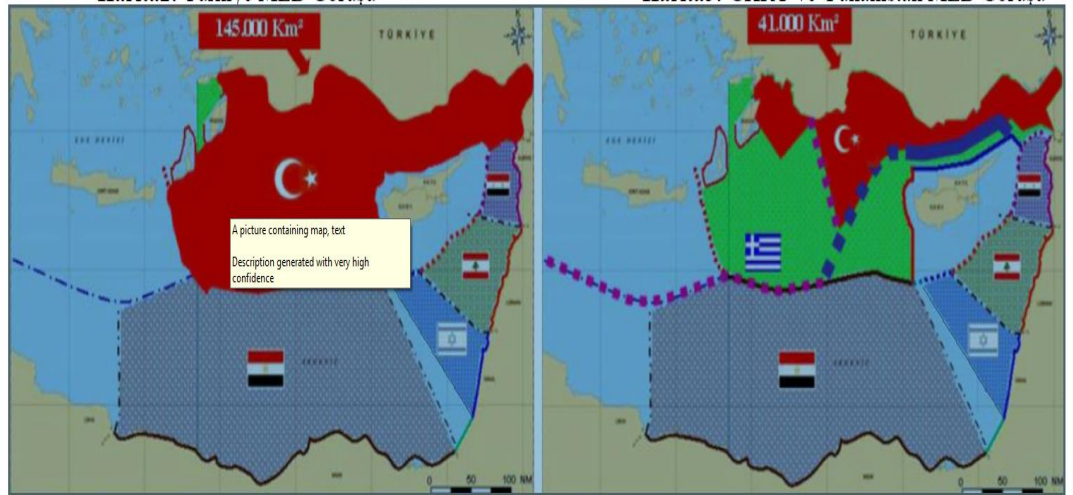
Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını korumak için önemli finansal kaynaklar ayıran İsrail'in Türk Deniz Kuvvetlerini kendisi için muhtemel bir tehdit olarak görmesi söz konusudur. İsraili savunma planlayıcıları, diplomatik ilişkilerin en alt seviyelerde seyrettiği Türkiye ile doğrudan ve sürekli bir temasın Doğu Akdeniz'in denizel alanlarında olabileceğinin bilincindedirler. Bu açıdan Türk Deniz Kuvvetlerinin her türlü olasılığa kendisini hazır tutması bir zorunluluk olmaktadır (Topuz, 2014:4). Türkiye deniz gücünü arttırmalı ve Doğu Akdeniz'de kendisine karşı oluşabilecek ittifaklara karşı yeni ittifaklar oluşturmalı, dış politika aracı olarak diplomatik, ekonomik ve askeri alternatifleri de kullanarak girift bir strateji izlemelidir (Akbaş ve Gedik, 2015: 428).

2.2.2. Yunanistan

Yunanistan Meis, Rodos, Kerpe, Kaşot ve Girit hattını ölçü olarak ortay hata dayanan bir sınırlandırma biçimini tercih etmekte ve böylece daha fazla pay elde etmeyi amaçlamaktadır (Yaycı, 2012: 19). Yunanistan, GKRY ve Mısır arasında imzalanan sınırlandırma anlaşmasına Türkiye'nin verdiği notaya bir nota ile karşılık vererek hedefinin bu yönde olduğunu vurgulamıştır. Yunanistan'ın notasında uç noktada bulunan ada olan Meis adasına ve diğer adalara şartsız tam kıta sahanlığı verilmesi gerekliliği savunulmuş, Anadolu ile en uç ada olan Meis adası arasındaki ortay hatta göre bir sınırlandırma yapılması talep edilmiştir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 89). Yunanistan'ın bu politikası uluslararası hukuk kural ve kararları ile uyuşmasa da Yunanistan böyle bir yol izlemeyi benimsemektedir (Prontera, 2017: 199).

Türkiye'nin MEB Görüşü

Yunanistan'ın MEB Görüşü

Kaynak: (Yaycı, 2012: 6).

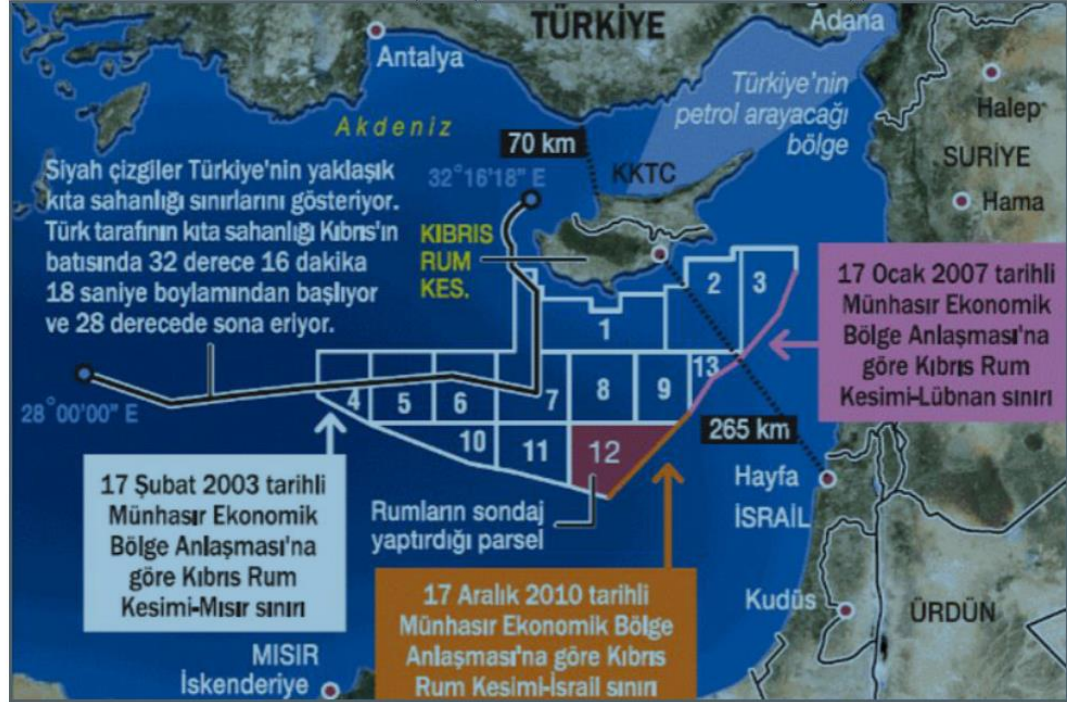
Şekil 6. Türkiye ve Yunanistan'ın Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Görüşleri (Kaynak: Yaycı, 2012: 25)

2.2.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

Doğu Akdeniz Bölgesinde önemli bir enerji merkezi olmayı amaçlayan GKRY, Afrodit bölgesindeki enerji rezervlerinin keşfi sonrasındaki İsrail sularındaki gelişmeleri dikkatle izlemektedir. GKRY büyük enerji arz ve talep merkezleri ve petrol transit taşımacılığında önemli bir nokta olan Süveyş kanalı arasında kritik bir yer tutabilmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak Kıbrıs adasının güneyindeki Vasilikos'ta bir enerji tesisi kurma projesini sürdürmekte ve birçok yatırımı da planlamaktadır (U.S. Energy Information Administration, 2014) İsrail ile bir deniz

sınır anlaşmasını 2010 yılında imzalayan GKRY bu tarihten itibaren gaz keşiflerinin sağladığı olanaklardan en fazla yararlanan ikinci devlet olmuştur. Ayrıca GKRY, İsrail'e doğalgaz ihracında Avrupa pazarlarının yolunu açabilecek bir konumdadır.

GKRY Mısır ile 2003 yılında, Lübnan ile 2007 yılında ve İsrail ile 2010 yılında MEB sınırlandırma anlaşmaları yapmıştır (Yaycı, 2012: 19). Suriye ve Libya ile MEB sınırlandırma anlaşmasına yönelik girişimleri ise bu ülkelerdeki iç sorunların yol açtığı karışıklıklar nedeniyle sonuçlanamamıştır. İmzalanan münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşmaları sonrasında GKRY, 2007 yılında 13 ruhsat sahasında petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına yönelik ruhsat verdiğini ilan etmiştir. Türkiye'nin bu sahalardan 5 adedine ilişkin kıta sahanlığı ihlali itirazı ve 8 adedine ilişkin de KKTC'nin hak talebi itirazları mevcuttur (Başeren, 2010: 33). Bu ruhsat sahaları arasında 12 numaralı ruhsat sahası en yoğun hareketliliğe sahip olan saha konumundadır. Aşağıdaki haritada Türkiye ve KKTC'nin TPAO'ya arama ruhsatı verdiği alanlar ve GKRY'nin ruhsat verdiği alanların çakışma noktaları görülmektedir.

Şekil 7. Ruhsat Alanlarındaki Çakışmalar ve İhtilaflı Bölgeler (Kaynak: www.dunyabulteni.net, Erişim Tarihi: 04.03.2019)

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'nin 74 ve 83. Maddeleri ile Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. Maddesine aykırılık teşkil etmeyecek şekilde bu maddeler kapsamında 2003 yılında Mısır ile, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile ortay hat temelinde anlaşmalar imzalamıştır. GKRY Türkiye'nin BMDHS'nin ilgili maddelerine olumsuz tutumla yaklaştığını savunmaktadır. Bunlara ilaveten GKRY, Türkiye tarafından Akdeniz'de

Münhasır Ekonomik Bölge ilan edilmediğini ve Türkiye'nin bölgede herhangi bir devlet ile kıta sahanlığı anlaşması yapmadığını, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımadığı için anlaşma yapmaktan kaçındığını sürekli olarak uluslararası platformlarda dile getirmektedir (Sandıklı, 2013: 1-50).

GKRY bölge ülkeleri ile imzaladığı Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlandırma antlaşmaları ile Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de son dönemde keşfedilen enerji rezervlerinin paylaşımı bağlamında 41.000 kilometre karelik bir denizel alana sıkıştırmayı amaçlamaktadır.

2.2.4. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

12 millik karasuları ilan etmiş bulunan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), 2011 yılında sondaj çalışmalarını başlatmış bulunmaktadır. Bunun ardından 2011 yılında Türkiye ile KKTC arasında "Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması" imzalanarak Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na kendi deniz sahalarında doğal gaz ve petrol arama ruhsatı verilmiştir. Söz konusu ruhsat alanlarının bir kısmı Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin hak iddia ettiği ve ruhsatlandığı alanlar ile çakışmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Türkiye ile imzaladığı "Petrol Sahası Hizmetleri ve Üretim Paylaşımı Sözleşmesi" ile TPAO'ya arama, sondaj, üretim ve işletme yetkisi sağlanmıştır. Bu sözleşmeye göre gerçekleştirilecek üretim Türkiye ve KKTC arasında %50-%50 oranında paylaşılacaktır (Kütükçü ve Kaya, 2016: 92).

2.2.5. İsrail

Güvenlik odaklı dış politikasını kuruluş tarihinden itibaren sürdüren ve kendi güvenliği için uluslararası hukuk kurallarını bile ihlal edebilen İsrail (Tamçelik, 2013: 1-49) Doğu Akdeniz'e yönelik enerji faaliyetlerini 1960'lı yıllarda başlatmış ve günümüze kadar da sürdürmüştür. GKRY ile 2010 yılında Doğu Akdeniz'den daha fazla yarar sağlamak amacı ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşması imzalayan İsrail Tamar bölgesinde 2009 yılında ve Leviathan bölgesinde de 2010 yılında önemli miktarlarda doğalgaz rezervleri keşfetmiş ve enerji ithal eden bir ülke konumundan enerji ihraç edebilen bir ülke konumuna ulaşmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'yi önemli bir enerji rotası konumuna ulaştıracak olan Mısır gazının Türkiye güzergâhı ile küresel piyasalara ulaştırılması ve İsrail'den Ceyhan'a inşa edilmesi planlanan doğalgaz nakil hattı projelerini de ikinci plana düşürmüştür. İsrail'in kendi rezervlerinden elde edeceği doğalgazı uluslararası pazarlara arz ederken izleyeceği yöntemler, Türkiye'nin önemli bir enerji nakil güzergâhı olma stratejisini destekleyebileceği gibi bu stratejiye zarar da verebilecektir (Tamçelik ve Kurt, 2014: 675-676).

19. yüzyılın sonlarından itibaren Filistin’de bir yurt edinme amacı ile girişimlerde bulunan ve bölgede 1948 yılında bağımsız bir devlet statüsü edinen İsrail, Doğu Akdeniz’de en az kıyı şeridinde sahip ülke olmasına karşın karasularını 12 deniz miline çıkartmış (UN, 1990) ve bölgedeki ülkeler arasında Akdeniz’in zengin olanaklarından yararlanmak için ilk girişimde bulunan devletlerden biri olmuştur. İsrail yaklaşık yarım asırlık bir arayış sürecinin sonucunda 2009 yılında Tamar bölgesinde 280 milyar metre küplük ve 2010 yılında da Leviathan sahasında da 450 milyar metre küplük bir hacme sahip olduğu tahmin edilen doğalgaz yatakları keşfetmiştir (Deutsche Welle, 2013).

İsrail’in faal olarak işlettiği 280 milyar metre küplük bir kapasiteye sahip olduğu hesaplanan Tamar gaz sahası ile nihai yatırım kararı alınması beklenen ve ihracata yönelik olarak değerlendirilmesi planlanan 536 milyar metre küplük bir rezerve sahip olan Leviathan sahası İsrail’in 200 yıllık gaz ihtiyacını karşılayabilecek ve buna ilaveten ihracat imkânları da sunacaktır. İsrail mevcut rezervlerinin %40’ını ihraç etmeyi planlamaktadır. Bu ise bölgedeki jeopolitik durum açısından yeni bir dönemin başlayacağı anlamına gelmektedir. Doğalgaz ihracında seçilecek yol ve uygulanacak yöntem bölgedeki devletlerarası ilişkilerin yeni bir mecrada şekillenmesine yol açabilecektir (Üstün, 2016: 4).

İsrail’de doğalgaz keşiflerinin gündeme gelmesi ile birlikte doğalgazı dünya (özellikle Asya) piyasalarına en hızlı biçimde taşıyabilmek için LNG terminallerine olan ihtiyaç nedeniyle Mısır’da mevcut âtil durumdaki terminallerin değerlendirilmesi tartışılmış, ancak o dönemde iş başında olan Mursi yönetimi ile böyle bir iş birliği yapma olasılığı mevcut olmadığı için bu fikir uzun bir süre geri planda kalmıştır. İsrail-Türkiye ilişkilerinde yaşanan durgunluğun yanı sıra Kıbrıs sorununda ki tıkanıklığın da etkisi ile konuya uzun vadeli bir çözüm sunabilecek olan Türkiye-İsrail boru hattı seçeneğinin gelişimi yavaşlamış ve bu seçenek bölgede gerçekleştirilecek başka keşiflere de bağlı olarak zamana yayılmıştır. Mısır’da 2014 seçimleri ile gerçekleşen yönetim değişimi uzun süredir askıda bekletilen İsrail-Mısır doğalgaz birlikteliğini gündeme getirmiştir. İsrail’in ikinci büyük doğalgaz sahasından elde edilecek doğalgazın Mısır’daki LNG terminalleri ile taşınmasına yönelik anlaşma 2014 yılında imzalanmıştır (Üstün, 2016: 7).

Kaynak: Energy Policy, Brenda Shaffer, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421511004113>

Şekil 8. Doğu Akdeniz'de İsrail-Mısır Doğalgaz İşbirliği (Kaynak: Üstün, 2016; 7)

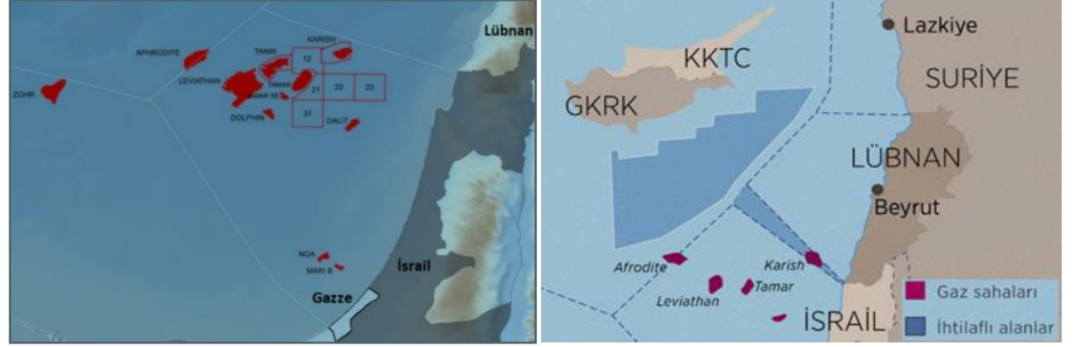
1990 yılında karasularını 12 mil olarak ilan eden İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile 2010 yılında ortay hat kuralını baz alarak MEB sınırlandırması antlaşması imzalamıştır. Tamar ve Leviathan sahalarında 2010 yılında doğal gaz rezervlerinin keşfinden sonra MEB'in koordinatlarını belirten belgeyi Birleşmiş Milletlere ileterek Münhasır Ekonomik Bölgesini ilan etmiştir. İsrail'in Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi haricinde başka bir devlet ile MEB anlaşması mevcut değildir. İsrail Doğu Akdeniz'deki rezervlerinden elde edeceği doğal gazı kendi iç tüketimi için kullanma ya da ihraç olanaklarını değerlendirme seçenekleri üzerinde durmaktadır. Bu seçeneklerin arasında çıkarılan doğal gazın ihracı için Kıbrıs ya da Türkiye ile işbirliği yapılması da değerlendirilmektedir (Adamides ve Odysseas, 2015: 189-205). Bu bağlamda, Türkiye ile 2016 yılında imzalanan bir anlaşma ile doğal gaz ticaretini geliştirerek bozulmuş olan ilişkilerin de düzeltilmesine yönelik bir girişimde bulunulmuştur (Gür, 2018: 660).

2.2.6. Lübnan

1983 yılında 12 millik karasuları ilanında bulunan Lübnan (Kütükçü ve Kaya, 2016: 92). Türkiye'nin itirazlarını dikkate almayarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile 2007 yılında MEB sınırlandırma anlaşması yapmıştır. 2010 yılında ilan ettiği MEB ile birlikte doğalgaz ve petrol arama hakkında yasa da çıkartmıştır (Yaycı, 2012: 28). Lübnan ile İsrail arasında iki ülke tarafından ilan edilen Münhasır Ekonomik Bölgeler arasında 330 millik bir alanda çakışma söz konusudur (Yaycı, 2012: 26).

İsrail Gaz Sahası

İsrail-Lübnan İhtilafı Bölge

Şekil 9. İsrail Gaz Sahası ve İsrail-Lübnan Arasındaki İhtilafı Bölge

(Kaynak: <http://www.greencarcongress.com/2018/03/20180327-energean.html>)

2.2.7. Mısır

12 millik karasuları ilanını 1958 yılında yapan Mısır, 2003 yılında da Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Afrika kıtası ve Kıbrıs adasının kıyıları ölçüt kabul edilerek benimsenen eşit uzaklık prensibine göre MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır (Kütükçü ve Kaya, 2016: 91). Yine Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Mısır arasında 2005 ve 2006 yıllarında doğalgaz ve petrol aranması ve üretilmesine ilişkin antlaşmalar imzalanmıştır. Aslında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile yapılan MEB sınırlandırma antlaşması Mısır'ın aleyhine olmuştur. Mısır söz konusu antlaşmayı Türkiye ile yapmış olsa idi daha fazla alanda hak ve yetki sahibi olacaktı (Başeren, 2010: 33). Bu anlaşma daha sonra Mısır tarafından kendi iç hukukundaki yasal düzenlemeler ile feshedilmiş, ancak GKRY bu antlaşmanın tek tarafı olarak feshedilemeyeceğini ileri sürerek itiraz etmiştir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 91).

Ancak Mısır'da Sisi'nin yönetime gelmesinden sonra anlaşma tekrar gündeme gelmiştir. Bunda Türkiye ile Sisi yönetimi arasında gerginleşen ilişkilerin etkisinin yanı sıra uluslararası enerji şirketlerinin bölgede yaptıkları hidrokarbon keşiflerinin de büyük etkisi olmuştur. Öncelikle bölgeden elde edilecek enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara arzı konusu önemli bir sorun olarak değerlendirilmiş ve bu aşamada enerji ihtiyacı sürekli artan Mısır'ın konumu daha da önem kazanmıştır.

Doğu Akdeniz'de GKRY ve İsrail tarafından yapılan hidrokarbon keşifleri Sisi'nin kısa ve uzun vadeli enerji stratejilerini yeniden tasarlamasına yol açmıştır. Buna göre Mısır, kısa vadede ihtiyacı olan enerjiyi İsrail ve GKRY'den sağlayabilecek, uzun vadede ise bir taraftan Doğu Akdeniz'deki arama ve sondaj faaliyetlerini yoğunlaştırırken diğer taraftan bir enerji dağıtım merkezi konumuna gelme olanaklarını araştıracaktır.

Bu amaca yönelik olarak Mısır kısa vadeli planlarını hayata geçirmek için girişimlerini hızlandırmış ve 2012 yılına kadar enerji sattığı İsrail'den enerji satın almak için müzakerelere başlamıştır. Bu bağlamda İsrail doğalgaz üretim şirketlerinden Delek, Mısır'ın doğalgaz yetersizliği nedeniyle düşük kapasitede çalıştırılan doğalgaz sıvılaştırma tesislerinin tam kapasitede çalışmasını sağlamak ve Mısır'ın iç pazarına yönelik enerji arzını gerçekleştirmek amacıyla görüşmelere başlamıştır (Johnson, 2014). Mısır için düşük maliyeti ile avantaj sağlayacak İsrail gazının Mısır'a taşınması ile Mısır bu gazı kendi sıvılaştırma tesislerinde sıvılaştırarak iç piyasasına sunabilecek ve aynı zamanda uluslararası pazarlara da ulaştırabilecektir. Ancak uzun bir süreç boyunca enerji ihracatçısı olan Mısır'ın İsrail'den enerji satın almasının kamuoyunda tepki ile karşılanması beklenmektedir.

Sisi öte yandan GKRY ile olan ilişkilerini geliştirmeye de çalışmaktadır. Buna yönelik olarak Yunanistan'ın da katıldığı bir dizi toplantı yapılmış ve Mısır –GKRY- Yunanistan arasındaki işbirliği arttırılmıştır. GKRY'de 29 Ekim 2014 tarihinde gerçekleştirilen toplantılarda bu üç ülkenin Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama faaliyetlerinin yoğunlaştırılmasına yönelik işbirliği anlaşmasına varılmıştır. Taraflar Mısır'da Kasım 2014 'de yaptıkları toplantılarda, MEB alanlarının sınırlandırılması çalışmalarının tekrar başlatılması ve Türkiye'nin "GKRY'nin MEB'indeki" faaliyetlerini sona erdirmesini talep etmişlerdir. Yunan basınının Aralık 2014'de Mısır Dışişleri Bakanı ile yaptığı röportajda Mısırlı Bakan, Doğu Akdeniz'de başta enerji olmak üzere, Mısır-Yunanistan ve GKRY arasında her alanda iş birliğinin geliştirileceğini vurgulamıştır (Tamçelik ve Kurt, 2015: 452-454). Taraflar Şubat 2015'te ise İsrail'in de katılımı ile bir askeri tatbikatın yapılacağını açıklayarak askeri işbirliği açısından da önemli girişimlerin başlayacağını ifade etmişlerdir. Bu süreçte Kahire'de toplanan Mısır ve GKRY yöneticileri "GKRY'nin Münhasır Ekonomik Bölgesindeki "12. Parselde yer alan Afrodit'ten elde edilen gazın kurulacak boru hattı ile Mısır'a nakledilmesi konusunda bir mutabakat zaptı imzalayarak, 6 aylık bir teknik müzakere süreci sonrasında 3 yıl içerisinde boru hattının yapılmasını kararlaştırmışlardır (Tamçelik ve Kurt, 2015: 454-455).

Mısır, İsrail ve GKRY ile yürüttüğü müzakereler sonucunda Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara sunumu bakımından önemli bir dağıtım merkezi konumuna gelme fırsatını elde etmiştir. Müzakerelerin anlaşma ile sonuçlanması durumunda Mısır hem kendi enerji ihtiyacını karşılayabilecek hem de kendi topraklarında sıvılaştırılacak doğalgazı uluslararası enerji pazarlarına satarak, tekrar doğalgaz ihracına başlayabilecektir. Öte yandan GKRY ve İsrail'in gerçekleştirdiği hidrokarbon keşifleri, Mısır'ın Doğu Akdeniz'den daha çok yararlanma eğilimini de güçlendirmiştir. Mısır bu amaçla Doğu Akdeniz'deki kendi yetki alanının belirlenmesi için İsrail, Yunanistan ve GKRY ile MEB anlaşmaları imzalama girişiminde bulunabilecektir.

Mısır'ın Sisi döneminde Doğu Akdeniz'de izlediği enerji politikaları, bölgede önemli sonuçlara neden olabilecek boyuttadır. Çünkü son dönemde bölgede oluşan İsrail-Yunanistan-GKRY ittifakının yanı sıra Sisi izlediği tutumla Mısır-Yunanistan-GKRY ittifakının oluşumuna da önemli katkılar sağlamıştır. İsrail-Mısır ilişkilerinin de olumlu ilerlediği dikkate alındığında bölgede bir de Mısır-İsrail-Yunanistan-GKRY ittifakının da oluşması kuvvetli bir olasılık olarak dikkat çekmektedir. Doğu Akdeniz'de böylesi bir ittifakın gerçekleşmesi bölgenin en fazla kıyı şeridi olan ve bölgede en güçlü unsurlardan biri durumunda olan Türkiye'yi de ciddi bir biçimde etkileyecektir (Tamçelik ve Kurt, 2015: 455).

2.2.8. Suriye

12 millik karasuları ve MEB ilanını 2003 yılında yapan Suriye 2011 yılında da petrol ve doğalgaz arama izni çıkartmıştır. Ancak bu alanın bir kısmı Türkiye'nin deniz yetki sahası kapsamında olduğu için ihtilaf konusu olmuştur (Yaycı, 2012: 25-26).

Son yıllarda Doğu Akdeniz'in en sorunlu ülkesi haline gelen Suriye'de açık denizlerden enerji elde etmeyi planlamış ve bu amaca yönelik olarak 2007 yılında ilk kez lisans çalışmalarını başlatmıştır. Fakat 2007 yılında başlatılan lisanslandırma faaliyetine yalnızca İngiliz Dove enerji şirketinin teklif vermesi üzerine Suriye yönetimi lisans anlaşmasından vazgeçmiştir (Gürel, vd. 2013: 6). Kıyılarındaki dört temel blok üzerinden petrol ve doğalgaz rezervleri aramaya yönelik 2010-2011 yıllarında yeni bir faaliyete girişen Suriye ülkede yaşanan krizin yol açtığı çalkantılar nedeniyle bugüne kadar herhangi bir sonuç elde edememiştir. Suriye krizinin yol açtığı bu durumdan da anlaşılmaktadır ki bölgede yaşanan herhangi bir siyasi sorun ekonomik paylaşım girişimlerini de sonuçsuz bırakmaktadır. Halen birçok siyasi ve iktisadi sorunların yaşandığı Doğu Akdeniz bölgesi doğal kaynakların paylaşımında adil ve titiz davranılmaması durumunda mevcut sorunlara yeni sorunların eklenmesine, derin siyasi çözümsüzlük ve çatışmalara sahne olabilecektir (Sandıklı, 2014: 7-8).

2.3. Küresel Aktörlerin Politikaları

2.3.1. Rusya'nın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerine İlişkin Politikaları

Rusya Doğu Akdeniz'e kısa yoldan güçlü bir şekilde ulaşma amacına yönelik olarak izlediği Avrasyacılık siyaseti ile Avrasya'nın güney batı kanadında yer alan Doğu Akdeniz'i önemli bir pozisyona getirmiştir. Rusya bu amaçla Suriye'de yaşanan olaylarda taraf olmaktadır. Çünkü Rusya'nın Avrasya politikasında Suriye'de elde

ettiği kazanımlar büyük önem taşımaktadır. Rusya Doğu Akdeniz'i kendisi için güvenli bir konuma getirmeyi Avrasya'da kurmak istediği hakimiyet için zorunlu görmektedir. Bu nedenle Rusya, Şam Yönetiminin 2015 yılında kendisine yaptığı daveti Suriye'ye ve Suriye üzerinden de Doğu Akdeniz jeopolitiğine müdahalesine meşruiyet kazandıran bir fırsat olarak değerlendirmiştir (Çolak vd., 2019: 22). Rusya, ABD ve AB'nin Doğu Akdeniz'de etkinliklerinin azalmasını da değerlendirerek bölgedeki varlığını derinleştirmeye yönelik bir politika uygulamaktadır. Rusya bu amaçla, doğal gaz piyasasındaki üstünlüğünü koruma üzere, oluşturulabilecek alternatifler üzerinde söz hakkı elde edeceği ticari ve stratejik hamleler yapmaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki fiziki varlığını güçlendirmeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır (Dilaver, 2018: 2).

Rusya kıyıdaş bir ülke olmamasına rağmen Doğu Akdeniz'deki enerji siyasetine askeri ve ticari çabalarla dışardan müdahale etmeye çalışmaktadır. Rusya, Suriye iç savaşında oyun kurucu bir pozisyon elde etmiş, ayrıca Karadeniz'den Akdeniz'e indirdiği büyük donanması ile ortadoğu'daki geçiş güzergâhlarını denetim altına almaya çalışmaktadır. Böylelikle Basra Körfezi'nin rakibi konumundaki Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri yakın takibi altında tutarak, bölgede oyun kurucu bir pozisyon elde etmek istemektedir. Rusya'nın bu girişimlerinin ardında Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin kendi doğalgaz pazarlarındaki satış hacmini etkileyebilme olanaklarına sahip olması yatmaktadır. Rusya açısından en önemli doğalgaz pazarları Avrupa ve Türkiye'dir. Bu aşamada Rusya Doğu Akdeniz'deki ülkelerle zaten iyi ilişkiler içinde olan Rusya, İsrail ilde ilişkilerini geliştirerek bölgede yeni gelişmekte olan hidrokarbon rezervlerinden de pay almayı hedeflemektedir (Özdemir, 2018: 13; Üstün, 2016: 5).

2.3.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerine İlişkin Politikaları

Amerika Birleşik Devletleri dünyada enerji tüketiminde birinci sırada bulunmaktadır. Bu nedenle enerji güvenliği Amerikan dış politikasının vazgeçilmez öncelikleri arasında yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri dünyanın çeşitli bölgelerinde mevcut enerji rezervleri üzerinde egemenlik kurma girişimlerini sürdürmektedir. Bu politikalarda enerji bağımlılığını azaltma ve kaynak çeşitliliğini arttırma egemen unsur olarak görünmektedir. Petrolün uygun maliyetle ve sorunsuz olarak ülkeye naklini gerçekleştirmek ABD'nin yaşamsal öncelikleri arasındadır (Akbaş ve Pala, 2014: 236). Bu açıdan bakıldığında ABD'nin Noble enerji şirketine GKRY'nin arama ve sondaj yetkisi vermesi ile ABD'nin Doğu Akdeniz'de ekonomik etkinliğinin arttığı söylenebilir. Bu durumla bağlantılı olarak ABD bölgedeki askeri varlığını da NATO aracılığı ile güçlendirme çabalarını sürdürmektedir. Libya ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklar, ABD'nin Doğu Akdeniz'e olan ilgisinde yalnızca ekonomik faktörlerin değil güvenlik unsurlarının rolü olduğunu

göstermektedir. Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin arzı konusu bu güvenlik unsurlarının önemini daha da arttırmaktadır (Örmeci, 2014: 380-381).

Türkiye'nin arama ve sondaj faaliyetlerini genişletmek amacıyla bölgeye ikinci sondaj gemisini göndermesi üzerine, ABD Senatosu 26 Haziran 2019 tarihinde "Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Ortaklığı" tasarısını onaylamıştır. Söz konusu tasarı ile GKRY, Yunanistan, Kıbrıs ve ABD arasında "ABD-Doğu Akdeniz Enerji Merkezi" kurulması amaçlanmaktadır. Bu tasarı ile Yunanistan ve GKRY'ne çeşitli askeri yardımlar yapılması öngörülmektedir. Bu yardımlar kapsamında GKRY'ne uygulana silah satış ambargosunun kaldırılması, Yunanistan'a 3 milyon ABD Doları tutarında doğrudan askeri yardım yapılması ve bu ülkelere 2020-2022 yılları arasında uluslararası askeri yardım yapılması gibi hususlar yer almaktadır. ABD, "ABD-Doğu Akdeniz Enerji Merkezi" ile bölgede zayıflayan gücünü geri kazanmayı amaçlamaktadır. ABD ayrıca, East-Med bloğuna Ürdün, Mısır, Moritanya, Fas, Tunus ve Cezayir'i de katarak East-Med bloğunu kendi amaçlarına uygun bir savunma ittifakına dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan ABD merkezli enerji şirketi Exxon Mobil'in Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini ekonomik olmaktan çok ABD politikalarının gerçekleştirilmesi amacıyla hizmet ettiği söylenebilir (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2019: 15).

2.3.3. Çin'in Doğu Akdeniz Hidrokarbon Rezervlerine İlişkin Politikaları

Çin'in doğu Akdeniz ile olan ilişkisi pragmatik temeller üzerine inşa edilen küresel stratejik ortaklık vizyonu olan "*One Belt One Road-Bir Kuşak Bir Yol Projesi*" kapsamında gerçekleştirilmektedir. Bu proje Türkiye ve İran üzerinden Avrupa ile bağlantı noktaları oluşturmaktadır. Bu nedenle Çin; Türkiye ve İran'ın alt yapısını güçlendirerek bu hattı Doğu-Batı ticareti açısından daha hızlı ve kârlı bir seviyeye getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak Çin'in, Ortadoğu'da Rusya ve ABD'ye göre daha zayıf bir fiziki varlık göstermesi nedeniyle projenin geleceğine yönelik bazı şüpheler de mevcuttur. Fakat buna rağmen bir küresel güç olan Çin, bölgesel aktörler tarafından diğer küresel güçlere bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Bu durum da Çin'i hem bölgesel aktörlerin istikrarını sağlayacak adımlar atmaya yönlendirmekte hem de Türkiye ve İran gibi bölgesel güçler açısından avantaj sağlamaktadır (Çolak vd, 2019: 24).

Çin, Doğu Akdeniz ile ilgili askeri, ekonomik ve siyasi alanlardaki stratejilerini yeniden oluşturmaktadır. Bu kapsamda Doğu Akdeniz'de Rusya ile iş birliği yapmakta ve ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda da GKRY ile Doğu Akdeniz'de petrol iletim hattı ve sıvılaştırma tesisi kurmak amacıyla ilişkiler geliştirmektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019-396). Çin'in Avrasya stratejisinin bir

gereği olarak, Berlin-İstanbul-Pekin hattında uzun vadeli hiçbir çatışmaya girmeyeceği öngörülmektedir (Putten, 2016: 342).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ'DE YENİ SİYASAL GELİŞMELER

3. Doğu Akdeniz'de Siyasal Ortam

Doğu Akdeniz bölgesinde oluşan yeni siyasal dengeler bölge ile ilgili güvenlik anlayışında değişimlere de yol açmaktadır. Bu durumun en çok dikkat çeken olgusu, GKRY, Yunanistan ve İsrail'in havzada oluşturmaya çalıştıkları güvenlik çemberi girişimidir. Bu bağlamda dikkate alınması gereken ilk nokta GKRY'nin tüm Kıbrıs'ın temsilcisi kabul edilerek Avrupa Birliği (AB) üyeliğine kabul edilmiş olmasıdır. Avrupa'ya ihtiyacı olan enerjinin çok önemli bir kısmı Akdeniz üzerinden taşınarak ulaştırılmaktadır. Gerçekten de Doğu Akdeniz yalnızca Avrupa için değil tüm dünya ticareti için büyük önem taşıyan bir su yoludur. Doğu Akdeniz'in Hazar havzası ve Orta Doğu gibi önemli enerji merkezlerini ve bu merkezlerden elde edilen petrol ve doğalgazın pazarlara ulaştırıldığı boru hatlarını denetleyebilecek stratejik konumu dünyadaki birçok devlet için olduğu gibi şüphesiz Avrupa Birliği açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle küresel bir aktör olan Avrupa Birliği Doğu Akdeniz'e ve Doğu Akdeniz'i denetleyebilecek jeostratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs adasına özel bir ilgisi mevcuttur. Ancak AB'nin bu ilgisi uzun bir süredir devam etmekte olan bir sorunun çözümüne olumsuz yansımaları olacak tercihlere de kaynaklık etmektedir. Şöyle ki Avrupa Birliği Kıbrıs'ta sürmekte olan çözülmemiş bir ihtilaf mevcut olduğu halde Rum Yönetimini tüm aday temsil edecek şekilde üyeliğe kabul etmiş ve böylece kendisinin 'üyeliğe aday devletlerin sorunlarını çözmeden tam üyeliğe kabul edilmeyeceği' şeklindeki kuralını çiğnemiş ve böylelikle Kıbrıs'taki problemin tarafı haline gelmiştir. Bir başka ifade ile Avrupa Birliği Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'a hem ticaret yollarının hem de enerji rezervlerinin güvenliğine ilişkin stratejik konumları nedeniyle özel bir önem verip bölgedeki varlığını sağlamlaştırmaya çalışırken bölge güvenliğini bozucu etkileri olabilecek bir problemin çözümüne engel olmuştur. Avrupa Birliği bu tutumunu sondaj çalışmaları sırasında GKRY'ni destekleyerek sürdürmüş ve GKRY'nin bağımsız bir devlet olduğu vurgusu ile ikili anlaşmalar imzalayabileceğini; uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin kabul ettiği yetki sahalarında doğal kaynaklarını istediği gibi kullanma hakkına sahip olduğunu savunmuştur (Kohen, 2011). AB Türkiye'ye Kıbrıs ile iyi komşuluk münasebetlerinin devam ettirilmesi önerisinde bulunarak AB üyesi bir devlete karşı güç kullanımı yoluna gitmemesi hususunda da uyarılmıştır. Avrupa Birliği uluslararası toplantılarda Yunanistan ve GKRY tarafından ileri sürülen MEB haritalarını kullanmakta ve böylelikle Türkiye, Yunanistan ve GKRY arasındaki güveni zedeleyen ve sorunları çözümü daha da zor hale getirmektedir.

Aslında kendisine enerji sağlayan güzergâhların daha güvenli ve sorunsuz koşullara kavuşmasını isteyen Avrupa Birliği'nin, halen faaliyette olan ve yapımı proje aşamasında olan enerji iletim hatlarındaki mevcut sorunların aşılmasında daha güçlü bir katkı sağlaması kendi yararına olacaktır. Bu bağlamda AB'nin GKRY'deki enerji rezervlerindeki arama ve sondaj girişimlerine yönelik olumlu tutumuna; "çıkarılacak petrol ve doğalgazın Kıbrıs adasındaki taraflarca paylaşılması gerektiğine" yönelik beyanı örnek olarak verilebilir. Gerçekten de AB uluslararası bir örgütlenme olması açısından Doğu Akdeniz'deki problemlerin adil bir çözüme kavuşmasında etkin bir rol oynama kudretine sahiptir.

Türkiye ve İsrail diplomatik ilişkilerinde son dönemde yaşanan sorunlar bölgedeki siyasal olayların seyrini etkilemektedir. 2008-2009 Gazze harekâtından itibaren Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler bir kötüleşme sürecine girmiş bulunmaktadır. 2009 yılında Davos Ekonomik Formundaki 'One Minute' gerilimi ve ardından aynı yıl yaşanan 'Alçak Koltuk' sorunu sonrasında 2010 yılındaki 'Mavi Marmara' baskını gibi olayların etkisi ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler hiç olmadığı kadar kötüleşmiştir. Bu süreçte İsrail, Yunanistan ve GKRY ile yakınlaşmış ve Doğu Akdeniz'de bu ülkeler arasında bir hareket birliği gerçekleşmiştir.

İsrail ve Yunanistan hava kuvvetlerinin 2008 yılında Girit adası açıklarında ortaklaşa bir tatbikat düzenleyerek başlattıkları yakınlaşma 2010 ve 2011 yıllarında Doğu Akdeniz'de gerçekleşen hidrokarbon rezerv keşiflerinin ve Türkiye-İsrail ilişkilerinde yükselen gerilimin etkisi ile pekişmiş ve GKRY'ye de bu iş birliğine katılmıştır. Türkiye yaşanan gerilim sonrasında hava sahasını İsrail askeri uçaklarına kapatmış ve hava sahası zaten oldukça kısıtlı olan İsrail bu sorunu Yunanistan ve GKRY ile ilişkilerini yakınlaştırarak aşmaya çalışmıştır. İsrail ve Yunanistan hava kuvvetleri 2010 yılından itibaren bu işbirliğini Doğu Akdeniz denizel alanlarında ortak askeri tatbikatlar düzenlemek suretiyle pekiştirmektedirler. Buna paralel olarak Yunan deniz kuvvetleri komutanı Amiral Karamalakis 2010 yılında İsrail'i ziyaret ederek iki ülke arasındaki üst düzey karşılıklı askeri ziyaretleri de başlatmıştır. İsrail'in Yunanistan'a silah sistemleri sağlayacağına dair haberler Yunan basınında yayınlanmaktadır. Bu paralelde Benjamin Netanyahu 2012 yılında GKRY'ne bir resmi ziyaret yapmış, İsrail ve Yunanistan arasında kapsamı henüz açıklanmayan bir askeri işbirliği anlaşması da imzalanmıştır. İsrail 2011 yılındaki sondaj krizi esnasında açıkça GKRY'ne destek vermiş ve savaş uçaklarını KKTC hava sahası ve TPAO araştırma gemisi çevresinde uçurmuştur (Sandıklı vd., 2013: 42).

Öte yandan Yunanistan, GKRY ve İsrail ekonomik ve diplomatik ilişkilerini geliştirme çabalarını da sürdürmektedirler. Dönemin Yunanistan Başbakanı Antonis Samaras 2013 yılı Ekim ayında İsrail'i ziyaret etmiş ve iki ülkeden 20 bakanın katılımı ile bir yüksek düzeyli işbirliği toplantısı yapılmıştır. Doğu Akdeniz'deki enerji meselelerin de detaylı bir şekilde değerlendirildiği bu toplantıda İsrail-GKRY-Yunanistan üzerinden geçerek bölgeden çıkarılan enerjiyi Avrupa'ya nakledecek bir

boru hattının yapımı da ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Doğu Akdeniz'den çıkarılan LNG'nin Yunan tankerleri ile nakledilmesi konusunda mutabakat sağlanmış; buna mukabil GKRY ve Yunanistan, AB ile olan ilişkilerinde İsrail'e destek olma ve İsrail'in Avrupa Birliği ile ilişkilerini kolaylaştırma sözünü vermişlerdir (Kathimerini, 2013)

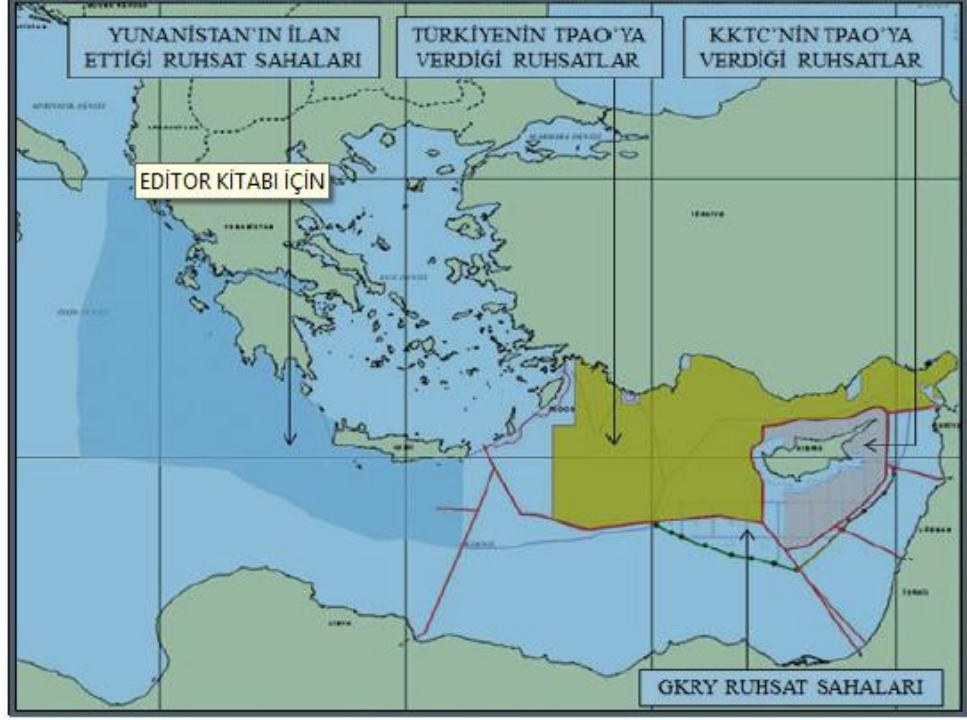
GKRY'ne 16 Şubat 2012 tarihinde düzenlediği resmi gezi ile İsrail Başbakanı Netenyahu Yunanistan'ı ziyaret eden ilk İsrail Başbakanı sıfatını kazanmıştır. Bu ziyarette Güney Kıbrıs'taki Limasol şehri civarında yatırım tutarı 10 milyar USD civarında olan bir doğalgaz terminali inşası başta olmak üzere Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının arama-tarama ve kullanımını konularına yönelik birçok proje masaya yatırılmıştır (Sandıklı vd., 2013: 43).

3.1. Türkiye, İsrail ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri

3.1.1. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri

GKRY Doğu Akdeniz'de keşfedilen zengin enerji kaynakları ile ilgili olarak KKTC'nin görüşüne başvurma gereği bile duymadan; Türkiye'nin MEB'si ve kıta sahanlığı alanlarına da tecavüz ederek, adanın tek ve yasal temsilcisi olma iddiası ile "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak İsrail, Lübnan ve Mısır ile Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırması Anlaşması imzalayarak Kıbrıs sorununun daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur. GKRY bu süreçte Türkiye'nin İsrail ile neredeyse kriz boyutuna ulaşan sarsılan ilişkilerini kendi adına fırsata çevirerek İsrail ile ilişkilerini de derinleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti GKRY tarafından Amerikan Noble Enerji Şirketine Kıbrıs'ın güneyinde arama ve sondaj yetkisi vermesine karşılık olarak KKTC ile yoğun bir işbirliğine girişmiş ve 21 Eylül 2011 tarihinde Türkiye ile KKTC tarafından Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması imzalanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Ayrıca dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından Rum yönetimi ile işbirliği halindeki uluslararası petrol ve gaz şirketlerinin kara listeye alınarak Türkiye'deki ihalelere katılmaktan men edileceğini açıklamıştır (Aktaş, 2013: 7). Türkiye'nin KKTC ile imzaladığı Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması'nın ardından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından Koca Reis gemisi ile önce Afrodit sahasında sismik araştırmalar yapılmış ve daha sonrada Gazi Magosa'da ki Türk Yurdu1 kuyusunda sondaj çalışmaları yapılmıştır. Türkiye'nin çalışma yürüttüğü bu alanlar GKRY tarafından ruhsatlandırılan bir kısım parseller ile de çakışmaktadır (Collinsworth, 2012: 24).

Şekil 10. Doğu Akdeniz'de Kıyıdaş Ülkeler Tarafından Ruhsat Verilen Sahalar, (Kaynak: Kaymal, T. (2017).

<https://bahriyeenstitusu.org/2017/07/28/doğu-akdenizde-deniz-yetki-alanlarının-sinirlendirilmesi-sorunu/>

GKRY'nin Doğu Akdeniz'de ruhsatlandığı 1-4-5-6 ve 7 no'lu alanların Türk Kıta Sahaneliği ile çatıştığını öne süren Türk Dış İşleri Bakanlığı tarafından Rum yönetimi protesto edilmiş ve "Türkiye bu alanlarda, yabancı şirketlerin izinsiz petrol/doğalgaz faaliyetlerinde bulunmalarına, ... hiç bir şekilde izin vermeyecek ve Kıta Sahaneliğindeki hak ve menfaatlerini korumak için gerekli her türlü tedbiri alacaktır" şeklinde bir açıklama yapılmıştır (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2012).

Türkiye-İsrail ilişkileri Gazze'ye insani yardım malzemesi taşıyan Mavi Marmara gemisine İsrail tarafından uluslararası sularda yapılan askeri müdahale ile gerginleşmiş ve izleyen dönemde de bozulma sürecine girmiştir. İsrail'in uluslararası hukuku ihlal eden eylemlerle Gazze Şeridine yaptığı askeri müdahalelere Türk hükümeti tarafından gösterilen tepkilerin yanı sıra Türk toplumunda İsrail'e karşı yoğunlaşan tutumlar da ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Bu açıdan Türkiye ile İsrail'in kısa vadede Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırmasına yönelik bir anlaşmaya varmaları olası görülmemektedir.

Ancak bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin güvenlik içerisinde çıkarılarak ticari pazarlara güvenli bir biçimde sunulması ihtiyacı, Kıbrıs sorununun çözümünü amaçlayan girişimleri son dönemde yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda Türkiye ile İsrail

arasındaki işbirliğinin sağlanması önem arz etmektedir. Çıkarılan enerji rezervlerinin Batı pazarına ulaştırılmasını sağlayacak en kısa ve en güvenli yolun Türkiye üzerinden geçmesi Türkiye'ye özel bir önem verilmesini gerektirmektedir. Bu koşullarda Batılı devletler, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin iyi yönde gelişmesi ve son dönemde yaşanan kopuş politikasının terk edilmesi yönünde inisiyatif almayı tercih etmektedirler (Blank, 2011).

Doğu Akdeniz'den çıkarılacak doğalgazın çok az bir miktarı İsrail ve Kıbrıs'ın iç tüketiminde kullanılacaktır. Ancak elde edilen enerjinin tüketimden geriye kalan kısmının ticari pazarlara nasıl ulaştırılacağı konusunda henüz bir karar birliği oluşmamıştır. Bu nedenle henüz bir doğalgaz nakil taşıma alt yapısına sahip olmayan GKRY'nin bu sorunu çözebilmesi için değişik seçenekler üzerinde durulmaktadır. Bu seçenekler arasında adanın güney kısmında bir LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz-Liquified Natural Gas) tesisi kurulması veya elde edilen gazın boru hatları ile taşınması gibi alternatifler mevcuttur (Karaçin, 2012: 10-11). Noble Energy'nin İsraili ortağı Derek Şirketi ile birlikte kurmayı önerdiği bu tesis ile Leviathan sahası ve 12. parselden elde edilecek gazın işlenerek ticari piyasalara satışı amaçlanmaktadır. Ancak bu tesisin 10 milyar USD'den fazla bir yatırım maliyeti gerektirmesi (Lakes, 2012: 82) tercihleri boru hattı yapımında yoğunlaştırmaktadır.

Yapılması planlanan boru hattı hususunda 3 alternatif üzerinde durulmaktadır. 1. alternatif Yunanistan ile Güney Kıbrıs'ı deniz altından birleştirecek olan boru hattıdır. Ancak mesafenin uzaklığı ve yapılması planlanan deniz zemininin jeolojik yapısı projenin maliyetini makul düzeyin oldukça üzerine çekmektedir. 2. alternatif doğalgazın ilk aşamada İsrail'e sonra da Arap Gazı Boru Hattı ile taşımaktır. Ancak bu alternatif de hem Suriye'de yaşanan iç savaşın yoğunluğunu koruması hem de denizaltında 270 kilometrelik bir mesafe kat etmeyi gerektirdiği için bir takım güvenlik kaygılarına neden olmaktadır. Bu aşamada Rusya ile İsrail de diplomatik olarak yakınlaşmaktadır. Bu yakınlaşma Rusya'nın doğalgaz ihtiyacı nedeniyle değil küresel enerji pazarındaki ve nakil hatlarındaki tekel konumunu koruma isteğinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Avrupa Birliği de enerji tedarik alternatiflerini çeşitlendirerek Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak istediği için bölgeye özel bir önem vermektedir. AB doğalgaz ihtiyacını başta Rusya olmak üzere Cezayir ve Norveç'ten sağlamaktadır. 3. alternatif ise denizdeki 100 kilometrelik bir uzunluğa sahip olan yani en kısa ve en optimum maliyet ile yapılabilmesi mümkün olan Türkiye üzerinden geçecek boru hattıdır. Bu hat Suriye-Ürdün kıyı çizgisine paralel olarak inşa edilse de ya da Kuzey Kıbrıs üzerinden geçecek şekilde yapılsa da Türkiye nihai kavşak noktası olma konumunu korumaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerjinin Avrupa pazarını ulaştırılmasındaki ana koridor konumu ve enerji arz kanalını çeşitlendirmesi yeteneği ile bir yumuşak güç özelliğine kavuşmuş olacaktır.

2010 yılından itibaren yeni hidrokarbon rezervlerinin keşfi ile dikkatlerin yöneldiği Doğu Akdeniz her yıl büyük oranda cari açık sorunu ile başetmeye çalışan Türkiye için de önemini korumaktadır. Türkiye bölgeden çıkarılacak enerjinin hem en ekonomik hem de güvenli bir biçimde ihraç pazarlarına ulaştırılmasını sağlayacak bir enerji koridoru olma niyetlerini her platformda açıklıkla ifade etmektedir. Ancak sahada İsrail, Mısır, GKRY, Lübnan, Suriye ve Ürdün gibi Türkiye'den başka aktörlerde vardır. Bu kadar çok kıyıdaş ülkenin yer aldığı bir bölgede aktörler arasındaki Kıta Sahaneliği konusunda yaşanan anlaşmazlıklar Türkiye'nin bu niyetinin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda konunun uluslararası boyutuna önem verilmesi ve Kıbrıs diplomasisinin yoğunlaştırılması önem taşımaktadır. Çünkü Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri ve Kıbrıs'ın stratejik konumu Türkiye açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır (USAK, 2011: 10).

Türkiye ve Suriye kıyıdaş devletler olmalarına ve Türkiye'nin bölgede en uzun kıyıya sahip devlet olması konumuna karşın, GKRY'nin siyasal ve hukuki girişimleri ile anlaşma dışı kalmış durumdadırlar. Aslında 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 55 ve 56. maddeleri; *“kıyıdaş devletlerin karasularının bittiği hattan itibaren 200 millik alan içerisinde deniz yatağındaki sulara, deniz yatağında ve bunların toprak altında doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi ve korunması ile ilgili diğer devletlerin haklarını göz önünde bulunduracak şekilde faaliyetlerde bulunma hakkı vardır”* (BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, 1982: 17-18) şeklindeki ifadeler ile tüm kıyıdaş devletlerin haklarının gözetilmesini amaçlamaktadır.

Bütün bu koşullar soğukkanlılıkla değerlendirildiğinde, KKTC ve GKRY'nin kendi MEB'lerindeki hidrokarbon rezervlerinden elde edilecek kazançların nasıl kullanılacağı konusunda makul bir çözüme ulaşmaları halinde elde edilecek bu kazançlar, Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulmasında ve çözüm sonrasında Kıbrıs'ın ekonomik kalkınmasında kullanılacak bir fon oluşmasında katkı sağlayabilir (Başeren, 2015: 43).

3.1.1.1. Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Mutabakat Muhtırası

Türkiye Doğu Akdeniz'deki stratejik konumunu güçlendirmek amacıyla girişimlerini sürdürmektedir. Bu amaca yönelik olarak önemli bir adım daha atılmış ve Libya ile 27 Kasım 2019 tarihinde Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Söz konusu muhtıra 5 Aralık 2019 tarihinde TBMM tarafından onaylanmış ve Libya tarafıyla yapılan Nota teatisi neticesinde 8 Aralık 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Libya'yla vardığı anlaşma sayesinde (Resmî Gazete, 2019) Yunanistan'la Kıbrıs ve Mısır arasında bir kalkan oluşturduğunu ve münhasır ekonomik bölgesinin batı sınırını oluşturduğunu

savunmaktadır. Atina ve Kahire, mutabakatın uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtirken; Güney Kıbrıs, bu girişim sonrasında Lahey'de bulunan Uluslararası Adalet Divanı'na başvuracağını açıklamıştır (BBC News Türkçe, 2019).

Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Kıran'ın paylaşımına göre Mutabakat Muhtırasının ayrıntıları şu şekilde sıralanabilir (Marbox, 2019):

- Libya ile imzalanan Deniz Yetki Alanları Sınırlandırılması Mutabakat Muhtırası ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki güneybatı deniz sınırlarının bir kısmı belirlenmiştir.
- Türkiye 1792 kilometre ile Doğu Akdeniz'deki en uzun anakara kıyı uzunluğuna sahip ülkedir.
- Türkiye, Kıbrıs adasının batısında kalan deniz alanlarında hukuki ve egemen haklara sahiptir ve bu haklarını kullanmaktadır.
- Türkiye'nin kıta sahanlığı Türkiye ile Mısır arasındaki ortay hattı 28. Doğu boylamının batısına kadar takip eder ve bölgeye bakan adaların karasularının dış sınırlarına kadar uzanır.
- Muhtıra, Birleşmiş Milletler tarafından meşru kabul edilen Libya hükümeti ile imzalanmıştır.
- Başta uluslararası hukuk içtihatlarını oluşturan mahkeme kararları olmak üzere Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri dahil, uluslararası hukuka uygun olarak imzalanmıştır.
- Muhtırada Türkiye'nin kıyı projeksiyonunun adalarla kesilmeyeceği, iki anakara arasındaki ortay hattın ters tarafında kalan adaların karasuları dışında deniz yetki alanı yaratamayacağı ve deniz yetki alanları hesaplaması yapılırken kıyıların uzunluklarının ve yönlerinin hesaba katıldığı esas alınmıştır.
- Atılmaması için Türkiye'nin defalarca uyardığı tek taraflı adımlar karşısında Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarlarımızı korumaktaki kararlılığımızın bir göstergesidir.
- Meis gibi küçük bir adaya kendi yüzölçümünün 4 bin katı kadar deniz yetki alanı kazandırmaya çalışan maksimalist ve uzlaşmaz Yunan-Rum tezleri muhtırayla reddedilmiştir.
- Türkiye, tanıdığı ve diplomatik ilişkilere sahip olduğu tüm kıyıdaş ülkelerle deniz yetki alanlarının uluslararası hukuka uygun hakkaniyetle sınırlandırılması için görüşmelerde bulunulması çağrısını yinelemektedir.

Söz konusu mutabakatta Türkiye ve Libya, Birleşmiş Milletler Şartı'na bağlılıklarını vurgulamışlardır. Kıta sahanlıklarını ve MEB alanlarını belirlemişlerdir. Mutabakat, birçok denizcilik kavramı içermektedir. Toplam 7 maddeden müteşekkil mutabakattan doğan uyuşmazlıkların Birleşmiş Milletler Şartının 33. maddesi uyarınca çözüleceğini kayıtlamaktadır. Taraflardan birinin MEB alanında başlayıp, diğerinin MEB alanına uzanan bir doğal kaynağın olması halinde, bu kaynağın işletilmesi için (çözümleyici) "işbirliği/ortaklık" yapılacağı düzenlenmiştir. Bu madde, iki ülkenin kaynakları kullanım noktasında önemli bir mesafe alacağını göstermektedir. Yine tarafların bir başka devlet ile de MEB alanı belirlemek için

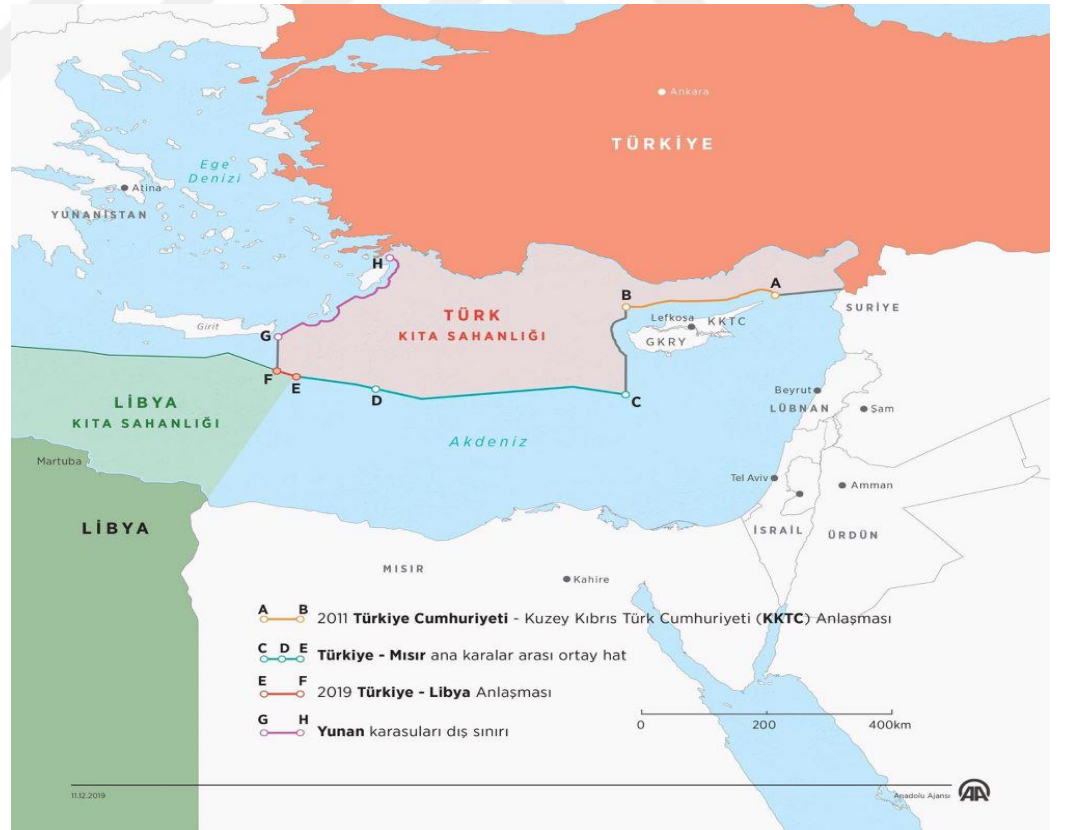
görüşmelere başlaması halinde, birbirlerine bilgi verip, müzakerelerde bulunması sağlanacaktır. Bu da siyasi olarak da birlikte hareket edilmesinin hukuki zemini olarak ifade edilebilir (Akşam Gazetesi, 7 Aralık 2019). Bu mutabakat muhtırası ile Türkiye ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti, Akdeniz’de uluslararası hukuk kurallarından kaynaklanan tüm egemenlik hak ve/veya yetkilerini kullandığı deniz alanlarının, bütün ilgili faktörler göz önünde bulundurularak adil ve hakça sınırlandırmalarının yapılmasını kararlaştırmış oldular. Türkiye ve Libya arasında 18,6 mil (29,9 kilometre)lik bir sınır çizgisiyle kıta sahanlığı ve münhasır ekonmik bölge sınırlar belirlenmiş oldu (Euronews, 2019a).

Türkiye bu girişimiyle, bölge ülkeleriyle anlaşma yapamadığı hipotezini yıkmış ve Doğu Akdeniz’de hukuki ve siyasi açıdan dışlanmasının mümkün olamayacağını hukuken ve fiilen ispat etmiştir. Türkiye Libya ile sağladığı bu mutabakat ile Doğu Akdeniz’de enerji jeopolitiğini değiştirebilecek boyutta bir stratejik bir hamle yapmıştır. Bu mutakat muhtırasının Türkiye açısından öncelikli önemi, 2011 yılında KKTC ile imzalanan anlaşmaya ilaveten Doğu Akdeniz’de kıyıdaş bir ülke ile yapılan ikinci deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşması olarak hukuken Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de yeni kıta sahanlığı-MEB sınırlarının çizilmesini güvence altına almasıdır. Bu noktadan itibaren Yunanistan’ın Girit’ten Meis’e kadar olan bölgedeki alanların tek bir sahil şeridi olarak kabul ederek Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile deniz yetki alanı imzalaması büyük ölçüde önemini ve hukuki geçerliliğini yitirmiştir. Türkiye bir karşı hamle olarak 2004 yılında Akdeniz’in batısındaki kıta sahanlığının dış sınırlarını BM’ye bildirmişti. Libya mutabakat muhtırası ile bu yönüyle, Türkiye’nin Batı sınırlarının koordinatlarının tescilinin hukuken beyanı anlamına da gelmektedir.

Türkiye bu yeni hukuki hamlesiyle Yunanistan-GKRY-Mısır üçlüsünün deniz hukuku genel ilkeleri ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine aykırı olarak oluşturmaya çalıştıkları, Doğu Akdeniz’de 533 deniz mili uzunluğa sahip Anadolu kıyılarını ve KKTC’nin haklarını ağır bir biçimde ihlal eden sözde MEB hattını Batı ekseninde delmek suretiyle önemli bir başarı sağlamıştır. Diğer bir kritik kazanım ise, Türkiye’nin ankarasının (dünya coğrafyası üzerindeki eğimli duruşundan yola çıkarak “diagonal hatların oluşturulması” ilkesi gereği) Akdeniz’in karşı kıyısında yer alan Libya sahilleriyle deniz sınır komşusu olmasının fiilen gerçekleşmesi olmuştur. Bu durum Türkiye’nin, Yunanistan’ın aksine İsrail ve Mısır ile benzeri anlaşmalar yapabilmesine zemin oluşturmuştur. Türkiye’nin kendisini Doğu Akdeniz’de devre dışı bırakmaya yönelik oldu bitti girişimlerini kabul etmeyeceği böylelikle ortaya konulmuştur (Caşın, 2019). Türkiye’nin Libya ile imzaladığı bu mutabakat muhtırası sonrasında Doğu Akdeniz’de siyasal ortam aniden hareketlenmiş ve Yunanistan uluslararası hukuka ve Viyana Anlaşmasına aykırı olarak, Libya’nın Türkiye ile anlaşma yapma yetkisi olmadığı gerekçesi ile Libya Büyükelçisini “istenmeyen kişi” ilan ederek sınır dışı etme kararı almıştır. Atina yönetimi Türkiye-Libya anlaşmasının Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine aykırı olduğunu

ve bölgede yer alan Meis, Kerpe, Rodos ve Girit adalarının deniz yetki alanlarını ve dolayısıyla egemenlik haklarını göz ardı ettiği için hukuki temelden yoksun olduğunu savunmaktadır. Yunanistan Fayiz es – Serrac’ın tüm Libya adına böyle bir anlaşmayı imzalamaya yetkisi olmadığını savunmakta; ancak Libya’da halen Birleşmiş Milletler tarafından onaylanmış yasal hükümetin yönetiminde Fayiz es – Serrac bulunmaktadır. Viyana Anlaşmalar Sözleşmesine göre, Birleşmiş Milletler tarafından tanınmış meşru hükümeti temsilen Fayiz es – Serrac, Libya adına anlaşma yetkisine sahip olup, mevcut anlaşma hukuken geçerlidir (Caşın, 2019). NATO’nun 79 yıl Londra zirvesinde Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Yunanistan’ın kendisine yönelttiği Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki sondaj faaliyetlerine ilişkin soruya verdiği “NATO’nun rolü uluslararası meselelerde tavır takınmak değildir” yanıtıyla da Atina’nın hamlesini boşa çıkarmıştır (Sabah Gazetesi, 2019).

Türkiye’nin bölgede yeni gerginlikler meydana getirmekten ziyade, tüm kıyıdaş ülkelerle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin özüne ve ruhuna uygun olarak bölgedeki kaynakların adil paylaşımını sağlamaya yönelik diyalog sürecini devam ettirme politikası kararlı bir biçimde sürmektedir (Ergin, 2020; Özkök, 2020).

Şekil 11. Türkiye'nin Libya Mutabakatı Sonrasında Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahanlığı , (Kaynak: Anadolu Ajansı, 11.12.2019)

3.1.2. İsrail'in Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri

İsrail'in Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama çalışmaları çok erken bir döneme, 1960'lara kadar uzanır. (Gürel vd., 2013: 2). İsrail'in Kıbrıs Rum Kesiminde son dönemlerde önemli yatırımlara yönelmesi bu devlete yönelik bir memnuniyet ve güven oluşturmuştur. Bu sempati ortamından yararlanan İsrail Kıbrıs'ta askeri üs kurmaya yönelik çabalarını sürdürmektedir. İsrail tarafından GKRY kesiminde Limasol şehrindeki Vasiliko'da kuracağı doğalgaz çevrim santrali inşası ve bu santralin yapımından sonra da güvenlik amacıyla bölgede çok sayıda İsrailinin iskân edilecek olması Kıbrıs'ta aynen Filistin'deki gibi bir İsrail yerleşim alanının oluşacağını düşündürmektedir. Doğaldır ki bu uygulama İsrail'in ticari ilişkilerin yanı sıra askeri güç olarak da Kıbrıs'taki konumunu sağlamlaştıracaktır. İsrail Başbakanı Netanyahu GKRY'ni ziyaret ederek bu amaçlara yönelik bir savunma ve işbirliği antlaşmasını 16 Şubat 2012 tarihinde imzalamıştır (Taşdemir, 2012: 10).

İsrail Akdeniz'deki enerji üretim tesislerini koruma amacıyla yeni bir askeri yapılanmaya gideceğini ilan etmiştir. Bunun içinde 1,4 milyar USD'lik bir bütçe ile radar sistemleri, savaş gemileri, insansız hava araçları temin etmeyi/üretmeyi amaçlamaktadır. Kara ve hava kuvvetlerine kıyasla daha zayıf bir durumda olan deniz kuvvetlerini de takviye etmeyi amaçlayan İsrail; Almanya'dan nükleer füze fırlatabilme özelliğine sahip Dolphin deniz altılarını satın almıştır. Bilindiği gibi, İsrail bölgedeki nükleer güce sahip olan az sayıda ülkelerden biridir (Aktaş, 2013: 64). Ayrıca İsrail'deki güvenlik yetkilileri Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerine Mısır'daki Sina'dan veya Gazze'deki silahlı gruplardan saldırılar yapılabileceği hususunda tedirginlik yaşamaktadırlar. Yine doğalgaz çıkarım tesislerine Filistinli silahlı güçlerce denizden füze saldırısı düzenlenebileceği endişeleri de yaygındır. İsrail hükümeti bu endişelere karşı bir önlem olmak üzere Doğu Akdeniz'deki kuyuların korunması ve sondaj işlemlerini yürütmek üzere 13. Deniz Kuvvetleri Birliği'ni görevlendirmiştir (Kedikli ve Deniz, 2015: 410). İsrail Leviathan ve Tamar sahalarındaki doğalgaz rezervlerinden elde edilecek doğalgaz imkânı ile diğer devletlere olan enerji bağımlılığını azaltmak istemektedir. Bu alanlardaki yaklaşık 800 milyar metre küplük hidrokarbon rezervi olduğu ön görülmektedir. Yıllık ortalama gaz tüketimi yaklaşık 5 milyar metre küp olan İsrail (Lakes, 2012: 81) bu iki bölgeden elde edilecek gazı ihraç ederek GSMH'sini arttırmayı amaçlamaktadır.

3.1.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Doğu Akdeniz'deki Siyasal Girişimleri

GKRY Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş devletlerden Lübnan ve Mısır ile 2000'li yılların başlangıcında kurduğu diplomatik ilişkilerle adanın çevresindeki denizler üzerinde egemenlik kurma çabalarını başlatmıştır. GKRY'nin bu çabalarının geri

planında Kıbrıs sorununu karasaldan denizel alanlara da yayma ve yaşadığı ekonomik ve siyasal darboğazı aşma niyetleri yatmaktadır. Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş devletlerden Suriye, 19 Kasım 2003 tarihinde, Lübnan 19 Ekim 2010'da ve İsrail ise 12 Temmuz 2011'de MEB ilanında bulunmuşlardır. Avrupa Birliği'nin desteğini alan GKRY 2 Nisan 2004 tarihinde Türkiye ve KKTC'nin uluslararası hukukun kabul ettiği haklarını görmezden gererek "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak 21 Mart 2003 tarihinden geçerli olarak Birleşmiş Milletlere 200 millik bir MEB ilanında bulunmuştur. Ardından Kıbrıs adasının çevresindeki denizlerde hakimiyetini sağlamlaştırmak isteyen GKRY Mısır ile 17 Şubat 2003 tarihinde, Lübnan ile de 17 Ocak 2007'de MEB sınırlandırma anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye ve KKTC GKRY'nin bu girişimlerine, Rum Yönetiminin adadaki Türk tarafını temsil edemeyeceğini bu nedenle de GKRY'nin Kıbrıs Türk toplumunu yok sayarak yaptığı ve tüm adayı hukuki olarak bağlayabilecek uluslararası anlaşmaların ve tek taraflı işlemlerin geçerli olamayacağını savunarak itiraz etmişlerdir (Başeren, 2015: 40).

GKRY ile Mısır arasındaki MEB anlaşması, iki ülke arasındaki Münhasır Ekonomik Bölge Sınırı, Afrika sahilleri ile Kıbrıs Adası arasında saptanan sekiz nokta ile eşit uzaklık çizgisi baz alınarak belirlenmiş ancak böylelikle Mısır'ın hakları törpülenmiştir. (Kaya, 20007: 38). Mısır Türkiye ile bir MEB sınırlandırma anlaşması yapmayı, GKRY'ye nispeten kendi kıyılarının daha uzun olmasına karşın Rum Yönetimi ile eşit uzaklık temeline dayanan bir sınırlandırma anlaşması yapmayı tercih etmesi önemli ölçüde deniz yetki alanı kaybetmesine neden olmuştur (Başeren, 2015: 35). Bu anlaşma kendi deniz alanlarına tecavüz ettiği iddiası ile Türkiye tarafından tanınmamaktadır. Türkiye, konuya ilişkin olarak 2 Mart 2004 tarihli notası ile "*uluslararası hukuktan kaynaklanan sebeplerle söz konusu anlaşmayı tanımadığını ve deniz yatağı, deniz yatağının altı ve üzerindeki su kütlesi dâhil olmak üzere 36°16'18" Doğu meridyeninin batısında ve 33° 40' Kuzey paralelinde sınırlandırma sahası ile ilgili tüm hukuki haklarını saklı tuttuğunu*" beyan etmiştir.

GKRY ile Lübnan arasında imzalanan MEB sınırlandırma anlaşmasından sonra Türkiye Lübnan'a bir nota vererek, söz konusu anlaşmanın Türkiye ve KKTC'nin Kıbrıs adası çevresindeki denizel alanlarda mevcut olan hak ve çıkarlarını görmezden geldiğini ve GKRY'nin tüm adanın temsilcisi sıfatı ile tek başına anlaşmalar imzalamaya yetkisinin olmadığına dikkat çekmiştir (Başeren, 2010: 153). Lübnan ile yapılan MEB sınırlandırma anlaşması GKRY parlamentosunda onaylanmış ancak, Lübnan parlamentosu bu anlaşmayı onaylamamıştır. Ayrıca Lübnan hükümeti tarafından BM Genel Sekreterliğine 2011 yılında gönderilen bir mektup ile İsrail ile GKRY'nin imzaladıkları MEB sınırlandırma anlaşmasının "Lübnan'ın egemenlik ve ekonomik haklarının ihlali" ve "bölgedeki barış ve güvenliğe" bir tehdit olarak değerlendirildiği vurgulanmıştır (Lakes, 2012: 41).

İsrail tarafından ilan edilen MEB'nin, Lübnan tarafından ilan edilen MEB ile yaklaşık 9 kilometrelik bir çakışma içermesi tarafları karşı karşıya getirmektedir

(Yaycı, 2012: 29). GKRY ile Lübnan arasındaki MEB anlaşmasının Lübnan Parlamentosunca henüz onaylanmayışı, Doğu Akdeniz'in bu bölgesinde 2007 yılı öncesi mevcut durumun (status quo) sürmekte olduğu anlamına gelmektedir (Taşdemir, 2012: 33). Bu durumda GKRY'nin Münhasır Ekonomik Bölgesi'nin uluslararası hukuk çerçevesinde Türkiye, KKTC, Mısır, Yunanistan, Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail ile birlikte belirlenebileceği söylenebilir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Mısır arasında yalnızca MEB sınırlandırma anlaşması yapılmakla kalınmamış, 2006 yılında enerji, petrol, doğalgaz, elektrik ve kültür alanlarında işbirliğine yönelik 5 anlaşma daha imzalanmıştır (Başeren, 2010: 150). Bu aşamada GKRY Parlamentosu 2007 yılında onayladığı petrol yasası ile Kıbrıs'ın denizel alanlarını 13 parsel hattına ayırmış ve bu parseller için arama ruhsatı vermeye başlamıştır. Kıbrıs adasının 185 kilometre güneyindeki 12 numaralı parselde enerji kaynaklarını arama ruhsatı 26 Ocak 2007 tarihinde İsrail'in Delek ve ABD'nin Noble Energy şirketlerine tahsis edilmiştir. Bu anlaşmalar ile GKRY Mısır'ın 21.500 kilometre karelik, Lübnan'ın 3957 kilometre karelik ve İsrail'in de asgari 12 numaralı parseli de içerecek biçimde 4600 kilometre karelik deniz yetki alanlarını sahiplenmiştir (Yaycı, 2012: 28).

GKRY Lübnan ve Mısır ile MEB sınırlandırma anlaşması imzalayarak bölgede kendi hukuksal zeminini sağlamlaştırmak amacını gütmektedir. Aynı zamanda GKRY'nin bu stratejisi ile İsrail'in bölgeye yönelik çıkarlarının uyusması bu iki tarafın işbirliği yapmalarını daha da kolaylaştırmaktadır. İsrail'in Hayfa'nın yaklaşık 100 kilometre açıklarında Tamar, Dolfin, Dalit, Tanin, Leviathan ve Şemşon sahalarında keşfettiği 700 milyar metre küplük hidrokarbon rezervleri de bu işbirliğini daha da sağlamlaştırmış ve bölgedeki araştırma çalışmalarını hızlandırmıştır. Noble şirketi 2011 yılı Ağustos ayında 12. parseldeki sondaj faaliyetlerini hızlandıracağını duyurmuştur. Adanın 200 kilometre güneyinde yer alan 12. parsel İsrail'in en önemli doğalgaz rezervlerinin bulunduğu Leviathan bölgesi ile de sınır konumundadır. GKRY'nin, Noble Energy ve Delek şirketleri ile bölgede petrol ve doğalgaz arama amaçlı sondaj çalışmalarını başlatması bu alanda yaşanacak rekabetin boyutlarını ve uluslararası alandaki önemini açıklıkla sergilemektedir. GKRY'nin Afrodit sahası da içinde olmak üzere altı alanda hidrokarbon keşiflerini gerçekleştiren Noble Energy şirketi İsrail'in Aşdod'daki petrol sahasının da %47 ortağıdır (Henderson, 2012).

GKRY Türkiye ile yaşanmakta olan siyasi ve hukuki problemlerin yanı sıra İsrail'e arama ruhsatı verdiği 13 alandan 5 tanesi (1-4-5-6 ve 7 no'lu alanlar) Türkiye'nin deniz yetki alanları ile çakışmakta ve bu durum da Türkiye ve İsrail arasında gerilim yaratan konular haline gelmektedir. Bu bağlamda GKRY'nin Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları üzerinden Türkiye ve İsrail'e karşı bir kuşatma stratejisi izlediği dikkat çekmektedir. GKRY'nin bu politikası Avrupa Birliği, Rusya ve ABD tarafından tolerans ile karşılanmaktadır (Yılmaz, 2011: 3). AB'nin Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları açısından beklentilerinden biri, üye ülke olan GKRY

ekonomisinin enerji ihracı nedeniyle gelişim göstermesi; diğeri de AB ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının buradaki rezervler ile azaltılacağı umududur.

Türkiye Cumhuriyeti 3 Ağustos 2011 ve 5 Ağustos 2011 tarihli açıklamaları ile GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki girişimlerine tepki göstermiştir. Ancak GKRY bu tepkilere rağmen 19 Eylül 2011 tarihinde arama ve sondaj çalışmalarını başlatmıştır. 12 numaralı parselde önemli miktarda bir enerji rezervinin varlığının 2011 yılında keşfedilmesinin ardından, GKRY 2012 yılı başlarında 2, 3, 9 ve 11. parseller için yeni bir ihale süreci başlayacağını açıklamıştır (Kedikli, 2015: 409).

GKRY tarafından 2012 yılı Kasım ayında bu ikinci ihale de sonuçlandırılmış; İtalyan ENI şirketine 2. ve 3. parseller, Güney Kore KOGAS şirketlerine 9. parsel, Fransız NOVATEK, TOTAL ve Rus GAZPROM'un alt şirketi olan GPB Global Resources şirketine de 11. parsel ihale edilmiştir (Yaycı, 2012: 32). GKRY ve Yunanistan tarafından Doğu Akdeniz'deki 145.000 kilometre karelik Münhasır Ekonomik Bölge'nin yalnızca 41.000 kilometre karesinin Türkiye'ye ait olduğunu iddia etmekte geri kalan 71.000 kilometre karelik alanın Yunanistan'ın, 33.00 kilometre karelik alanın ise GKRY'ne ait olduğu savunulmaktadır (Euronews, 2019b).

3.2. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikalarının Kıbrıs Müzakerelerine Etkileri

3.2.1. Kıbrıs Sorunu

Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Adası çevresinde keşfedilen doğalgaz yatakları Kıbrıs'ı bölgesel enerji politikalarının önemli bir aktörü konumuna getirmiştir. Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinin bir boru hattı ile Türkiye üzerinden ihraç pazarlarına taşınmasının önündeki en önemli mesele siyasi bir konu olan Kıbrıs problemidir. Doğu Akdeniz havzasının tümünü ve Orta Doğuyu denetleyebilecek bir konuma sahip olan Kıbrıs adası Doğu Akdeniz'in en stratejik parçasıdır. Belli başlı deniz ve hava ticaret yolları üzerinde yer alması adanın stratejik önemini daha da arttırmaktadır. Ada Irak, Ürdün, Filistin, Suriye, Lübnan, Mısır, İsrail ve Türkiye gibi Akdeniz havzasının önemli topraklarını ve Süveyş Kanalı doğrudan denetim altında tutabilecek uzaklıktadır.

Kıbrıs meselesi Türkiye'nin çözmek için uzun süredir uğraştığı ve çok ciddi çaba gösterdiği bir sorundur. Adanın bağımsız ve federal yapıda bir devlet şeklinde birleştirilmesini amaçlayan Annan Planı eksikliklerine rağmen Türkiye tarafından desteklenen ve yaşama geçmesi beklenen bir plandı. Ancak 2004 yılının Nisan ayında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi taraflarındaki referandumlar ile halkoyuna sunulan Annan Planı Türk tarafındaki %64,91'lik "Evet" oyuna karşın Rum tarafındaki %75,38'lik "Hayır" oyu ile reddedilmiştir.

Türklere uygulanan baskı ve zulme karşılık olarak Türkiye garantör devlet olma hakkını kullanarak 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin kuruluş süreci böylelikle başlamıştır. *De Facto olarak* kurulan KKTC Birleşmiş Milletler tarafından tanınmamış ve uluslararası hukuk açısından Türkiye'nin adada işgalci güç olduğu ileri sürülmüştür. Türkiye dışındaki ülkeler tarafından KKTC'nin tanınmayışı, GKRY'nin tüm adayı temsil ettiği kabulüne yol açmış, bu durum da uluslararası sahada sorunlara yol açmıştır. 1975 yılındaki Mübadele Anlaşması ile 120 000 Rum vatandaşı Kuzey'den Güneye, 65 000 Türk vatandaşı da Güney kesiminden Kuzey'e göç etmiştir. Bu uygulamalar sonucunda adada mülkiyet ve güvenlik sorunları baş göstermiştir. Bu sorunlar da adadaki siyasi çözümü zorlaştırmaktadır (Taşken vd., 2014: 24).

3.2.2. Kıbrıs Sorununda Çözümü Güçleştiren Unsurlar

Uluslararası Kriz Grubu (ICG)'nin “Bölünmüş Kıbrıs: Sorunlu Bir Gerçeği Göğüslerken” başlıklı raporunda (ICG, 2014) Kıbrıs'ta aranan çözümün önünü tıkayan noktaların mülkiyet ve güvenlik sorunları olduğu vurgulanmıştır. Gerçekten de Kıbrıs'taki mülkiyet uluslararası alanda Türkiye'nin sıklıkla önüne çıkan önemli sorunları oluşturmaktadır. Kıbrıs'ta göçün yol açtığı mülkiyet ihtilaflarına yönelik 1400 dava mevcuttur. Konu davaların tarafı olan Rumlarca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne taşınmış ve bu mahkeme de Kıbrıs'a ilişkin kararlarında yalnızca bireysel hakları temel alarak BM tarafından işgalci güç olduğu iddia edilen Türkiye aleyhine tutumları tercih etmiştir (Taşken vd. 2014: 26).

Aslında bireysel haklarla birlikte uluslararası hukuk boyutları da olan mülkiyet sorununun çözümü amacıyla 2005 yılında KKTC'de Taşınmaz Mal Komisyonu kurulmuş, ancak bu komisyon da beklenen sonuçlara ulaşılmasını sağlayamamıştır. Kıbrıs'taki taşınmazların mülkiyetine yönelik AİHM kararları ile sorunun bir tarafı olan KKTC sürekli taviz vermeye zorlanmıştır. Bu kararlar Türkler ve Rumlar arasındaki ilişkiler üzerinde olumsuz etkiler yapmakta, adada çözüme dair inancın sarsılmasına ve bir birleşme durumunda yaşanacak ihtilafların daha da çözümsüz hale gelebileceği endişesine yol açmaktadır (Taşdemir, 2012: 23).

3.2.3. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Kıbrıs Sorununa Yönelik Politikaları

Doğu Akdeniz önemli ticaret yolları üzerinde kontrol olanağı sağlayan jeopolitik konumu ile dünyanın en stratejik öneme sahip su yolu olma özelliğine sahiptir. Bu konumu bölge üzerinde kontrol gücüne sahip aktörlere ciddi siyasal

avantajlar kazandırmaktadır. Doğu Akdeniz Karadeniz, Süveyş ve Cebelitarık üzerinden cereyan eden deniz ticareti üzerindeki kontrol kabiliyeti ile gerçekten stratejik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda Hazar ve Ortadoğu bölgelerindeki enerji merkezleri ve bu merkezlerde kurulu bulunan boru hatlarını da kontrol edebilecek konumu Doğu Akdeniz'in stratejik gücünü pekiştirmektedir (Kaya, 2007: 23). Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının 13 Temmuz 2006 tarihinde faaliyete geçmesi ile birlikte İskenderun Körfezi Doğu Akdeniz'i tamamen kontrol edebilecek bir konuma ulaşmıştır. Öte yandan güvenlik başta olmak üzere, Kıbrıs Adası bölge hâkimiyeti bakımından olağanüstü bir öneme sahiptir. Bu durumu Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin adanın tümünün temsilcisi olarak 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği üyeliğine kabul edilmesi açıkça göstermektedir. Avrupa Birliği Kıbrıs Adası'nın enerji merkezlerinin denetimi öncelikli olmak üzere Doğu Akdeniz'de sahip olduğu tüm olanaklardan yararlanmayı amaçlamış ve bu amacına ulaşabilmek için Kıbrıs'ı Avrupa Birliği kapsamına almayı hedeflemiş ve bu hedefini de gerçekleştirmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Avrupa Birliğine üye olması Doğu Akdeniz'in Avrupa Birliği nezdindeki önemini açık bir göstergesidir. Zira Kıbrıs'a egemen olan Doğu Akdeniz'e egemen olur. GKRY'nin Avrupa Birliğine girmesi ile Doğu Akdeniz'in denetiminin Avrupa Birliğine geçtiği söylenebilir. Avrupa Birliğinin Kıbrıs'ta ve Doğu Akdeniz'deki stratejisinin var olan dengeleri değiştirmeyi ve ilk aşamada Türkiye'nin Kıbrıs ile ilintisini kesmeyi ardından da İngiltere'nin Kıbrıs'taki varlığına son vermeyi amaçladığı düşünülebilir (Kaya, 2007: 25).

Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin petrol ve doğalgaz sondajına başlaması ile yaşanan kriz Avrupa Parlamentosunda da gündem olmuş; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye'nin bu sondaj faaliyetlerine gösterdiği tepkiyi Avrupa Parlamentosuna şikâyet etmiştir. Bu durum üzerine Avrupa Komisyonu'nun dönemin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle, *“prensip olarak Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölge belirlemesi, belirlerken de üçüncü ülkeler ile anlaşma imzalamasının AB normları ve uluslararası hukuka uygun olması halinde hakkı olduğunu ancak Doğu Akdeniz'de yaşanan krizin barışçıl yollarla ve hatta zorunluluk halinde, Uluslararası Adalet Divanı hakemliğinde çözülmesi gerektiğini”* vurgulamıştır (Hürriyet, 17 Kasım 2011). Doğu Akdeniz'de gerginliğin tırmanmasının kimsenin yararına olmayacağına işaret eden Stefan Füle, *“AB Türkiye'yi iyi komşuluk ilişkilerini ve sınır anlaşmazlıklarının barışçıl çözümünü etkileyecek her türlü tehditten, sürtüşme ve eylemden kaçınmaya teşvik eder”* (Habertürk, 17 Ekim 2011), şeklinde konuşmuştur. Bu açıklama üstü kapalı olarak Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerine yönelik sondajlarına engel olmaması ve bu konudaki baskılarını terk etmesi gerektiği anlamını taşımaktadır (Kutlay, 2011: 5).

“Kıbrıs Avrupa'nın Norveç'i mi olacak?” sorusu bağlamında Avrupa Birliği, Kıbrıs'taki hidrokarbon rezervlerini Rusya'ya karşı bir alternatif olarak kullanmak ve kendi enerji arz güvenliğini sağlamak üzere Kıbrıs'ta enerji yatırımları yapmayı

planlamaktadır. Doğaldır ki bu yatırımların gerçekleşebilmesi için öncelikle bölgedeki sorunların giderilmesi ve Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması amaçlanmaktadır. Avrupa Birliği Kıbrıs sorununda, sahip olduğu devasa ekonomik gücünden kaynaklanan dönüştürücü bir güce sahiptir. AB İtalya ve Yunanistan krizlerinde yaptığı yardımlarla çözüme yönelik aktif rol oynadığı gibi Kıbrıs sorununda da etkinliğini göstermektedir. Avrupa Birliği'nin özellikle küçük ölçekli ülkeler üzerindeki yönlendirici ve dönüştürücü etkisi dikkate alındığında enerji dengeleri ile ilgili kritik bir önem atfettiği Kıbrıs Adasını da etkisi altına alması olanak dahilindedir (Taşdemir, 2012: 47).

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin enerji politikaları çelişmemekte, birbiriyle bütünleşmiş bir görünüm arz etmektedir. ABD, Avrupa'nın enerji arz güvenliğinin güçlendirilmesi amacıyla İsrail doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılması girişimlerini desteklemektedir. Bu amaçla ABD Kıbrıs sorununun çözümüne paralel olarak Akdeniz'deki doğalgazın Avrupa'ya güvenli bir şekilde ulaştırılmasını sağlayabilmek için kriz yaratabilecek tüm sorunların çözüme kavuşturulmasını amaçlamaktadır. ABD buna yönelik olarak Doğu Akdeniz'deki sorunun taraflarından biri olan Türkiye'nin krize yol açabilecek girişimlerini engelleyebilmek için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmaktadır (Taşken vd. 2014).

3.3. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikalarının Kıbrıs Müzakerelerine Etkileri

Kıbrıs'ın yeniden birleştirilmesini amaçlayan müzakereler 2015 yılının Mayıs ayında tekrar başlamıştır. Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları Kıbrıs'ta yürütülmekte olan çözüm müzakerelerinin merkezinde yer almaktadır. Aslında Doğu Akdeniz'in en stratejik noktası konumunda olan Kıbrıs ve çevresinde resmen ilan edilmemiş bir enerji savaşı sürdürülmektedir (Aksoy, 2015). Kıbrıs'ta yürütülen süreçte sergilenen tutumlar sadece adada yaşayan Türk ve Rum toplumlarının geleceğini belirlemekle kalmayacak, bunun yanı sıra Türkiye-AB ilişkilerinin hangi yöne evrileceğinin, Orta Doğu'nun gelecekte nasıl biçimleneceğinin, Avrupa enerji güvenliğinin ve Rusya'nın küresel güç olma girişimlerinin akıbetinin belirleyicisi olacaktır (Karagöl, 2014).

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, aynı zamanda Avrupa Birliği üyesi olması bakımından da bu stratejik konumunun avantajlarından yararlanmaktadır. Rusya kuruluşundan itibaren GKRY'ne çok önem vermekte ve ekonomik ve askeri yardımlarını kesintisiz sürdürmektedir. Çünkü Akdeniz Rusya'nın ulusal güvenlik stratejisi açısından büyük önem taşımaktadır. Rusya kendi tehdit algısı bağlamında ulusal güvenliğini Akdeniz'den başlatmayı planlamaktadır. Akdeniz'de birkaç Rus savaş gemisi düzenli olarak bulundurulmaktadır. Rusya Suriye'de süren iç savaş

nedeniyle çok değer verdiği Tartus Limanındaki askeri deniz üssünü verimli olarak kullanamamakta; bu nedenle Kıbrıs adasına özel bir önem atfetmektedir. Çünkü Lefkoşa ile Şam arasındaki uzaklık yalnızca 326 kilometredir ve Rusya Güney Kıbrıs'ın Baf şehrinde bir askeri üs edinmeyi hedeflemektedir. Rusya'nın bu amacına ulaşması halinde Akdeniz'de askeri ve lojistik ikmal bağlamında önemli avantajlar elde edebilecektir (Özbay, 2015).

Amerika Birleşik Devletleri de bölgedeki stratejik çıkarlarını koruma çabaları doğrultusunda Doğu Akdeniz'e ilgisini sürdürmektedir. Çünkü Rusya, Kıbrıs-İsrail-Suriye üçgenindeki enerji bazlı jeostratejik kazanımları ile Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarafından kontrol edilen Doğu Akdeniz bölgesindeki güç dengelerini değiştirmiştir. Suriye sorunu Rusya tarafından tamamen bir fırsata dönüştürülmüştür. Geline bu aşamada Rusya'nın Kıbrıs'tan çıkartılması öncelikli bir gündem haline gelmiştir. Bunun yolu da GKRY ve KKTC'yi hızlıca uzlaştırmak ve Avrupa Birliği üyesi Birleşik bir Kıbrıs kurmaktır. Bu aşamada Kıbrıs haricinde Rusya'ya karşı uygulanabilecek başka bir dolaylı strateji mevcut değildir. Amerika Birleşik Devletleri İsrail'in Doğu Akdeniz'den elde edeceği doğalgazın Avrupa'ya iletilmesinde ana istasyonun Kıbrıs adası olacağı bir “çözüm” arayışındadır (Tarakçı, 2014).

Kıbrıs ve civarındaki hidrokarbon rezervleri Türkiye'nin enerji siyasetinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye Kıbrıs civarındaki denizel alanlardan elde edilecek her türlü kaynağın ada halkına ait olduğunu her platformda savunmaktadır. Türkiye bölgeden çıkarılacak enerji kaynaklarının kullanımında ve uluslararası pazarlara iletilmesinde kilit konumdadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de karşı karşıya kaldığı en önemli problem, GKRY ile arasındaki yetki alanlarının sınırlandırılması sorunudur. GKRY tek taraflı olarak kendi MEB'sini ilan etmiş ve ardından 12. Parseldeki “Afrodit” bölgesinde petrol ve doğalgaz arama çalışmalarını başlatarak bölgedeki krizlere bir yenisini eklemiştir. Avrupa Birliği de üyesi olan bir ülkenin uyguladığı oldu-bitti politikalarına sessiz kalmış ve Türkiye aleyhine bir tutum sergilemiştir. Bu gelişmeler bir taraftan Kıbrıs sorununun çözümünü zorlaştırırken diğer taraftan Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki güvensizliği de arttırmıştır (Karabat, 2015).

Bu aşamada Kıbrıs'ta yürütülen müzakere sürecinde önemli bir sorun daha ortaya çıkmıştır. Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin Kıbrıs'ın enerji rezervlerinin paylaşımındaki payının ne olacağı sorusu müzakere sürecinde değerlendirilecek konular arasında yerini almıştır. GKRY ancak kapsamlı bir siyasal uzlaşmaya varılmasının sonrasında yani kurulacak bir federal yapının işleyişinin sağlanması ile elde edilecek doğalgaz gelirinin Türk kesimi ile paylaşılacağı tezini ısrarla savunmaktadır. Bu görüşle birebir benzeşme de Türkiye ve KKTC de kapsamlı bir çözüme ulaşılması sonrasında kaynakların değerlendirilmesinin gündeme gelebileceğini savunmaktadır. Türkiye açısından, hem en ekonomik boru hattı güzergâhının geçtiği bir bölgesel güç olarak, hem de enerji alıcısı bir ülke olarak, Doğu

Akdeniz'deki risk ve fırsatları rasyonel bir biçimde değerlendirmek önem arz etmektedir (Kahveci, 2014).

3.4. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Güvenlikleştirme Çabaları

Noble Energy şirketinin Doğu Akdeniz'de 12. Parsel olarak tanımlanan alanda 2011 yılında gerçekleştirdiği hidrokarbon rezervleri keşfi ile Kıbrıs'ın jeopolitiği tamamen değişmiştir. Bu rezervler öncelikle 2008 küresel ekonomik krizi ile birlikte büyük bir ekonomik çöküntü içinde olan Rum kesiminin ekonomik durumunu iyileştirebilmesi için önemli bir çıkış yolu olarak değerlendirilmiştir. İkinci olarak Kıbrıs'ta *de facto* olarak Türkler ve Rumlar arasında vücut bulan iki devletli durumdan dolayı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Türkiye tarafından tanınmaması nedeniyle keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin hak sahipliği ve paylaşımına ilişkin yeni sorunlar gündeme gelmiştir. Üçüncü olarak ise Doğu Akdeniz'de İsrail açıklarındaki Tamar Sahasında keşfedilen hidrokarbon rezervlerinden enerji elde edilmeye başlanması ile İsrail bu bölgedeki rezervlerin ticarileştirilmesi konusunda çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bölgedeki en yakın müttefiki olan Türkiye ile yaşadığı sorunların yoğunlaşması ve yakın coğrafyasında Arap Baharı olarak adlandırılan kaotik ortamın etkileri sonucunda İsrail, Rumlarla işbirliğini bir çözüm olarak değerlendirmiştir. Bu kaotik ortamda bölgede gerçekleşen iktidar değişiklikleri İsrail'in iyi ilişkileri olan rejimlerle bağlarını kopartmıştır. Sonuç olarak, Doğu Akdeniz'de yeni keşfedilen hidrokarbon rezervleri ile birlikte oluşan yeni durum Kıbrıs'ın jeopolitiğini, adada uzun süredir Türk ve Rum kesimleri arasında yaşanmakta olan gerilimleri ve bölgedeki güçler arasındaki ilişkileri köklü bir biçimde etkilemiştir (Yıldız, 2015: 2).

Türkiye Kıbrıs'ın denizel alanlarındaki hidrokarbon rezervlerinden kaynaklanan zenginliğin adadaki taraflar arasında nasıl paylaşılacağı ve oyuna sonradan giren İsrail'in Rumlarla geliştirdiği işbirliğini bir güvenlik konusu olarak değerlendirmektedir. Adadaki garantör devletlerden biri olan Türkiye aynı zamanda adanın kuzeyindeki KKTC'nin koruyucusu olma misyonu ile söz konusu rezervlerden kaynaklanacak refahın sadece Rum tarafınca paylaşılmasına itiraz etmektedir. Ayrıca Davos Gerilimi ve Mavi Marmara gemisine yapılan saldırı nedeniyle derin siyasal ve diplomatik bir krizin yaşandığı İsrail'in yeni bir taraf olarak krize dahil olmasına Türkiye olumlu yaklaşmamakta ve Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğalgaz rezervlerini bir güvenlik konusu olarak değerlendirmektedir (Oğurlu, 2012: 4).

Konu ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda; "Doğu Akdeniz'in ancak hegemonik bir güç tarafından kontrol edildiği dönemlerde hem bölgesel hem de küresel düzeyde bir barışın sağlandığı" (Ediger, Devlen ve Deniz, 2012: 87), Türkiye'nin "realist duruşunu sürdürmesi ve saldırgan söylemini kullanmaya devam etmesi halinde, Batı bloğundan uzaklaşmak ve Batı'nın siyasal ve diplomatik desteğini

kaybetmek” gibi risklerle karşı karşıya kalabileceği; buna karşın “gelişmiş enerji alt yapısı ve hidrokarbon rezervlerinin en kısa ve kârlı biçimde hedef pazarlara ulaştırabilecek jeostratejik konumu ile işbirliğine gitmesi durumunda bölge liderliği hedefini gerçekleştirebileceği” (Tanrıverdi, 2013: 93-95) ileri sürülmüştür.

Konuyla ilgili diğer bilimsel çalışmalarda “Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon keşifleri sonrasında bölgede gerçekleşen yeni güç birliği bloğunun bölgenin bugünü ve geleceğini daha da karmaşık hale getireceği” (Stavris, 2012: 8-9), petrol ve doğalgaz rezervlerine ilişkin keşiflerin bölge ülkeleri arasındaki gerilimi daha da yükselttiği vurgulanmıştır (Stocker, 2012: 590). Bu ortamda Kıbrıs’ta kalıcı barışa ulaşılması için; “ tarafların işbirliği yaparak çıkarılan doğalgazı önce Türk enerji piyasasına ve sonrasında da Avrupa’ya iletmesinin böylece orta ve uzun dönemlerde ada ekonomisinin gelişmesinin” Türkiye ile GKRY arasında bir yakınlaşmayı sağlayacak tek seçenek olduğu savunulmaktadır (Kuyucak, 2012: 55).

Bu aşamada Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarını hangi sebepler ile bir güvenlik konusu konumuna getirdiği hususunun tartışılması gerekmektedir. Böylece konu ile ilgili yazında sürekli olarak saldırgan bir tutum izlemekle itham edilen Türkiye’nin bu davranış biçimini tercih etmesinin nedenleri de irdelenmiş olacaktır. Türkiye’nin hidrokarbon rezervlerinin keşfi sonrasında bu durumu bir güvenlik meselesi olarak algılamasının nedenleri değerlendirilerek iç ve dış politikası ile bağlantıları açıklanmaya çalışılacaktır.

Çünkü bölgede gerçekleşen Arap Baharı ve hidrokarbon rezervlerinin keşfi gibi gelişmeler bölgenin koşullarını bir taraftan güvenlikleştirme diğer yandan da güvenlik dışılaştırmaya açık hale getirmiştir (Christou ve Adamides, 2013: 519). Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki petrol ve doğalgaz kaynaklarının keşfi olgusunu güvenlikleştirme nedenleri, bu kaynakların paylaşımındaki aslan payının GKRY’nin alacak olması ve bu kaynakların çıkarımı ve hedef pazarlara taşınmasında İsrail’in Rumlarla gerçekleştirdiği işbirliğidir. Burada asıl vurgu Doğu Akdeniz’deki egemenlik mücadelesidir (Yıldız, 2015: 5).

Türk tarafının Doğu Akdeniz’deki petrol ve doğalgaz keşiflerini, bölgedeki güçler ve halklar açısından hangi nedenlerle güvenlik meselesi olarak değerlendirdiği hususu uluslararası ilişkiler teorilerinde ve güvenlik analizlerinde önemli bir yeri olan Kopenhag Okulu’nun *Güvenlikleştirme Yaklaşımı* perspektifinden değerlendirilecektir.

3.4.1. Kopenhag Okulu Perspektifinden Güvenlikleştirme

1990’lı yıllara kadar *verili* olarak kabul edilen yani bir sorgulama eleğinden geçirilmeden kabul edilen güvenlik kavramı akademik olarak tekrar tartışılmaya

başlanmış ve bu durumla birlikte güvenlik yazınında bir canlanma gerçekleşmiştir (Baldwin, 1997: 8-9). Devlete önemli bir işlev yükleyen tehdit ve savunma temelli geleneksel güvenlik, bu aşamadan sonra devlet dışı yeni ilgi alanlarına doğru bir genişleme göstermiştir. 1990'lı yıllardaki bu dönüşümle birlikte güvenliği kapsamı devletlerden gruplara hatta bireylere kadar uzanmış, askeri güvenlik kavramı ise kapsamını siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel güvenliği de içerecek biçimde genişletmiştir (Rotschild, 1995: 55).

Kopenhag Güvenlik Okulunun amacı da kurucularından Ole Waever tarafından “güvenlik kavramını tekrar tartışmak ve güvenlik üzerine yeni bir perspektif oluşturmak” olarak tanımlanmıştır (Waever, 1995: 41). Bu yeni okul realist temelli güvenlik anlayışına bir eleştiri olarak, odağını devletten ve askeri tehditlerden pratik saha düzeyine kaydırmış ve yeni koşullarda yeni güvenlik uygulamalarının nasıl yeni biçimler aldığı konusuna yoğunlaşmıştır. Böylelikle klasik realist, genişleyen-derinleşen güvenlik bakış açılarına farklı bir seçenek olarak eleştirel karakteristikte üçüncü bir okul olarak ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2015: 7). Kopenhag Okulu insan topluluklarının güvenliğini etkileyen beş temel sektörü güvenikleştirme teorisine uyarlayarak güvenlik çalışmalarına önemli katkılar yapmıştır (Miş, 2011: 347). Kopenhag Okulu güvenliğin kaynağında yalnızca askeri sektörün bulunmadığını geriye kalan diğer dört sektörün de (siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel sektörler) güvenlik kavramının kaynağında yer alabileceğini savunur (Kaliber, 2005: 36).

Kopenhag Okulunun öne çıkan kavramları *güvenikleştirme* ve *güvensizlikleştirme/güvenlik dışılaştırma*dır. Bu disipline göre sıradan herhangi bir sorun karar alıcılar tarafından özellikle seçilir ve güvenlik şemsiyesinin altına alınarak siyaset alanının dışına taşınır. Bu taşıma seçilen meseleye yaşamsal bir rol yüklenerek gerçekleştirilir. Söz konusu yaşamsal rol sorunun bir taraftan aciliyetini gösterirken öte yandan da devletin bekasının tehdit altında olduğunu açıklar. Böylelikle toplum sorunun siyasal araçlarla çözülemeyeceğine ve bir güvenlik meselesinin söz konusu olduğuna inandırılır. Bu şekilde sorun *güvenikleştirilmiş* olur ve karar alıcıların normal koşullar altında uygulayamayacağı eylemleri gerçekleştirmesi mümkün kılınır. Artık konu siyaset alanının dahilindeki tartışmaların dışına taşınmış ve halkını ikna etmiş yönetici elitlerin çıkarlarına uygun kararları kolayca alıp uygulayabilecekleri bir zemin oluşturulmuştur (Balzacq, 2005: 172).

GKRY'nin 2004 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılması sonrasında 2009 yılından itibaren Birleşmiş Milletler nezdinde sürdürülen müzakereler çerçevesinde gittikçe güvenlik dışı bir nitelik kazanan Kıbrıs sorunu, 2010 yılı sonrasında tekrar bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Bu dönüşümde sorun Kıbrıs'ı da aşarak Doğu Akdeniz'in denizel alanlarında keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervlerini de kapsayan bir boyut kazanmıştır. Aşağıda bu güvenikleştirme süreci irdelenecektir.

3.4.2. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Hidrokarbon Rezervlerini Tek Taraflı Olarak Arama Girişimi

Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Doğu Akdeniz denizel alanlarına olan ilgisi, İsrail'in 2010 yılının Aralık ayında kendi Münhasır Ekonomik Bölgesinde Leviathan olarak adlandırılan doğalgaz rezervlerini keşfetmesi ile yoğunlaşmıştır. Leviathan'da önemli miktarlarda hidrokarbon rezervinin bulunması bu rezervin Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesine de uzanabileceğinin bir göstergesi idi. Bu gelişmeden sonra GKRY Kıbrıs'ın çevresini on üç parsel bölerek petrol ve doğalgaz arama ve sondaj işlemleri için ihale açtı. Bununla birlikte GKRY'nin Kıbrıs'ın kuzey kesimindeki 'de facto yönetim (KKTC) 'nin söz hakkını yok sayan' bu girişimlerinin sonrasında Türkiye henüz keşfi gerçekleşmemiş petrol ve doğalgaz rezervlerini güvenlikleştirme girişimlerini başlattı (Yıldız, 2015: 11).

Kıbrıs'ın oldukça uzun bir geçmişe dayanan diplomatik olarak güvensizleştirilmiş bir alan olma özelliğine GKRY'nin verdiği arama ve sondaj izinleri ile ekonomik güvenlikleştirme boyutu da eklenmiş oldu. Bu durumun gerekçesini de Kıbrıs'ın denizel alanlarında keşfedilecek ve çıkarılacak olan enerji kaynaklarından tek taraflı olarak GKRY'nin yararlanması kaygısı oluşturmuştur. Ancak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i ekonomik açıdan güvenlikleştirme çabaları sürerken asıl tehdit algısını bölgedeki ihtilafli egemenlik sorunu oluşturmaktaydı. GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki MEB sınırlandırma anlaşmalarına yönelik girişimleri, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından "kurucu halk olan Türklerin sözü olmadan tek taraflı olarak gerçekleştirilmesinin hukuka uygun olmadığı" yönündeki ifadelerle uyarılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 28 Nisan 2014). Türkiye'nin bu açıklamasının ardından Yunanistan ve GKRY taraflarınca "Türkiye'nin Uluslararası Deniz Hukuku Anlaşmasını uygulaması" çağrıları geldi (Kırbaki, Yorgo, Atina ve Rumlardan Meşruiyet Tepkisi, Hürriyet, 8 Ağustos 2001). Kuzey Kıbrıs Türk Yönetimi ise "eğer GKRY arama-çıkarma faaliyetlerini askıya almaz ise kendilerinin de anlaşmalar yaparak petrol ve doğalgaz aramalarına başlayacaklarını" açıkladı (Özersay, 2011).

Türkiye GKRY tarafından Kıbrıs'ın denizel alanlarında başlatılan doğalgaz ve petrol aramalarına tepkisi bu durumu öncelikle sorunsallaştırmak yönünde olmuştur. Çünkü muhtemel hidrokarbon rezervlerinin keşfine yönelik arama ve sondaj çalışmalarının yapıldığı bu bölge "Kuzey Kıbrıs'taki Türk halkının uluslararası anlaşmalar çerçevesinde çıkarlarını koruyan" Türkiye tarafından bir ekonomik tehdit algısı oluşturmuş ve kamuoyunda da bir güvenlik sorunu haline getirilmiştir. Haziran 2011 seçimlerinde AKP'nin oyların yarısını alarak tek başına yeniden iktidara gelmesi ve dönemin Başbakanı Erdoğan'ın KKTC'ne yaptığı ziyaret konunun Türkiye ve KKTC kamuoyunun gündemindeki yerini pekiştirdi. Başbakan Erdoğan bu ziyaret

öncesinde de ve ziyaret esnasında GKRY'nin 2012 yılının ikinci yarısından itibaren AB dönem başkanlığını üstlenmesine yönelik verdiği demeçlerle ve AB ile ilişkilerin dondurulacağına ilişkin açıklamaları ile Türkiye'nin GKRY'ne karşı takınacağı tutuma açıklık kazandırdı (Erdoğan, 2011). Böylelikle seçimden tekrar tek parti olarak iktidar vizesini alarak çıkan AKP, dış politikadaki yeni dönemin ilk manevrasını güvenlikleştirilerek siyaset alanı dışına taşınmış -ve Türk kamuoyunda her daim bir hassasiyeti olan- Kıbrıs ve Doğu Akdeniz konusunda gerçekleştirmiştir. AKP hükümeti Kıbrıs'ın denizel alanlarında GKRY tarafından tek taraflı olarak sürdürülen hidrokarbon rezervi arama ve sondaj çalışmalarını, Rum kesiminin AB dönem başkanlığına yönelik sert eleştirileri ile gündeme taşıyarak güvenlikleştirme sürecini başlatmıştır. Bunu yaparken bir taraftan da KKTC'deki Türk halkının desteğini kazanmaya çalışmıştır.

Bu süreç adada yaşayan iki kesiminde denizel alanlardaki hidrokarbon rezervleri üzerinde söz hakkı olduğu ve refah paylaşımının adadaki iki kesimi de kapsayacak bir biçimde gerçekleştirilmesi gerektiği söylemi ile sürdürülmüştür. 2011 yılının Ağustos ayında Türk Dışişleri Bakanlığı Rum kesimini “Rum tarafının adanın bütününe ait kaynaklar üzerinde tek taraflı herhangi bir yetkisinin bulunmadığı” yönündeki açıklaması ile uyarmıştır. GKRY'nin tek taraflı arama ve sondaj girişimlerinin Türkiye açısından ekonomik bir dezavantaj olarak değerlendirildiği söylenebilir, çünkü adaya ait kaynakların eşit olarak paylaşılmaması Kıbrıs Türklerinin aleyhine açık bir durum oluşturmaktadır. Londra Anlaşmasına göre Kıbrıs'ta garantör devlet konumunda olan, 1974 harekâtını gerçekleştirmiş ve nüfusunun bir kısmını adaya yerleştirmiş bir taraf olan Türkiye, Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin haklarını GKRY'ne ve diğer bir garantör devlet olan Yunanistan'a karşı korumaktadır. Türkiye'nin tutumu Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “Doğu Akdeniz'in bir barış, istikrar ve işbirliği sahasına dönüşmesini sağlayacak kalıcı bir uzlaşmaya varılması ve Kıbrıs'ın doğal zenginliklerinin Ada'nın ortak sahibi olan iki halk tarafından hakça paylaşılması böylece mümkün olabilecektir” (Dışişleri Bakanlığı, 2011, Türkiye-KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, ‘Erişim’ www.mfa.gov.tr, 13 Nisan 2019). Bakanlığın söylemi seçim atmosferinden uzaklaşıldıkça yumuşamış ancak konuya ilgi kesintisiz sürdürülerek gündemden düşmesi engellenmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın yukarıdaki açıklamasının 2-3 Eylül 2011 tarihlerinde AB Dışişleri Bakanlarının Polonya'da gerçekleştirdikleri toplantıda Yunanistan ve GKRY Dışişleri Bakanlarının “Türkiye'nin ‘tehdit dolu’ tavrının uluslararası hukuka aykırılık teşkil ettiği ve bölgeyi istikrarsızlaştırdığı” iddialarına (Hürriyet Gazetesi, 2011a), bir yanıt olduğu düşünülebilir. Bu süreçte GKRY tarafından yaşanması muhtemel bir gerginlik durumunda Türkiye'nin AB müzakere sürecini tümüyle engelleyebileceği uyarısı da yapılmıştır.

Bu açıklamalardan 2 hafta sonra ise Rum Politis gazetesinin sondaj çalışması için gelen bir platformun Türk Deniz Kuvvetlerine ait bir korvet tarafından uzaktan

izlendiği ve bölgede 2 Türk savaş uçağının görüldüğü iddiaları Türk basınına da yansdı (Hürriyet Gazetesi, 2011b). Bu haberlerde yazılanların doğruluk payına sahip olduğunu Türk yüksek makamlarınca yapılan açıklamalar teyit etmiştir. Askeri unsurların devreye girmesinin gerginliği arttırmasının yanı sıra Başbakanlık tarafından yapılan açıklama ile de sorunun önemine vurgu yapılarak güvenlikleştirme girişimlerine hız verilmiştir. Başbakan Tayyip Erdoğan “Bu konu ile ilgili de askeri noktada gerek fırkateynler ve hücum botlarımızla gerekse bu noktada hava kuvvetlerimizin bölgede sürekli buraları takip etmek suretiyle bizim de yapacaklarımız var” (Hürriyet, 2011c,) açıklamasıyla sorunun Türkiye gündemindeki yerini pekiştirdi. Erdoğan’ın bu açıklaması ve bölgeye deniz gücü gönderilmesi Mısır’da Mübarek rejiminin yıkılması sonrasına denk gelmiş ve bu durum Türkiye’ye bir hareket serbestisi de sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye’nin bölgede olağanüstü bir durum algısı ile hareket ettiğini göstermektedir. Yine bu süreçte Türk hükümetinden bir bakanın GKRY’nin Doğu Akdeniz’de tek yanlı hidrokarbon arama ve sondaj girişimlerine yönelik olarak “Donanmamız bunun için var” açıklamasını Yunan ordusunun alarma geçtiği iddiaları izlemiştir (Milliyet, 2011). Türk makamlarının ardı ardına yaptığı açıklamalar sorunun güvenlikleştirilmesini hızlandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız tarafından imzalanan KKTC ile MEB anlaşması ile Rumların girişimlerine misillemede bulunacağını açıklanmıştır. Böylelikle TPAO’nun bölgede araştırmalara başlayarak fiili durum yaratılması amaçlanmıştır. Taner Yıldız bölgede faaliyet gösterecek sismik arama gemilerine Türk donanması tarafından eşlik edileceğini de açıklamıştır. Bu bağlamda dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç “Güney Kıbrıs Rum Kesimi vardır ve bu adanın tamamını temsil etme hakkına sahip değildir” şeklindeki açıklaması ile Türkiye’nin hidrokarbon rezervlerinin paylaşımına yönelik söylemini tekrarlamıştır. Arınç, Rumların tek taraflı sondaj ve arama girişimlerinin yarattığı gerginliğe ilişkin olarak “umarım Türkiye’yi güç kullanmak mecburiyetinde bırakmazlar” ifadelerini kullanmıştır (Hürriyet, 2011d). Bu durum “Türkiye’nin kaslarını bütün bölgeye göstermesi” şeklinde yorumlanmıştır (Birand, 2011; Stavris, 2012: 88- 102). Enerji Bakanı Taner Yıldız gelinen aşamaya ilişkin olarak Piri Reis gemisinin 6 Ekim 2011 tarihinde sismik araştırmalar yapmak üzere Afrodit bölgesine gönderilmesine ilişkin olarak “tamamen reaksiyonel bir tavır” açıklamasını yapmıştır. Yıldız “Akdeniz’den çıkmayız, sondaj yapmak için belirlediğimiz bölgeler var. Biz Akdeniz’de önceden beri varız” (Hürriyet, 2011e,) açıklamasını yaparak Doğu Akdeniz’deki egemenlik sorununa dikkat çekmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun 28 Eylül 2011’de New York’ta yaptığı “Kimsenin doğal kaynaklarında gözümüz yoktur, ama herhangi bir taraf da bizim garantör olduğumuz bir devletin doğal kaynaklarını tek taraflı olarak kullanmaya kalkarsa buna karşı da tabii tavır geliştiririz” (Hürriyet, 2011f) açıklaması Türkiye’nin soruna yönelik tutumunu sürdürdüğünü vurgulamaktadır (Yıldız, 2015: 14).

Türkiye 23 Kasım 2011 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile MEB anlaşması imzalamıştır. Normal koşullar altında yapılması oldukça zor olan bu anlaşma bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin güvenlikleştirilme sorunundaki aciliyete vurgu yapılarak KKTC yönetimi ikna edilerek başarılmıştır. Böylece, Türkiye olağanüstü araçların kullanımına meşruiyet kazandırmış ve bölgeye donanmasını sevk edebilmiştir. Türkiye'nin izlediği güvenlikleştirme politikaları KKTC'deki önemli örgütler tarafında da desteklenmiştir. 26 Kasım 2011'de KKTC Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kurulu (OSTBÜK) tarafından son dönemdeki gelişmeler nedeniyle Girne'de düzenlenen enerji zirvesine Türkiye Cumhuriyeti'nin Enerji Bakanı da davet edilmiştir.

Türkiye konuşma edimi, durumun aciliyeti ve olağanüstü hâl şartlarını oluşturan politikaları ile Doğu Akdeniz'i güvenlikleştirmiştir. Bu eylemi gerek Türkiye gerekse KKTC halklarını meselenin önem ve aciliyetine başarılı bir şekilde inandırarak gerçekleştirmiştir. Böylelikle bölgede izlediği olağanüstü politikalara meşruiyet kazandırmıştır. Sonuç olarak Doğu Akdeniz'i başarılı bir şekilde güvenlikleştiren Türkiye, yapmış olduğu anlaşma bağlamında KKTC'den petrol ve doğalgaz sondaj ve çıkarma yetkilerini devralarak bölgedeki egemenlik alanını da genişletmiştir (Yıldız, 2015: 16).

3.4.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail Yakınlaşması

Mayıs 2010'da Gazze'ye yardım götüreren Mavi Marmara gemisine yapılan baskın Doğu Akdeniz'deki egemenlik sorununu tüm açıklığı ile ortaya koymuştur. İsrail komandoları tarafından uluslararası sularda gemiye yapılan müdahale sonucunda 9 Türk aktivistinin öldürülmesi Türkiye ve İsrail ilişkilerindeki gerilimi daha da yükseltmiştir. Böylelikle Türkiye'nin Yunanistan ile Ege denizinde sürmekte olan egemenlik sorununa, Doğu Akdeniz'de İsrail ile arasındaki egemenlik krizi de eklenmiştir. Mavi Marmara baskını öncesinde İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği operasyon ve Davos'ta yapılan Dünya Ekonomi Forumunda Erdoğan ve Peres arasında yaşanan "One Minute" krizi nedeniyle Türkiye ve İsrail ilişkileri zaten gergin cereyan etmekteydi. Mavi Marmara saldırısından sonra İsrail Başbakanı Netanyahu tarafından 2010 yılı Ağustos ayındaki Atina ziyareti ile Yunanistan-GKRY-İsrail eksenini oluşturmuş ve bu durum da Türkiye ve İsrail'in zıt kutuplarda yer almasına neden olmuştur (Ediger, 2012: 78). Bu süreçte Amerikan Yahudi Topluluğu'nun GKRY'ne yaptığı ziyarette adada 1974 yılından itibaren süren ikiye bölünmüşlükten söz edilmiş ve Türkiye'nin adada bulunan 40.000 kişilik askeri varlığına dikkat çekilmiştir (AJC Global Jewish Advocacy, 2011). Mavi Marmara baskını İsrail ve GKRY arasında bir ortaklığın kısa sürede ve hızlıca kurulmasına neden olmuştur (Stavris, 2012: 88-102).

Mavi Marmara baskını Doğu Akdeniz'deki egemenlik sorununu açıkça ortaya koymuş ve Türkiye'nin söylemlerinde İsrail'in bir tehdit unsuru olarak kullanılmasına yol açmıştır. Nitekim Mavi Marmara olayının içeriğine ilişkin Birleşmiş Milletler Raporunun ilk bilgileri Eylül 2011 başında uluslararası basına sızdırıldı. Hemen ardından 2 Eylül 2011 tarihinde Mavi Marmara baskını ve baskını gerçekleştiren İsrail'in olaya ilişkin herhangi bir özür dilememesi gerekçesi ile Türkiye İsrail'e yönelik yaptırım uygulamalarını açıkladı. Bu yaptırımlar Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkileri ikinci kâtip düzeyine indirilmesi ve diplomatik ilişkilerin en düşük düzeye indirilmesi nedeniyle de İsrail Büyükelçisinin sınır dışı edilmesine neden oldu. Ayrıca İsrail ile yapılacak askeri anlaşmalar Türkiye tarafından askıya alındı. Bunun yanı sıra Türkiye Akdeniz'de en geniş kıyıya sahip ülke sıfatı ile bölgedeki seyr-ü sefer serbestisini sağlayacak her türlü önlemin alınacağını açıkladı. Bu uygulamalar Mavi Marmara olgusunun Doğu Akdeniz'deki egemenlik konusu ile ilintisini de açıkça ortaya koymaktadır. Bu tutum ve açıklamaları ile Türkiye Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını sürdürebilmek için askeri güce başvurma dahil tüm kararlılığını ortaya koymuştur. Bunların yanı sıra Türkiye İsrail'in Gazze ambargosunu hem Birleşmiş Milletler hem de Uluslararası Adalet Divanı gündemlerine taşıyacağını açıklamıştır (Yıldız, 2015: 17-18).

Bu uygulamalar sürecinde Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Namık Tan 4 Eylül 2011 tarihinde "İsrail'in Akdeniz'in kendi gölü olmadığını anlamak zorunda" olduğuna vurgu yapan bir açıklama yapmıştır (Hürriyet, 2011g). Aynı şekilde 6 Eylül 2011 tarihindeki açıklamasında Başbakan Erdoğan "Gemilerimiz kendilerini çok sık gösterecek" (Hürriyet, 2011h) vurgusu ile Türk Deniz Kuvvetlerinin Doğu Akdeniz'deki varlığına dikkat çekmiştir. Türkiye'nin bu karar ve açıklamaları sonrasında İsrail ve Yunanistan arasında Tel Aviv'de 6 Eylül 2011 tarihinde bir savunma anlaşması imzalanmıştır (Bilge, 2011). Bu aşamadan itibaren Yunanistan da İsrail ile GKRY arasındaki yakınlaşmaya katılmıştır. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz politikalarına dahil olması sorunun egemenlik boyutunu daha da dikkat çekici hale getirmektedir. Çünkü Doğu Akdeniz'in Türkiye açıklarındaki Yunanistan'ın Meis adası iki ülke arasındaki MEB sınırlarının belirlenmesi açısından gerilim yaratma hassasiyetine sahip konumdadır.

Dilin stratejik kullanımı da güvenlikleştirmenin bir yönünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Mavi Marmara baskını Türk kamuoyunun yanı sıra uluslararası kamuoyunda da gündemde tutulmaya çalışılmış; Erdoğan'ın Gazze ziyareti sonrasında Gazze halkının İsrail zulmü altında olmasından kaynaklanan mağduriyetine sıklıkla vurgu yapılarak Gazze meselesinin Türk kamuoyunda önemli bir yer edinmesi sağlanmıştır. Gazze halkının Erdoğan'a duyduğu büyük sevgi, Erdoğan'ın ziyaretine yönelik Gazze'de yapılan hazırlıklar, Gazzeli çocukların Erdoğan'ı daveti gibi haberler gündemde tutularak; Türkiye'nin bölgede izlediği istisnai durum politikalarına karşı Türk muhalefetinin etkisinin kırılması da sağlanmıştır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i bir güvenlik meselesi konumuna getirmesinin bir diğer sebebini, bölgede önceden hidrokarbon rezervlerini keşfetmiş ve üretim sürecini başlatmış olan GKRY ile İsrail'in bu aşamadan itibaren daha yakın ilişkiler kurması oluşturmuştur. GKRY'nin doğalgaz ve petrol arama ve sondaj çalışmalarını tek taraflı olarak başlatması ve bu faaliyetlerden doğacak refahın KKTC tarafı ile paylaşılmaması sorunun yanı sıra bir süredir sorunlar yaşanan İsrail'in GKRY ile yakınlaşması ve bölge siyasetine müdahil olması Türkiye için zaten mevcut olan bir tehdidi derinleştirmiştir.

GKRY'nin arama ve sondaj faaliyetlerini yürüttüğü bölgelerde hidrokarbon rezervleri olduğuna ilişkin ilk bulgulara ulaşılmasının hemen ardından Kıbrıs'a çok kritik bir ziyaret gerçekleşmiştir. İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'in 3 Kasım 2011 tarihinde GKRY'ne yaptığı bu ziyaret Cumhurbaşkanlığı düzeyindeki bir ilki temsil etmektedir. İsrail Dışişleri Bakanı Danni Ayalon'un da katıldığı bu ziyarette önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Perez bu ziyarette "iki ülkeye ait MEB'lerdeki doğalgaz yatakları üzerindeki yetkinin yine iki ülkenin halklarına ait" olduğuna vurgu yaparken; GKRY lideri Hristofyas ise "hidrokarbon rezervlerinin iki ülkenin halklarının refahını sağlayacak" olması hususunu değerlendirmiştir (Hürriyet, 2011).

İsrail ile GKRY arasındaki ilişkiler 2012 yılının Şubat ayında İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun Kıbrıs'a yaptığı resmi ziyaret ile tam bir ittifak boyutuna ulaştı. İsrail enerji bakanının da katıldığı bu ziyarette potansiyel enerji işbirliği görüşüldü. İsrail ve GKRY petrol ve doğalgaz keşifleri sonrasında bulunacak rezervlerin transferi konusunda Türkiye'nin tehditlerine karşı askeri alanda da işbirliği konusunda anlaşmışlardır (Hadjigeorgiou, 2012: 4). 16 Şubat 2012 tarihinde imzalanan bu anlaşma ile; Kıbrıs ve İsrail'e ait MEB'lerde yürütülen ortak hidrokarbon projelerinin korunması için İsrail'e ait askeri uçakların ve savaş gemilerinin GKRY'nin askeri üstlerini kullanabilecekleri kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de olağanüstü koşullar yaratarak hidrokarbon rezervlerini güvenceleştirmesi sonucunda bölgenin diğer bir önemli gücü olan İsrail'in de olağanüstü araçlara yönelmesinin önü açılmıştır. İsrail'in GKRY'den normal koşullar altında asla alamayacağı bu yetkinin alınması Türk Donanmasının bölgede devriye gezdiği olağanüstü bir dönemde gerçekleşmiştir.

Doğu Akdeniz'deki rezervlerden elde edilecek doğalgaz ve petrolün hangi güzergâh üzerinden Avrupa Birliği pazarına iletileceği hususu Türkiye'nin tehdit algısını güçlendiren önemli bir noktayı oluşturmaktadır. İsrail ve GKRY arasında Kıbrıs'ın Afrodit bölgesi ile İsrail'in Tamar ve Leviathan bölgelerindeki gazın nasıl çıkarılacağı ve ne şekilde transfer edileceğine dair konular da müzakere edilmeye başlanmıştır. Bu konuda GKRY'nin İsrail desteğini edinmesi Türkiye için oldukça önem arz etmektedir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin oldukça kötü bir seyir izlediği bir dönemde İsrail'in bu konularda söz hakkını elde etmesi, çıkarılacak doğalgazın Avrupa Birliği'ne ulaştırılmasında Türkiye dışı güzergâhların gündeme gelmesini

mümkün kılmaktadır. İsrail Dışişleri Bakanı Ayalon 25 Kasım 2011 tarihli demecinde; İsrail'in GKRY ile enerji kaynaklarını ortaklaşa değerlendirmekte olduklarını ve elde edilecek doğalgazı Yunanistan aracılığı ile satmakta kararlı olduklarını (Hürriyet, 2011), bu durumdan hem İsrail'in hem de şirketlerinin kazançlı çıkacaklarını, bu aşamada İsrail'in Delek şirketinin Afrodit rezerv bölgesine %15 oranında ortak olduğunu açıklamıştır.

Hidrokarbon rezervlerinin ticari pazarlara aktarımının sağlanmasında Türkiye dışı olasılıklardan biri GKRY tarafına boru hatlarına entegre olabilecek bir sıvılaştırma tesisinin kurulmasıdır (Stavris, 2012: 96). Bu tesisin kurulabilmesi için yoğun bir ekonomik krizin hüküm sürdüğü GKRY ve Yunanistan'ın İsrail sermayesine ihtiyacı vardır. Aynı zamanda çoğunluğu İsraililerden oluşan 10.000 kişilik bir vasıflı eleman istihdamı söz konusudur. Aileler de dikkate alındığında bu sayı 30.000 kişi olmaktadır. Bu kişilerin iskânı için yeni ve güvenli yerleşim bölgeleri sağlanması da gerekmektedir. Bu sıvılaştırma tesisinin hem inşaat hem de yerleşim bölgelerinin korunması İsrail güçleri tarafından gerçekleştirilecektir (Yıldız, 2015: 20- 21).

3.5. Akdeniz'de Enerji Kaynaklarının Yol Açtığı Güvenlik Tehditleri

Akdeniz'e giriş ve çıkışlar üç stratejik *tıkanma noktasından* (chokepoint)¹ denetlenmektedir. Bu noktalar, Türk Boğazları, Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalıdır. Süveyş Kanalı ile bu kanaldan geçemeyecek hacimdeki tankerlerin geçebilmesine olanak sağlamak üzere yapılan SUMED (Suez-Mediterranean) boru hattı, İran körfezi üzerinden Avrupa'ya gidecek petrol ve doğalgaz nakliyesi yapan gemiler için stratejik önemde bir güzergâhtır. Ayrıca Hazar Denizinden yapılan petrol ihracatındaki artış nedeniyle Türk Boğazlarının stratejik önemi daha da artmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun askeri egemenliği ve ABD'nin 6. Filosunun da etkisi ile Akdeniz'de ileri düzeyde bir güvenlik sorunu yaşanmamıştır. Fakat Doğu Akdeniz'de tekrar kendini göstermeye başlayan Rusya ve Türkiye'nin yanı sıra bölge dışı devletlerden Çin'in girişkenliğindeki dikkat çeken artışlar ve Avrupa genelindeki savunma bütçelerindeki daralma hep birlikte değerlendirildiğinde, Akdeniz'de uzun vadeli bir dönüşümün başlangıcına işaret etmektedir.

(*) Dünyada'ki 200 civarındaki kanal ya da boğazdan ancak çok azı petrol ve doğalgaz taşımacılığında önemli bir konumda olup, bu kritik önemdeki geçiş noktaları "*Tıkanma Noktaları-chokepoint*" olarak adlandırılırlar. Tıkanma noktası deniz trafiğini durdurma amacıyla kapatılabilecek veya bloke edilebilecek bir kanal ya da boğaz anlamına gelmektedir. Tıkanma noktalarında yaşanan sorunlar küresel enerji güvenliği açısından önemli sonuçlara yol açmaktadır.

Bu bağlamda, 2008 yılında tekrar Akdeniz'e dönen Rus donanması bölgede düzenli tatbikatlar yapmakta ve Suriye Tartus'taki askeri üslerin donanımı ile yakından ilgilenerak bölgedeki varlığını güçlendirmeye çalışmaktadır. İran ve Çin 2012 yılında savaş gemilerini ilk kez Süveyş Kanalından geçirmişler ve bu bölgede daha görünür olma niyetlerini ortaya koymuş bulunmaktadırlar. Bunlara ilaveten Türkiye'nin bölgesel güvenlik dengelerini yeniden biçimlendirecek iddialı donanma gemisi yapım programı da dikkat çekmektedir. Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın iki katı kadar savaş gemisini gelecek yirmi yıl zarfında askeri varlığına katmayı amaçlamaktadır.

Doğu Akdeniz'deki son hidrokarbon rezervi keşiflerinin Türkiye ve İsrail'in karışabileceği bir çatışmaya yol açması riski gelecekteki bir başka potansiyel sorun olarak dikkati çekmektedir. Enerji kaynakları ve denizel alan sınırlamalarına yönelik ihtilaflara ilişkin gerilimin artması hem bölgesel işbirliğine hem de enerji rezervlerinin adil bir biçimde kullanılmasına engel olmaktadır. Çin ve ABD arasındaki rekabetin yoğunlaşması ve Atlantik'ten Pasifiğe yönelen küresel güç eğilimleri, Akdeniz bölgesini de yakından etkilemektedir. Bu durum küresel stratejik deniz yollarının birbirleri ile bağlantılı olmasının kaçınılmaz bir sonucudur. Bütün bunlarla birlikte, 2025 yılında Akdeniz'den geçen gemi sayısının iki ya da üç katına çıkacağı öngörülmekte; buna ilaveten küresel iklim değişikliğinin de olumsuz etkileri ile Akdeniz'de balık rezervleri, içme suyu ve diğer doğal kaynaklar üzerindeki rekabetin gelecekte daha da keskinleşeceği olası görülmektedir (Şeker, 2014: 49-51).

3.6. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail'in Akdeniz'de İzlediği Enerji Politikalarının Türkiye'nin Çıkarları Üzerindeki Muhtemel Etkileri

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını olumsuz etkileme potansiyeline sahip iki temel proje yürütmektedir. Bu projelerden birincisi kendi denizel alanlarından elde ettiği gazı İsrail gazı ile birlikte Yunanistan'a ve sonrasında da AB pazarına taşıyacak boru hattı projesidir. Rusya'ya enerji tedariki bakımından büyük ölçüde bağımlı olan Avrupa Birliği'nin desteği ile bu projenin gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir. Ancak GKRY'nin ekonomik imkânlarının yetersizliği ve İsrail'in de yüksek maliyeti nedeniyle desteklemekten kaçınması nedeniyle bu projenin gerçekleştirilmesi için bir girişim başlatılmamıştır. GKRY'nin ikinci projesi olan doğalgaz sıvılaştırma tesisi kurulmasının kârlılığı İsrail'in tutumuna bağlı görülmektedir. Nitekim Oslo Barış Enstitüsü yaptığı değerlendirmede Kıbrıs'tan Yunanistan'a yapılacak boru hattının öngörülen maliyetinin 16 milyar Euro, sıvılaştırma tesisinin öngörülen maliyetinin 10,3 milyar Euro ve Türkiye'ye bağlanacak boru hattının maliyetinin 4 milyar Euro olacağı hesaplanmıştır. Oslo Barış

Enstitüsü GKRY'nin enerji rezervlerinin, Yunanistan üzerinden inşa edilecek boru hattı ile satışından 44,7 milyar Euro, kurulacak sıvılaştırma tesisi üzerinden satışından 41,1 milyar Euro ve GKRY'den Türkiye'ye inşa edilecek boru hattından satılması halinde ise 56,8 milyar Euro net kazanç elde edeceğini belirtmektedir (Olgun, 2014: 64). Bu hesaba göre GKRY'den Türkiye'ye kurulacak boru hattının ekonomikliğinin yanı sıra; Yunanistan'a kurulacak boru hattından yapılacak gaz satışının 12,1 milyar Euro, sıvılaştırma tesisinden yapılacak satışın ise 15,7 milyar Euro tutarında bir gelir kaybına yol açması bu seçeneklerin gerçekleştirilme olasılığını önemli ölçüde zayıflatmaktadır.

Uluslararası toplumun konuya ilişkin yaklaşımları da GKRY'nin etkinliğini azaltıcı yönde etki yapmıştır. Rusya'ya olan enerji bağımlılığından çıkış yolu arayışında olan Avrupa Birliği'nin yanı sıra Birleşmiş Milletler, ABD ve NATO gibi uluslararası etkinliği yüksek olan unsurlar keşfedilen enerji rezervlerinin "tüm ada halkına" ait olduğuna vurgu yapmışlar ve bu enerji kaynaklarının "ayrılığın değil, çözümün bir parçası olarak kullanılması" gereğine dikkat çekmişlerdir (Olgun, 2014: 62). Konulan bu tavırlar GKRY yönetimini baskı altına almış ve düşündüğü politikaları rahatlıkla gerçekleştirememesine yol açmıştır.

Ancak yukarıda açıklanan maliyet dezavantajları ve küresel güçlerin tutumlarına rağmen GKRY söz konusu riskleri göğüslemeye çalışmakta ve birlikte faaliyet yürüttüğü enerji şirketleri ile birlikte kendi projelerini uygulamaya çabalamaktadır. Fakat Türkiye'nin uluslararası petrol şirketleri nezdindeki girişimleri GKRY'nin Türkiye'nin çıkarlarına zarar verecek girişimlerini sınırlandırmaktadır. Türkiye'nin bu hamlelerine karşı GKRY bölgede üçüncü ülkeler ile ortaklıklar kurarak Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz yönde etkilemeye çalışmaktadır.

Buna yönelik olarak GKRY bir taraftan İsrail ile diğer yandan Mısır ve Yunanistan ile işbirliğine gitme kararı almıştır. Öte yandan Rusya'nın da İsrail'in yaptığı gibi Güney Kıbrıs topraklarında askeri üs kurma isteğinin gerçekleşmesi halinde, GKRY ve Rusya arasındaki bu askeri ilişkinin ekonomik ilişkilere de yansması olasılığı güçlenecek, böylelikle Rus enerji devi Gazprom şirketinin GKRY'nin enerji projelerine destek sağlaması mümkün olacaktır. Bu durum doğalgaz temininde büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olan Türkiye'nin, Kıbrıs coğrafyasında Rusya tarafından elde edilen doğalgazdan da yararlanamamasına yol açabilecektir. Bu açıdan Türkiye Rusya'nın GKRY ile yakınlaşmasına mâni olacak stratejileri geliştirmesi ve uygulaması bir gereklilik olmaktadır. GKRY Türkiye'ye karşı kullanabileceği önemli bir enstrüman da AB üyeliği kartıdır. Türkiye'nin bölgedeki askeri ağırlığından ve enerji rezervlerine yönelik arama ve sondaj girişimlerini yoğunlaştırmasından tedirgin olan ve bu çabaları "hukuka aykırı" ilan eden GKRY, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik müzakerelerini bloke etme yönünde tavır alacağını açıklamıştır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını büyük ölçüde etkileme yetkinliğine sahip olan ülke İsrail'dir. İsrail'in Leviathan sahasından elde edeceği doğalgazın anlaşma sağlanması durumunda inşa edilecek boru hattı ile Türkiye'ye taşınması durumunda; bu doğalgazın Ceyhan'dan küresel pazarlara arz edilmesi, Türkiye'nin enerji koridoru olabilme ve Ceyhan'ı bir enerji dağıtım üssü haline getirme stratejilerinin gerçekleşmesine önemli katkılar sağlayabilecektir. Bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda, doğalgaz anlaşmalarının uzun vadeleri kapsadığı da dikkate alındığında oluşacak karşılıklı bağımlılığın Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin daha istikrarlı bir yapıya kavuşmasına olumlu etki yapacağı düşünülmektedir. İsrail'in bir başka projesi de Kıbrıs üzerinden Türkiye'ye doğalgaz verilmesidir. Bu projenin gerçekleşmesi Türkiye'nin enerji alanındaki hedeflerine katkı sağlayacağı gibi Kıbrıs sorununun ve Kıbrıs'tan kaynaklanan problemlerin giderilmesinde önemli bir ilerleme sağlayacağı beklenmektedir.

Bu projelerden herhangi birinin gerçekleşmesi Türkiye'nin güney sınırlarında tehdit unsuru olabilecek askeri bir güç birliğinin de önünü keseceği dikkate alındığında; Türkiye'nin bu olası tehdidi önleyebilmek için tahsis edeceği kaynaklar, artık ülke refahının yükseltilmesi için kullanılabilirliğinden Türkiye'nin çıkarlarına uygun olacaktır. Bu durum İsrail açısından da Türkiye ile birlikte geliştireceği projelerin maliyetini azaltacağı için bir kazanım olacaktır. Çünkü askerî açıdan bölgenin en güçlü devletlerinden biri olan Türkiye ile gerçekleştirilecek projede güvenlik maliyetleri de proje ortakları arasında paylaşılacağı için İsrail'in güvenlik maliyetleri de kaçınılmaz olarak azalacaktır.

Ayrıca söz konusu projelerden herhangi birinin gerçekleşmesi durumunda bu hattın TANAP'a eklenmesi de mümkün olabilecek, böylelikle İsrail hem Türkiye gibi önemli bir pazarda söz sahibi olabilecek hem de Avrupa pazarına doğalgaz satabilme olanağına kavuşacaktır. Ancak bu projelerin hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engel, Türkiye ve İsrail arasındaki siyasal gerginliklerdir. Söz konusu gerilim İsrail'in Tamar'da üretime geçmesinden hemen önce Türkiye'den özür dilemesi ile bir yumuşama eğilimine girmiş olsa da yani iki ülke arasında enerji konusunda bir işbirliği olasılığı belirse de İsrail'in 2014 yılında ki Gazze operasyonu sonrasında ilişkiler tekrar gerilmiştir.

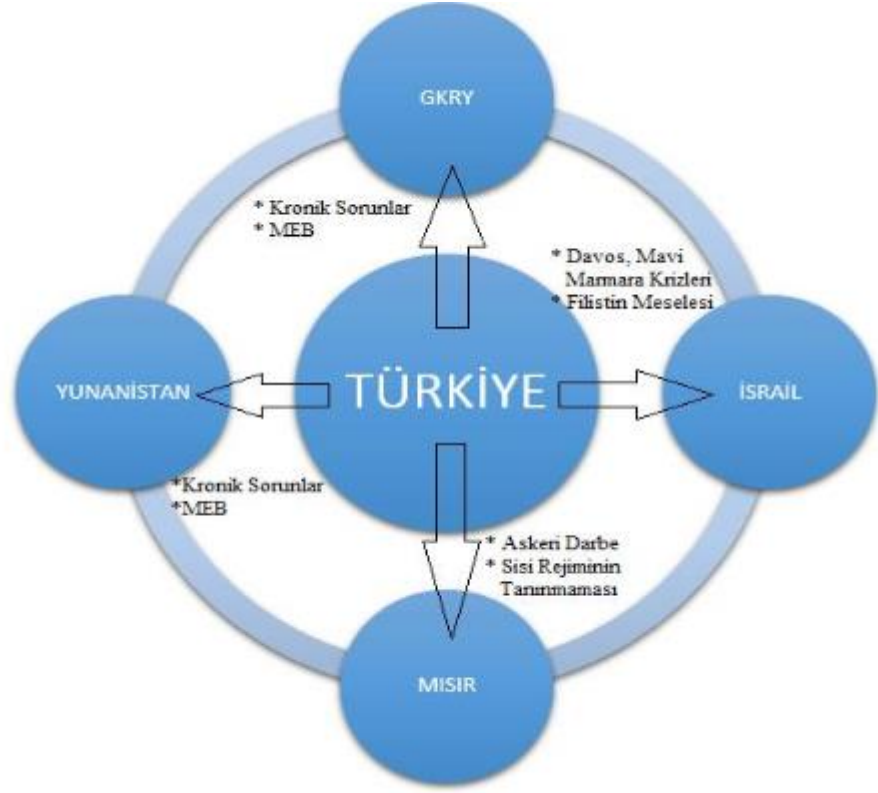
İsrail'in Türkiye'nin enerji alanındaki çıkarlarını olumsuz etkileyecek farklı politikaları da söz konusudur. Bunlardan bir tanesi yüksek maliyet gerektirmesine karşın teknik olarak yapılabilecek olanaklı olan İsrail-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-Yunanistan projesidir. Bu projenin gerçekleştirilmesi durumunda tarafların ekonomik ilişkilerinin daha da gelişerek, bu siyasal ve ekonomik yakınlaşmanın bir askeri güç birliğine dönüşmesi de ihtimal dahilindedir. Bu durumun Türkiye'nin güneyinde oluşturulmaya çalışılan askeri tehdidi daha da önemli bir duruma getirmesi güçlü bir olasılıktır. Türkiye böylesi bir durumla baş edebilmek için ülke refahını yükseltmek için kullanabileceği ekonomik kaynaklarını oluşturan bu askeri tehdide karşı caydırıcı

önlemler için harcamak zorunda kalacaktır. İsrail-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-Yunanistan projesinin gerçekleşmesi durumunda Kıbrıs sorununun çözümünü ve Türkiye'nin MEB tutumunu olumsuz yönde etkilemesi mümkündür. Çünkü Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinin paylaşımı meselesi, adada KKTC ve GKRY arasındaki mevcut sorunların daha da derinleşmesine yol açabileceği gibi enerji rezervlerine bağlı gerilimlerin daha da artmasına neden olabilecektir.

İsrail'in diğer bir alternatif projesi olan doğalgazın sıvılaştırılarak uluslararası piyasalara satışının düşüncesi yüksek maliyetine rağmen hayata geçirilirse Türkiye'nin enerji politikalarını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu projenin gerçekleştirilebilmesi İsrail'in Mısır'daki mevcut iki doğalgaz sıvılaştırma tesisini kullanması ya da Güney Kıbrıs'ta kurulması planlanan sıvılaştırma tesisini devreye alması gerekmektedir. Bu alternatiflerden birinin hayata geçirilmesi durumunda Ceyhan'a rakip olacak yeni bir merkez ortaya çıkmış olacak ve Türkiye'nin hem bölgesel hem de enerji alanındaki çıkarları önemli ölçüde zarar görecektir. Ne var ki doğalgazın sıvılaştırma tesislerinde sıvılaştırılarak tankerlerle alıcı ülkelere taşındıktan sonra tekrar gaz haline getirilmesi ciddi bir maliyet unsuru oluşturması nedeniyle söz konusu projenin ilk seçenek olarak düşünülmesi olasılığını zayıflatmaktadır. Ancak bu projenin hayata geçirilmesi teknik olarak olanaksız da değildir.

İsrail'in projeleri arasında Kerkük-Hayfa boru hattına tekrar işlerlik kazandırılması da yer almaktadır. Bu projenin gerçekleşmesinin Türkiye'nin ulusal çıkarlarına olumsuz yönde önemli etkileri olabilecektir. Çünkü söz konusu proje ile istikrar sorunu yaşanan Basra körfezi ve Süveyş kanalına karşı bir alternatif yol ortaya çıkmış olacak ve Irak petroleri Doğu Akdeniz üzerinden uluslararası piyasalara sunulabilecektir. Böylece Hayfa önemli bir petrol dağıtım merkezi konumuna gelecek ve Türkiye'nin Ceyhan için düşündüğü konuma darbe vuracaktır.

Güncel koşullar ve Arap-İsrail gerilimi nedeniyle orta vadede söz konusu projenin faaliyete geçirilmesi ihtimali çok zayıf olsa da gelecekte tüm şartların değişebileceğini de dikkate almak gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin Kuzey Irak siyasetine karşı çıkan Irak Merkezi Hükümeti'nin Kerkük-Hayfa projesine olumlu yaklaşarak Türkiye'ye karşı bir alternatif yol açma eğiliminin projeye önemli bir katkı sağlaması da mümkündür. Söz konusu projenin gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin en yüksek petrol alımı yaptığı ülke olan Irak, Türkiye'nin mevcut siyasal girişimlerinden rahatsız olmasının bir yaptırımı olarak Türkiye'ye sattığı petrolü kesme olanağına da kavuşabilecektir (Tamçelik ve Kurt, 201: 689-693).

Şekil 12. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Siyasetinin İlişki Örüntüsü (Kaynak: Tamçelik, S. ve Kurt, E. 2014: 456)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kökeni antik Yunan'a kadar uzanan hegemonya kavramı, Yunanca'da "hegemon-lider" sözcüğünden türetilmiştir (Gills, 2003: 237). Sistemdeki bir unsurun başkaları üzerindeki baskın ve baskıcı durumunu ifade eden hegemonya kavramı (Yılmaz, 2010: 194) bir başka deyişle "Bir devletler topluluğu içerisindeki bir devletin ötekilere önderlik etmesi" (Sönmezoğlu, 2010: 320) şeklinde de tanımlanabilir. Hegemonya kavramı ilk aşamada Marksist yaklaşımda kullanılmasına karşın kavramı modern manada ilk kez kullanan İtalyan düşünür Antonio Gramsci olmuştur (Beyer, 2014: 33). Gramsci tarafından hegemonya tanımı, siyasal tarihleri benzer olan ulusların, ulusal problemlerini betimleyen ilişkilerini ve özellikle sosyal sınıflar arasındaki ilişkileri açıklamakta kullanılmıştır. Hegemonya Gramsci'ye göre özel bir güç ilişkisidir. Diğer bir deyişle toplumsal egemen grupların karşılıklı uzlaşma ile ayrıcalıklı konumlarını güvence altına aldıkları bir durum söz konusudur. Toplumsal güçler, egemen grupların rızasını gözeten bir ideoloji üretmektedirler. Gramsci, hegemonyayı bir tarihsel süreç içinde irdelemektedir, buna göre süreç boyunca hegemonik bir sınıfın yerini başka bir sınıf almaktadır (Arı, 2013: 464). Cox, Gramsci'den de yararlanarak hegemonya kavramına uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında yeni bir anlam kazandırmıştır. Cox'a göre; "hegemonya sivil toplum ve devlet arasındaki karşılıklı etkileşimlerinin bir uzantısı olan kurulu dünya düzeninin, başka bir ifade ile kapitalist üretim tarzının uluslararasılaştırma sürecini anlamlandırır." (Çiftçi, 2012: 205).

Hegemon devletin, uluslararası alanda geçerli bir para birimine sahip olmak, dünyanın hemen her yerinde askeri üsler ve müttefikler edinmek, bölgesel kriz ve çatışmalara müdahale ederek liderliğini göstermek gibi bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ancak hegemonik konumun sürdürülebilmesi için salt güç yeterli bir unsur değildir. Her şeyden önce öteki ülkelerden büyük bir çoğunluğun da rızasının alınması ve hegemonik gücün liderliğine inandırılmaları gerekmektedir. Bu anlamda hegemonik gücün yaşam tarzını, kendi kültür ve değerlerini küresel bir anlayışla yayılımını sağlaması, kabul ettirmesi ve bu konumuna meşruiyet kazandırması da gerekmektedir (Uzgel, 2012: 31).

Enerji, üretimin en önemli girdilerinden birini oluşturmakta ve ülkelerin ekonomik gelişmesinde ve sosyal refahın yaygınlaşmasında en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu özelliği nedeniyle hegemon devletlerin odaklandıkları başlıca noktaları enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgeler oluşturmaktadır. Özellikle 19. Yüzyılın ortalarından itibaren petrolün kullanılmaya başlanması ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren üretimin ve ulaşımın en önemli girdisi

olarak kullanımının yaygınlaşması ile enerji; dünya siyasetinde ve ülke ekonomilerinde başat bir öneme sahip olmuştur. Bu özellikleri ile enerji, kaynaklara sahip ülkeler açısından bir zenginlik ve refah unsuru olurken, öte yandan bu kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak isteyen hegemonik güçlerin rekabet alanı olması nedeniyle de bir siyasal ve ekonomik kaos kaynağı da olabilmektedir. Artık ülkeler açısından enerji rezervlerine sahip olmak yeterli olmamakta, bu rezervlerin dünya piyasalarına arz edilebilmesi için hegemonik güçlerin siyasi ve ekonomik desteklerine de gereksinim duyulmaktadır. Bu durum da küresel bir güç mücadelesine yol açmakta ve enerji arzını denetim altında tutabilen ülkeler küresel düzeyde güce de sahip olmaktadır. Bu bağlamda özellikle hidrokarbon rezervleri açısından zengin olan Doğu Akdeniz bölgesi de hegemon güçlerin çekim alanına girmiş bulunmaktadır. Hegemon devletler bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeyi amaçlamaktadırlar. Günümüzün dinamik koşulları altında Doğu Akdeniz'in bölgesel denklemini yeniden oluşmakta, bölgenin istikrarsız karakteristiği enerji bağlamında daha da önemli bir mahiyet kazanmakta, bölgesel ve küresel aktörler bu süreçte konumlarını da yeniden değerlendirmektedirler. Çin Halk Cumhuriyeti, “*One Belt One Road-Bir Kuşak Bir Yol Projesi*” ile 21. Yüzyıl vizyonunu oluşturmuş ve projede yer alan ülkeler ile stratejik ortaklıklar kurmayı ve mevcut ortaklıklarını da geliştirmeyi başararak çok boyutlu örüntüler ile sürdürülebilir bağımsız bir kalkınmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Çin, Rusya ile ortak tatbikatlar düzenlemekte, GKRY bölgesinde petrol nakil hattı ve doğalgaz sıvılaştırma tesisi kurmak için çaba göstermektedir.

Rusya Federasyonu'nun stratejik çıkarlarına yönelik olarak Irak ve Suriye'deki istikrarsız ortamdan yararlanarak müdahalede bulunması, Mısır'ın enerji sorunlarına müdahil olma girişimleri de bölgeye verdiği önemin açık bir göstergesidir. Avrupa Birliği ise Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerini Rus gazına bir alternatif olarak değerlendirmekte ve bölgeye bu açıdan yoğun ilgi göstermektedir. ABD ise Suudi Arabistan-Mısır-İsrail iş birliğine özel bir önem atfetmekte ve sonuç vermeyecek çok taraflı iş birliklerine bir alternatif olarak önem verdiği aktörler ile sonuç alabilecekleri çözümlere yönelmektedir. Doğu Akdeniz'deki Fransa, ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, İsrail ve Mısır donanmaları ve bölgedeki muhtelif araştırma-sondaj seferleri de göz önünde bulundurulursa, 2019-2022 yılları arasında hem deniz hem de hava trafiği açısından bölgedeki ortamın ziyadesiyle yoğunlaşacağı ve bu durumun yeni bölgesel krizlere yol açacağı öne sürülmektedir (McClelland, 1960: 307). Görüldüğü gibi tarih boyunca medeniyetlerin oluştuğu, büyük çatışmaların yaşandığı ve günümüzde de sürdüğü bu coğrafya, neredeyse bütün jeopolitik, kültürel ve iktisadi teorilerin merkezinde kalmaktadır. Doğu Akdeniz önemli bir geçiş bölgesi, önemli bir enerji üretim ve dağıtım bölgesi, bütün dinlerin bir arada yaşadığı ve dolayısı ile din ve kültür savaşlarının yaşandığı ve fakat aynı zamanda din ve kültür yakınlaşmalarının da olduğu bir bölgedir. Bu bölge, 19. yüzyıl başına kadar Osmanlı Devleti'nin kontrolünde bulunan ve huzur içinde bir bölge iken 19. yüzyıl başından itibaren dış

unsurların bölgeye müdahalesi ile huzurunu kaybetmiş ve bir daha da bulamamıştır. Fransa ve İngiltere 19. yüzyılda, ABD ise 20 ve 21. yüzyılda Doğu Akdeniz'in dengelerini tahrip etmişlerdir (Erbaş, Fatih, (2018).

Bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin Avrupa pazarına iletilmesini sağlayacak muhtemel boru hattı alternatifleri bağlamında ortaya konulan öneriler değerlendirildiğinde; mevcut koşulların devam etmesi halinde öne çıkan alternatifin, bölgedeki doğalgaz rezervlerini Avrupa pazarlarına doğrudan bağlayabilecek olan ve Avrupa Komisyonu tarafında da destek verilen, İsrail-Yunanistan-GKRY arasındaki görüşmeler ile aşama aşama somutlaştırılan Doğu Akdeniz Boru Hattı (East Med) projesi olduğu görülmektedir. DABH projesi diğer seçeneklere göre daha yüksek bir maliyet yapısına sahip olmasına karşın siyasi açıdan en güçlü seçenek olması bu projeyi ön plana çıkartmaktadır. Şu ana kadar keşfedilen doğalgaz miktarının önümüzdeki günlerde yeni keşiflerle artması, projenin ekonomik açıdan da desteklenebilirliğini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra İsrail MEB'inden elde edilecek doğalgazdan sağlanacak elektriğin ihracına yönelik, İsrail-GKRY-Girit-Attika hattını içeren 1520 kilometre boyunca uzanan Avrasya Enterkonnektörü Elektrik Bağlantısı'nın da DABH ile aynı güzergâhı izleyecek olması, bu projenin olabilirliğini daha da güçlendirmektedir.

Ancak, Türkiye-İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin normalleşmesi, Kıbrıs müzakerelerinde kısa vadede bir sonuca ulaşılma olasılığının mevcudiyeti ve AB'nin çok önemseydiği Güney Gaz Koridoru gibi faktörlerin öne çıkarılmasına yönelik çabalar, ekonomik açıdan en makul çözüm olan Türk rotasının önem kazanmasını sağlayabilir. Kıbrıs'ta ulaşılabilir (iki devletli ya da federasyon biçimindeki) bir çözüm, tüm tarafların çıkarına olacaktır. Bu durumda Rum tarafı enerji kaynaklarını sorunsuzca küresel pazarlara arz edebilecek ve aynı zamanda kendileri için en büyük tehdit algısını oluşturan Türkiye ile ilişkilerini düzeltebilecek; Türkiye ise Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki önemli bir sorunu çözmüş ve Kıbrıs Türklerinin güvenliğini kalıcı olarak sağlamış olacaktır. Aynı zamanda Avrupa kamuoyu ve siyasetinde Türkiye'ye yönelik olumsuz tutum ve tepkiler de azalmış olacaktır. Türkiye bölgenin en önemli devletlerinin başında gelmektedir. Dünyanın 17. büyük ekonomisidir. G-20 üyesidir. 2050 öngörülerinde dünyanın en büyük 12. ekonomisi olacağı tahmin edilmektedir. Güçlü bir askeri varlığa sahiptir ve teknolojik gelişimini sürdürmektedir. Bölgesinde ve dünyanın dört bir yanında askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel gücünü sorunların çözümüne yönelik kullanabilmektedir (Erbaş, 2018).

Jeopolitik uzmanları dünya siyasetine, devletlere ve örgütlere bakış açılarını coğrafya temeline göre oluştururlar. Doğu Akdeniz bu bakış açısına göre oluşturulan kesişim kümesinin merkezinde yer almaktadır. Doğal olarak bu coğrafyanın önemli bir unsuru olan Türkiye'nin de bu bakış açısını analiz etmek için ileri sürülen teorilerin ve kurulan stratejilerin içinde bulunması kaçınılmazdır. Dünyadaki hegemonik güçlere ilham veren başlıca teoriler özetle şunlardır (Erbaş: 2018): *Kara Egemenlik Teorisi*'ne

göre merkez bölge kalpgâh olarak adlandırılan Volga-Doğu Sibiryâ- Kuzey Buz Denizi-İran ve Afganistan'ı kapsar. İç Hilal, Çin-Hindistan-Türkiye-Avusturya ve Almanya'yı içerir. Dış Hilal, Japonya-Kanada-ABD-Avustralya-Güney Afrika ve Birleşik Krallık' tan oluşur. Kalpgâh'a hâkim olmanın yolu Doğu Avrupa'ya hükmetmekten geçer. Kalpgah'a hâkim olan ise Dünya Adası'na hükmeder. Kalpgâh'ı denetim altına almak için, Rusya ve Almanya arasında yakınlaşma ve güçbirliğine izin vermemek ve bunlardan birinin Doğu Avrupa'ya egemen olmasını engellemek gerekir. Bunun yolu da bu iki büyük devlet arasında kuvvetli tampon devletler kurmaktan geçer. *Kenar Kuşak Teorisi*'ne göre, iklim, doğal kaynaklar, coğrafi imkânlar ve nüfus gibi özellikler nedeni ile tarih kuzey yarımkürede ekvator çizgisinden uzak ılıman bölgelerde yazılmıştır. Avrasya'nın asıl güç potansiyeli yalnızca kalpgâh olarak tanımlanan Avrasya ve Rusya steplerinde değil bu bölgeleri çevreleyen kenar kuşak olarak adlandırılan yani kalpgâhı çevreleyen ülkeler kuşağındadır. Kenar Kuşak, Kore-Çin-Hindistan-Afganistan-Pakistan-İran-İrak ve Türkiye'den oluşmaktadır. *Kenar Kuşak Teorisine* göre bu ülkelerin denetimi Avrasya'nın denetimi demektir ki; Avrasya'yı deneyleyen de dünyanın denetimini eline geçirmiş demektir. *Deniz Egemenlik Teorisi*'nin ana fikri "savaşı sınırlarından uzak tutacaksın" şeklinde açıklanabilir (örn.19 yy. İngiltere'si ve 20 ve 21. yy. ABD siyaseti). Bu teoriye göre, dünyadaki çatışmalar yönlendirilip, yönetilebilmeli, dünya üretim ve ticareti, enerji kaynakları denetim altında tutulmalıdır. Bunun başarılabilmesi içinde denizlerde egemenlik sağlanmalıdır. Çünkü denizler daha fazla hareket kaabiliyeti ve daha kolay ulaşım sağlayabilmektedir. Aynı zamanda denizler dünyadaki rezervlerin çok önemli bir kısmı ile bağlantılıdır. Denizcilik gücü, bir askeri kuvvetlerin yanı sıra siyasal ve ekonomik güçleri de daha kolay ve daha ekonomik bir şekilde yok edebilir. Dünyadaki önemli kanal ve geçitler dolayısıyla da dünya ticareti üzerinde deniz gücü ile etkin kontrol sağlanabilir. Bunun içinde sivil ve askeri yönlerden deniz gücü kuvvetlendirilmeli ve bu güç daima korunmalıdır.

Deniz alanlarındaki enerji kaynağı keşiflerinin ülkelerin ekonomilerine ve jeopolitik konumlarına sağlayacağı katkılar değerlendirildiğinde, Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuka saygı duymaktan veya uygun davranmaktan daha çok, "askeri güç temelli savaş diplomasisi-gunboat diplomacy" seçeneğinin ön planda olduğu söylenebilir. Rusya'nın Akdeniz'e yerleşmesine ve Çin'in "Modern İpek Yolu Projesi" dahilinde yapıcı bir tarzda Akdeniz'de bölge ülkeleriyle ilişkilerinin artış göstermesi karşısında ABD ve AB'nin mukabil denge arayışları, sahada Kıbrıs adası üzerindeki baskıların artmasına neden oluyor. Rusya-Çin-İran'ı dengelemeyi amaçlayan ABD-AB'nin Körfez ülkeleri ve İsrail-Yunanistan- GKRY üçlüsü ile yaptığı yoğun askeri tatbikatlardaki artışa bağılı olarak Akdeniz Bölgesi adeta "ilan edilmemiş bir iç savaşın beşiği" haline dönüşüyor (Caşın, 2019).

Bu aşamada enerji güvenliği konusunda bugün de güncelliğini koruyan Deniz Egemenlik Teorisi devletlerin güncel jeopolitik girişimlerini de açıklayabilmektedir. Deniz Egemenlik Teorisi, *açık denizleri kıtaları birbirine bağlayan ovalar* olarak

görmekte ve dünyada hegemonik bir güç olabilmek için deniz yollarının ve deniz aşırı alanların kontrolünün ele geçirilmesini gerekli görmektedir (Ural, 2009: 133). Teorinin ana fikri olan “denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur” anlayışına göre, devletlerin güvenlikleri, siyasi ve ekonomik varlıkları deniz güçlerine ve denizlerdeki egemenliklerine bağlıdır (Ulaş, 2011: 29). Deniz Egemenlik Teorisi, kuşaklardan merkeze, denizlerden de kara parçalarına doğru gelişen bir alan hakimiyeti stratejisine odaklanmaktadır. Teoriye göre, devletler arasında yaşanacak savaşların sonuçları mutlaka denizlerde belirlenecektir (Akter, 2016: 195). Deniz Egemenlik Teorisine göre, dünyada hegemonik bir güç olmak isteyen devletler bu amaçlarını ancak stratejik deniz yollarını denetim altına alabilirlerse gerçekleştirebileceklerdir. Doğu Akdeniz hem deniz yolları hem de kara bağlantıları değerlendirildiğinde üzerinde egemenlik kurulmasını gerektirecek öneme sahip bir geçiş bölgesi olmasının yanı sıra bir enerji üretim ve nakil bölgesidir. Bu açıdan Doğu Akdeniz’e ve bölgedeki hidrokarbon rezervlerine sahip olan ülkeler dünya enerji siyasetinde söz sahibi olabileceklerdir.

Küresel ve bölgesel aktörlerin bölgede izlediği enerji politikaları, KKTC’ni yok sayıp, Türkiye’yi bölgede yalnızlaştırma amacını gütmektedir. Özellikle GKRY’nin İsrail ile anlaşarak Türkiye’yi bypass etmesi ve MEB ilanına gitmesi bölgedeki sorunu tırmandırmaktadır. Bununla birlikte Türkiye hem kendi kıta sahanlığında hem de KKTC’nin TPAO’na ruhsat verdiği alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir. Halihazırda Türkiye Doğu Akdeniz’deki arama ve sondaj faaliyetlerine önce Barbaros Hayrettin Paşa sismik arama gemisi, daha sonra Fatih ve Yavuz sondaj gemileri ile devam etmekte iken Maden Tetkik Arama Enstitüsü de Oruç Reis sismik araştırma gemisini bölgeye göndermiştir. Böylece Türkiye bölgedeki egemenlik haklarını yok sayacak her türlü girişime karşı mücadele etme kararlılığını (Ergin, 2019) açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır (Örselli ve Babahanoğlu, 2019: 397-398).

KAYNAKLAR

- AB. (2017a). European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/egypt_en , Erişim Tarihi: 02.05.2019.
- AB. (2017b). The Union List of Projects of Common Interest. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/annex_to_pci_list_final_2017_en.pdf , Erişim Tarihi: 07.05.2019.
- AB. (2014). Country Reports Accompanying The Document Progress Towards Completing The Internal Energy Market (SWD/2014/0311). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:52014SC0311> , Erişim Tarihi: 02.05.2019.
- Adamides, C ve Odysseas, C. (2015). Societies in Transition: Economic, Political and Security Transformations in Contemporary Europe, “Energy Security and the Transformation of Regional Securitization Relations in the Eastern Mediterranean, Ed. Savvas Katsikides and Pavlos I. Koktsidis, e-yayın, 2015, 189-205.
- AJC Global Jewish Advocacy, (2011). “AJC Leadership Delegation Concludes Cyprus Visit”, 5 Ağustos 2011, www.ajc.org , Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.
- Akbaş, Z., & Gedik, D. (2015). Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Üzerindeki Türk ve Rum Rekabeti: Jeopolitik ve Jeoekonomik Bir Analiz. 1. Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı, 28-30 Mayıs 2015, İzmir, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, s. 421-436.
- Akbaş, Z. Ve Pala, E. (2014). ABD'nin Küresel Hakimiyet Rekabetinde Kaya Gazının Yeri: Engeller ve Avantajlar. Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, Kocaeli, s. 232-247.
- Akçam, M. (2017). Doğu Akdeniz'de Enerji Savaşları, 4 Haziran 2017. <https://www.stratejikortak.com/2017/06/dogu-akdenizde-enerji-savaslari.html> . Erişim Tarihi: 23.05.2019.
- Akkaya, A. (2016). Geçmişten Günümüze Orta Doğu'da Petrol Savaşları ve Devlet Sistemlerine Etkileri (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Aksoy, M. (2016). Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İnsamer, 23.
- Aksoy, M. (2015). “Gerilimin Yeni Adresi: Doğu Akdeniz”, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 04.12.2015. https://insamer.com/tr/gerilimin-yeni-adresi-dogu-akdeniz_240.html. Erişim Tarihi: 06.04.2019.

Akşam Gazetesi (2019). Türkiye-Libya Mutabakatı Neden Bu kadar Önemli? İşte Dikkat Çeken Detaylar, <https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiyelibya-mutabakati-neden-bu-kadar-onemli-iste-dikkat-ceken-detaylar/haber-1028299>, 7Aralık 2019, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2019).

Aktaş, S. (2013). Doğu Akdeniz'de GKRY-İsrail yakınlaşmasının Türkiye açısından incelenmesi (Doctoral dissertation, Atılım Akademisi).

Akter, A. (2016). Orta Doğu Bağlamında Jeopolitik Teorilere Bir Katkı, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Yıl, 38, Cilt, 112, Sayı, 221, s. 191-202.

Arıboğan, Ü., Ayman, G., & Dedeoğlu, B. (2010). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü (4. Baskı). F. Sönmezoğlu (Der.). İstanbul: Der Yayınları.

Arıboğan, Ü., & Bilgin, M. (2009). Yeni Enerji Düzeni Siyaseti (Neopolitik):“Jeopolitik” ten “Enerjeopolitik” e. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5(20), 109-132.

Arı, T. (2013). Uluslararası İlişkilerde Çatışmayı Açıklayan Teoriler. Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, 8.

Arı, T. (2008). Türk-Amerikan İlişkileri: Sistemdeki Değişim Sorunu mu? Uluslararası Hukuk ve Politika, (13), 17-35.

Atun, A. (2013). Rusya Akdeniz’de Yerleşmenin Peşinde 1-2.

Ayhan, U. (2016). “Yeni Güvenlik Konsepti ve Güvenliği Sınır Ötesinde Karşılama”, Turkish Journal of Security Studies, Cilt: 18, Sayı:3, 133-142.

Azemy, G. (2017). İran’ın Hazar Havzası ve Basra Körfezine Yönelik Hidrokarbür Kaynaklı Enerji Politikaları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Azer, Ö. A. (2012). Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası. Avrasya Ekonomileri Üzerine Uluslararası Konferans, 233-240.

Baker, P. (2017). For Israel, Energy Boom Could Make Friends Out of Enemies. New York Times.

<https://www.nytimes.com/2017/01/14/world/middleeast/israel-energy-boom.html?ref=world>, Erişim Tarihi, 13, 2018.

Başeren, S. H. (2015). Kıbrıs Hidrokarbon Sorunu: Sondaj Krizi. Cyprus Hydrocarbon Dispute: The Drilling Crisis.] Enerji ve Diplomasi, 1, 28-53.

Başeren, S. H. (2010). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. Türk Deniz Araştırmaları Vakfı.

Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. Review of International Studies, 23(1), 5-26.

Battici, C. (2002). Globasation: Sovereignty or Anarchy Beyond Modernity?, European University Institute Working Paper, SPS No. 2002/10.

Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171-201.

BBC Türkçe (2019). Doğu Akdeniz: Türkiye-Libya Anlaşması Bölgede Dengeleri Nasıl Etkiler?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50682215.%2025%20Aralik%202019>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2019.

Beyer, A. C. (2012). Hegemony and Power in the Global War on Terrorism. In *Power in the 21st Century* (pp. 29-41). Springer, Berlin, Heidelberg.

Bilge, Ö. (2013). “Zorlu ve Turcas’tan ‘Boru Hattı’ Teklifi”, *Hürriyet* 15 Eylül 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24712964.asp>, Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019.

Bilge, Ö (2011). “Akdeniz Dostları”, 6 Eylül 2011, www.hurriyet.com.tr, Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.

Bilge, Ö. (2008). Türk Donanması Rumları Kovaladı, *Hürriyet Gazetesi*, 25 Kasım 2008, Erişim Tarihi: 30.03.2019.

BİLGESAM, (2013). Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye, Rapor No:59, Aralık 2013.

Bilgin, M. (2017). “Enerji”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (Ed. Kardaş, Ş. & Balcı, A.) Ankara: Küre Yayınları, 6. Baskı.

Bilgin, M. (2009). Fosil, Yenilenebilir ve Nükleer Yakıtların Neopolitik Anlamı–Türkiye’nin Durumu ve Gelecek Alternatifleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20), 57-88.

Birand, M., A. (2011). “Biraz Frene Basma Zamanı Geldi Galiba”, *Hürriyet*, 27 Eylül 2011.

Blank, S. (2011). Turkey and Cyprus Gas: More Troubles Ahead in 2012. *Turkey Analyst*, 5(1). <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/289-turkey-and-cyprus-gas-more-troubles-ahead-in-2012.html>, Erişim Tarihi: 2.4.2019.

Brauch, H., G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı: 18 (Yaz 2008) s.1-47.

Brzezinski, Z. (2017). *Büyük Satranç Tahtası*, İSN: 978-975-10-2327-8 İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayii ve Ticaret A.Ş. 2017.

Brzezinski, Z. (1997). A Geostrategy for Eurasia. *Foreign Aff.*, 76, 50.

Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., ... & True, J. (2013). *Theories of international relations*. Macmillan International Higher Education.

Burnham, P. (1991). Neo-Gramscian Hegemony and The International Order. *Capital & Class*, 15(3), 73-92.

Butter, D. (2015). Russia's Syria Intervention is Not All About Gas. *Carnegie Endowment Center for International Peace*, 19.
<http://carnegieendowment.org/sada/?fa=62036>

Caşın, M., H. (2019). Türkiye-Libya anlaşmasının hukuki ve stratejik boyutları, 09.12.2019, 'Erişim' <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlasmasinin-hukuki-ve-stratejik-boyutlari/1668270>, 08 Ocak 2020.

Ceylan, F. A. (2018). Doğu Akdeniz Enerji Keşiflerinin Bölgeyi Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değiştirme Potansiyeli (Master's thesis, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

CMEC, (2018). Cyprus-Ministry of Energy, Commerce, Industry and Tourism, Master Plan for the Vasilikos Area,
http://www.mcit.gov.cy/mcit/hydrocarbon.nsf/page20_en/page20_en?OpenDocument,
Erişim Tarihi: 2 Mart 2019.

Cohen, H. (2016). EU Looks to Eastern Mediterranean for Gas, *Globes*, Available at: <https://en.globes.co.il/en/article-eu-looks-to-eastern-mediterranean-for-gas-1001120367>, Erişim Tarihi: 13.03.2019.

Collinsworth, D., A. (2012). "Doğu Akdeniz Gazı ve Türkiye'nin Durumu", Edith. Gürel, A., Faustmann, H. ve Reichberg, G., M., Rapor 2012/1, ss.23-29.

Christou, O., & Adamides, C. (2013). Energy Securitization and Desecuritization in the New Middle East. *Security Dialogue*, 44(5-6), 507-522.

Çağ, G., & Eker, S. (2013). Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 057-072.

Çakır, R. (2001). 2000'lerden İtibaren Doğu Akdeniz'de Enerji Alanında Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Sorunlarına Etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 219-237.

Çınar, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü. *Gazi Akademik Bakış*, (15), 39-57.

Çınar, S., & Göçer, İ. (2014). Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları.

Çiftçi, K. (2012). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza" ya Dayalı Hegemonya" dan" İmparatorluk" Düzenine. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 203-219.

Çolak, Y. (2019). Doğu Akdeniz'den Basra'ya krizler ve Düzen. III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu, Polis Akademisi Yayınları, Uluslararası Terörizm ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi (UTGAM), Ankara.

Dannreuther, R. (2010). International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict. Polinares EU Policy on Natural Resources. Polinares Working Paper, (8).

Davletov, T. (2010). Rusya Federasyonu Enerji Güvenliği. Sait Yılmaz der., III. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri, Beykent Üniversitesi Yayınları, (76), 44-49.

Dedeoğlu, B. (2014). Uluslararası Güvenlik ve Strateji (3. Baskı). İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Demir, N., & Tekir, O. (2017). Sharing Energy Resources of Eastern Mediterranean: Regional and Global Dynamics. Economic and Environmental Studies, 17(44), 651-674.

Demir, N. (2015). "Coğrafyada Belirlenimcilik (Determinizm) Etkisi", 11 Eylül 2017, www.ekopangea.com/2017/09/11/cografyada-belirlenimcilikdeterminizm-etkisi/, Erişim Tarihi 09.02.2019.

Demiryol, T. (2015). Doğal Gaz ve Kıbrıs Sorunu. Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi Londra: Research Turkey, 3.

Deutsche Welle, (2013). Doğalgaz Doğu Akdeniz'de Dengeleri Değiştirdi, <https://www.dw.com/tr/do%C4%9Falgaz-do%C4%9Fu-akdenizde-dengeleri-de%C4%9Fi%C5%9Ftirdi/a-16747467>, Erişim Tarihi: 16. 05. 2019.

Dilaver, T. (2018). Doğu Akdeniz Enerjisi: Fırsat mı? Tehlike mi?. Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No: 2018/23, Ankara.

Dural, H. (2015). "Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları.

Durmuşoğlu, S. (2016). 21. Yüzyılın Enerji Denklemi ve Türkiye.

Dursun, S. (2011). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye, Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi, No. 36.

Ediger, V. Ş., Devlen, B., & McDonald, D. B. (2012). Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9(33), 72-92.

Ediger, V. (2010). Dünyada ve Türkiye'de Enerji Güvenliği, İstanbul Kültür Üniversitesi Ekamer Yayınları.

Ediger, V. Ş. (2007). Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki. Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu. Ankara.

U.S. Energy Information Administration, (2014). U.S. Energy Information Administration, Overview/Jordan
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=JOR> Erişim Tarihi: 05.03.2019.

Ellinas, C. (2016). Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean. Atlantic Council, Washington DC.

EPDK, (2014a). Petrol Piyasası 2013 Yılı Sektör Raporu.
<https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-107-1008/petrolyillik-sektor-raporu> , Erişim Tarihi: 15.03.2019.

EPDK. (2014b). Doğal Gaz Piyasası 2013 Yılı Sektör Raporu.
<https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu>, Erişim Tarihi: 15.03.2019.

Erbaş, F. (2018). Jeopolitik Teoriler Temelinde Doğu Akdeniz ve Türkiye,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/jeopolitik-teoriler-temelinde-dogu-akdeniz-ve-turkiye/1113793> , Erişim Tarihi: 15.06.2019.

Erbil, Y. (2010). Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Güvenliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

“Erdoğan, T. (2011). Güney Kıbrıs’ı Tanımıyoruz”, 19 Temmuz 2011,
https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-guney-kibrisi-tanimiyoruz,iCj3ryW7_EKy_9oMzCLLkg , Erişim Tarihi: 13 Nisan 2019.

Erhan, Ç. (2015). “Rus Gazına Alternatif Doğu Akdeniz Gazı”, Akademik Perspektif, 19 Aralık 2015. <http://www.agdhaberajansi.com/guncel-haberler/rus-gazina-alternatif-dogu-akdeniz-gazi-h4210.html>, Erişim Tarihi: 20 Mart 2019.

Ergin, S. (2019). Doğu Akdeniz’de Karşılıklı İttifak Dengeleri,
<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/dogu-akdenizde-karsilikli-ittifak-dengeleri-41401777>, Erişim Tarihi: 21 Aralık 2019.

Ergin, S. (2020). Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki İkilemi,
<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/turkiyenin-dogu-akdenizdeki-ikilemi-41417215>, Erişim Tarihi, 10 Ocak 2020.

Erol, M. S., & Demir, S. (2012). Amerika’nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek. Gazi Akademik Bakış, 6(11), 17-33.

Ersin, N. (2003). Ortadoğu Savaşlarının Perde Arkası, Gündem Yayınları, İstanbul.

Euronews, (2019a). Türkiye-Libya Arasındaki Kritik 'Deniz Mutabakatı' Onaylandı, <https://tr.euronews.com/2019/12/07/turkiye-libya-arasindaki-kritik-deniz-mutabakati-onaylandi>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2020.

Euronews, (2019b). Doğu Akdeniz’de Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var?, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, Erişim Tarihi: 31 Aralık 2019.

GEA, The Global Energy Assesment Writing Team, (2012). Toward a Sustainable Future, Cambridge: Cambridge University Press.

Gerace, M. P. (1991). Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, containment, and after. *Comparative Strategy*, 10(4), 347-364.

Geropoulos, K. (2017). Political Backing for Pipeline to Connect Israel’s Leviathan and Cyprus Aphodite Gas Fields to Greece and Italy. <https://www.neweuope.eu/article/greece-cyprus-italy-israel-sign-mou-east-med-gas-pipeline> , Erişim Tarihi: 07.05.2019.

Giamouridis, A. (2013). Natural Gas in Cyprus: Choosing The Right Option, Meditarrean Paper Series, (Washington D.C: GMF, 2013). file:///C:/Users/SA%C4%B0M/Downloads/1379968428Giamouridis_CyprusGas_Sep13_web.pdf, Erişim Tarihi 01.06.2019.

Girgin, G. (2006). Fenikeliler'de Akdeniz ticareti (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Gills, B. K. (2003). Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler. Dünya Sistemi, Andre G. Frank ve Barry K. Gills (der.), çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara.

GKRY’nin Açtığı İkinci Uluslararası Hidrokarbon İhalesine Dair Basın Açıklaması, http://www.mfa.gov.tr/no_-43_-15-subat-2012_-gkry_nin-actigi-ikinci-uluslararasi-hidrokarbon-arama-ihalesi.tr.mfa, Erişim tarihi: 16.03.2019.

GKRY’nin Doğu Akdeniz’de Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Hk. (Çevrimiçi, www.mfa.gov.tr, 28 Nisan 2014).

Gözen, M. (2017). “Enerji Kaynaklarının Tükenebilirliğinin Ekonomik ve Finansal Açından İncelenmesi”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 2017,465-483. <http://dx.doi.org/10.26728/ideas.66> , Erişim Tarihi:17.05.2019.

Gray, C. S. (2015). Nicholas John Spykman, the balance of power, and international order. *Journal of Strategic Studies*, 38(6), 873-897.

Gür, H. (2019). “Stratejik Kavşak Noktası Olan Doğu Akdeniz’de Yürütülen Enerji Politikaları ve Türkiye”, *International Social Science Studies Journal*, Vol:5 Issue: 30, 655-663.

Gürel, A., Mullen, F. Tzimitras, H. (2013). The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios, PCC Report 1/2013, Peace Research Institute Oslo, (PRIO).

Gürer, M., O. (2007). İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913), Ege Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Habertürk Gazetesi, (2011). "Sondaj Krizi AP'de Tartışıldı", <http://www.haberturk.com/dunya/haber/673778-sondaj-krizi-apde-tartisildi> , (17 Ekim 2011). Erişim Tarihi: 31.03. 2019.

Hadjicostis, M (2016). Cyprus, Egypt Sign Deal Paving Way for Gas Pipeline <https://apnews.com/778ec804905f40b096fad34a4cfb58a0> , Erişim Tarihi: 17.05.2019.

Hadjigeorgiou, S. (2012). "Cyprus, Israel From Military Alliance to Protect Hydrocarbon Fields", Cyprus Report, 20 Şubat 2012.

Hafner, M., & Tagliapietra, S. (2016). The Future of European Gas Markets: Balancing Act Between Decarbonisations and Security of Supply. Claeys & Casteels Publishing.

Haggman, B. (1998). Rudolf Kjellén and modern Swedish geopolitics. *Geopolitics*, 3(2), 99-112.

Henderson, S. (2012). Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: Source for cooperation or fuel for tension? The case of Israel. GMF Policy Brief.– URL:

<http://www.gmfus.org/publications/energy-discoveries-eastern-mediterranean-source-cooperation-or-fuel-tension-case-israel>, Erişim Tarihi: 2.4.2019.

Herwig, H.H. (1999). "Geopolitic: Haushofer, Hitler and Lebensraum, "Journal of Strategic Studies, 22:2-3,218-241, Doi: 10.1080/01402399908437762. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402399908437762?src=recsys&> , Erişim Tarihi: 16.02.2019.

Hodgson, N. (2015). Petroleum Systems of the Levant, Spectrum Report, http://d8d673da5f0d55e3ea5a-6496b70fad7e6663b590babb0242de1.r89.cf1.rackcdn.com/FP%2020.10.2015%20Neil%20Hodgson_Spectrum%20presentation.pdf , Erişim Tarihi: 01.05.2019.

Hülagü, F. (2014). Marksizm ve Eleştirel Teoriler. Ed. Evren Balta, Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim, İstanbul.

Hürriyet Gazetesi, (2011a). "Rum ve Yunan Dışişleri 'Gaz' İşini AB'ye taşıdı", 5 Eylül 2011. Erişim Tarihi:13 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011b). "Yunan Ordusu Alarmda", 6 Eylül 2011, www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 14.04.2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011c). "Rumlar Akdeniz'de Sondajı Başlattı 'Savaş Gemisi ve TPAO' Resti Çektik", 20 Eylül 2011, www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 13 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011d). “Umarım Türkiye’yi Güç Kullanmak Mecburiyetinde Bırakmazlar”, 26 Eylül 2011, www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011e). “Bakan Yıldız’dan Piri Reis İtirafı”, 6 Kasım 2011, www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011f). “Davutoğlu: Kimsenin Kaynaklarında Gözümüz Yok”, 28 Eylül 2011, www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011g). “Akdeniz Gerilimi” 4 Eylül 2011, www.hurriyet.com.tr, Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011h). “Erdoğan: İsrail Şımarık Oğlan”, 6 Eylül 2011, www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2011ı). “İsrail’den Türkiye’ye Hodrimeydan”, 3 Kasım 2011, www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 14 Nisan 2019.

Hürriyet Gazetesi, (2015). “Rumlar Krize Aldırmadı, Gaz Sondajına Başlıyor”, 18 Eylül 2011. www.hurriyet.com.tr , Erişim Tarihi: 13 Nisan 2019.

IGI Poseidon, (2017). EastMed Pipeline Project- Results of the Pre-FEED Studies <http://www.igi-poseidon.com/en/eastmed> Erişim Tarihi: 01.03.2019.

İlhan, S. (2002). Jeopolitik Kavramı ve Unsurları. Avrasya Dosyası.

International Crisis Group (ICG). (2014) <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/divided-cyprus-coming-terms-imperfect-reality-video>, Erişim Tarihi: 18.03.2019

International Energy Agency (IEA). (2014). World Energy Outlook, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2014.pdf> , Erişim Tarihi: 02.05.2019.

İpek, P. (2012). Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politikası ve Türk Dış Politikası. Ed. Ertan Efeçil, Rıdvan Kalaycı, Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi, 1, 225-249.

İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası ilişkilerde klasik jeopolitik teoriler ve çağdaş yansımaları. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1(2).

JNEPC, (2016). Jordan National Electric Power Company, Annual Report 2016.

Johnson, K. (2014). Crunch Time for Egypt’s Energy Mess? Foreign Policy 8 Temmuz.

Koçer, G. (2009). Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, ed. Haydar Çakmak, Platin Basın Yayın Dağıtım, Ankara.

Kütükçü, M. A., & Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 81-96.

Karaçin, B., B. (2012). Doğu Akdeniz'de Siyasi Dengeleri Değiştirecek Yeni Bir Denklem mi Oluşuyor? *Analist*, Kasım 2012, s. 10-11.

Kaya, İ. (2015). *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler*, Ankara. Seçkin Yayınları.

Kaymal, T. (2017). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu, <https://bahriyeenstitusu.org/2017/07/28/dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlendirilmesi-sorunu/>, Erişim Tarihi: 26.03 2019.

Kurlantzick, J. (2007). *Charm Offensive: How China's soft power is transforming the world*. Yale University Press.

Kütükçü, M. A., & Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 81-96.

Kedikli, U., & Deniz, T. (2015). Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 7(3).

Kohen, S. (2011). "Dünya Neden Rumdan Yana?", *Milliyet*, 4 Ekim 2011.

Karagiannis, E. (2016). "Shifting Eastern Mediterranean Alliances". *The Middle East Quarterly Spring 2016 V:23, No:2, 23 March*, Available at: <https://www.meforum.org/5877/shifting-eastern-mediterranean-alliances>, Erişim Tarihi: 13.03.2019.

Kıbrıs Postası, (2016). Güney Kıbrıs ve İsrail "Afrodit" Parselindeki Yüzdelliklerde Anlaşamadı, 31 Temmuz 2016. http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n196933-Guney-Kibris-ve-israil-Afrodit-parselindeki-yuzdeliklerde-anlasamadi, Erişim Tarihi: 16.03. 2019.

Kathimerini, (2013). "Greece, Israel Look to New Era of Cooperation", 8 Ekim 2013. http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_wsite1_1_08/10/2013_522201, Erişim Tarihi: 16.03.2019.

Kahveci, H. (2014). "Doğu Akdeniz, Enerji ve Kıbrıs", *Yeni Düzen*, 29 Eylül 2014, <http://www.yeniduzen.com/Ekler/gaile/285/dogu-akdeniz-enerji-ve-kibris/1812> , Erişim Tarihi: 06.04.2019.

Kaliber, A. (2005). Türkiye'de Güvenleştirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(7), 31-60.

Kanter, J. (2016). Europe Seeks Alternative to Russian Gas, <https://www.nytimes.com/2016/02/17/business/energy-environment/european-union->

[seeks-to-reduce-reliance-on-russian-gas.html?searchResultPosition=1](https://www.aljazeera.com/tr/2015/12/02/seeks-to-reduce-reliance-on-russian-gas.html?searchResultPosition=1), Erişim Tarihi: 02.05.2019.

Karabat, A. (2015). “Kıbrıs Yalnızca Kıbrıs Değil”, Al Jazeera Türkiye, 3 Aralık 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kibris-yalnizca-kibris-degil> , Erişim Tarihi: 06.04.2019.

Karabulut, B. (2005). Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik, Platin Yayınları, Ankara.

Karaçin, B., B. (2012), “Doğu Akdeniz’de Siyasi Dengeleri Değiştirecek Yeni Bir Denklem mi Oluşuyor?”, Analist, Kasım 2012, ss. 10-11.

Karagöl, E., T. (2014) . “Doğu Akdeniz’de Enerji Satrancı”, Yeni Şafak, 08.12.2014.<https://www.yenisafak.com/yazarlar/erdaltanaskaragol/dogu-akdenizude-enerji-satrancı-2006422> Erişim Tarihi: 06.04.2019.

Kaya, Ş. (2007). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz Sorunları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kedikli, U. ve Deniz, T (2015). Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları, Alternatif Politika, C.7,S.3, Ekim 2015.

Kennedy, C. (2016). Game-Changer Leviathan Gas Field Sees Serious Delays. <https://oilprice.com/Energy/Natural-Gas/Game-Changer-Leviathan-Gas-Field-Sees-Serious-Delays.html> , Erişim Tarihi: 07.05.2019.

Kırbaki, Y. (2001). “Atina ve Rumlardan Meşruiyet Tepkisi”, Hürriyet, 8 Ağustos 2011.

Konstandinitis, A. (2015). Yunanistan, Güney Kıbrıs, İsrail ve Mısır ile Ortak Tatbikat Yapacak, Sputnik News, 11 Şubat.

Kutlay, M. (2011). “Doğu Akdeniz’de Sertleşen Rekabet: Güney Rum Kesimi-Türkiye Gerginliğinin Analizi”, USAK Analiz, No. 13, Eylül 2011, ss.4-6.

Kuyucak, S., C. (2012). “Pipeline Politics for Peace: Can Cypriot Gas Discovery Power a New Dialogue for Settlement?”, Cadiz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası İlişkiler ve Göç Çalışmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cadiz, İspanya.

Lakes, G. (2012), “Lübnan: Bir Hidrokarbon Sektörü Oluşturmaya Yönelik Çabalar,”, Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları. Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı, Edit. Gürel, A., Faustmann, H. ve Reichberg G. M., Rapor 2012/1, ss. 1-96.

Marbox, (2019). 10 Madede Türkiye-Libya Deniz Yetki Alanları Sınırlandırılması Mutabakat Muhtırası, <https://www.marbox.com.tr/son-dakika-haberleri/c/0/i/40496909/10-maddede-turkiye-libya-deniz-yetki-alanlari-sinirlandirilmesi-mutabakat-muhtirasi>, Erişim Tarihi: 6 Ocak 2020.

McClelland, C. (1960). The Function of Theory in International Relations, Journal of Conflict Resolution, Vol. 4.

Mackinder, J.H. (1943). The Geographical Pivot of History, Mackinder, -The Round World and The Winning of Peace, Foreign Affairs, Vol.21, No.4, 421-444.

Milliyet Gazetesi, (2011). “Donanmamız Bunun İçin Var”, 2.9.2011, www.<http://www.milliyet.com.tr/siyaset/donanmamiz-bunun-icin-var-1433880>, Erişim Tarihi: 14.4.2019.

Ministry of Foreign Affairs of Italy. (2016). Union for The Mediterranean’s Ministerial Conference on Energy https://www.esteri.it/mae/en/sala_stampa/archivionotizie/approfondimenti/2016/12/conf-erenza-ministeriale-energia.html , Erişim Tarihi: 02.05.2019.

Mirinova, I. (2015). “Russia Could Be The Biggest Casualty of Falling Oil Prices”, Russia Direct, Available at: <https://www.russia-direct.org/opinion/russia-could-be-biggest-casualty-falling-oil-prices>, Erişim Tarihi: 13.0 5.2019.

Miş, N. (2011). Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi. Akademik İncelemeler Dergisi (AID), 6(2), 345-381.

Mütercimler, E. (2000). 21.Yüzyıl ve Türkiye, İstanbul, Güncel Yayınları.

Natural Gas Asia. (2015). Power Sector Consumes 70 % of Egypt’ Gas. <http://www.naturalgasasia.com/power-sector-consumes-70-of-egypts-gas-17213> , Erişim Tarihi: 07.05.2019.

Noble Energy, (2016). 2016 Annual Report. <http://investors.nblenergy.com/static-files/2bf327d8-f86d-482b-b704-85588dd0317f> .

Noble Energy, (2010). 2010 Annual Report. <http://investors.nblenergy.com/static-files/8313afb5-9ced-44a5-9b65-e49aa0ea7b03>

Noble Energy, (2009). 2009 Annual Report. <http://investors.nblenergy.com/static-files/85116cf3-04ad-4a36-bb92-57faf9195452>.

Nogayeva, A. (2011). Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları (Vol. 55). International Strategic Research Organization (USAK).

Oğurlu, E. (2012). Rising Tensions in the Eastern Mediterranean: Implications for Turkish foreign policy. Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.

Olgun, M., E. (2014). Su ve Hidrokarbon- Fırsatlar ve Tehditler, (Ed.) Başeren, H. S., Gökçekuş, H., Tamçelik, S., Kanlı, Y., Yaşam ve Stratejik Kaynaklar Açısından Kıbrıs Konferansı, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 59-74.

Orban, A. (2008). Power, Energy and The New Russian Imperialism, Praeger Security International, PSI Report, Westport, Connecticut.

Orhan, O. (2014). “Suriye İç Savaşı ve Orta Doğu’da Güvenlik”, Orta Doğu Dergisi, C.6, S.63, Temmuz-Ağustos, ss.36-39.

Orhun, F. Ç. (2017). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 36-54.

Ozan, E. (2019). Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Stratejisi. ANKASAM, <https://ankasam.org/dogu-akdeniz-ve-turkiyenin-stratejisi/>, Erişim Tarihi: 07.12.2019.

Öğütçü, M. (2015). Doğu Akdeniz Gazı: Riskleri Fırsata Nasıl Çevirebiliriz? <https://www.globalresourcespartnership.com/dogu-akdeniz-gazi-riskleri-firsata-nasil-cevirebiliriz>, Erişim Tarihi: 20 Mart 2014.

Örmeci, O. (2014). Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği ve Akdeniz Birliği Olgusu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S. 31, s. 376-385.

Özbay, F. (2015). "Güney Kıbrıs Rusya İçin Neden Önemli", *Al Jazeera Türkiye*, 3 Aralık 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/guney-kibris-rusya-icin-neden-onemli>, Erişim Tarihi: 06.04.2019.

Özdemir, Ç. (2018). Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi. *SETA Analiz*, Sayı 230, Ocak 2018.

Özersay, K. (2011). KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu'nun Özel Temsilcisi Kudret Özersay'ın açıklaması için "Rum tarafı faaliyetlerini durdurmazsa biz de petrol ve doğalgaz ararız", *Hürriyet*, 17 Ağustos 2011.

Özey, R. (1998). *Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye*, İstanbul, Marifet Yayınları.

Özkan, A. (2017). "Suriye Savaşında Petrol Muharebeleri", *T24*, 25 Eylül 2017, <http://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/suriye-savasinda-petrol-muharebeleri,18139>. Erişim Tarihi: 05.03.2019.

Özkök, E. (2020). Libya ile Yaptığımız Anlaşmanın Aynısını İsrail ile de Yapmalıyız, 5 Ocak 2020, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ertugrul-ozkok/libyayla-yaptigimiz-anlasmanin-aynisini-israil-ile-de-yapmalyiz-41412634>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.

Örselli, E., & Babahanoğlu, V. (2019). Doğu Akdeniz'de Açılmaya Çalışılan Pandoranın Kutusu: Enerji Kaynaklarından Alan Hâkimiyetine Uzanan Ekonomi Politik Hesaplar. *The Journal of International Social Research*, 12(66). S.388-400.

Pala, C. (2007). *20.Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD- Petrol-Dolar Krizlerinin Perde Arkası*, İstanbul, Yasak Elma Yayınları, 2. Baskı.

Palacio, J.F. (2013). "Was Geopolitics Born 60 Years Before Mahan and Mackinder? The Forgotten Contribution of Friedrich List" <http://journals.openedition.org/espacepolitique/2763> Erişim Tarihi 10.02.2019

Prontera, A. (2017). *The New Politics of Energy Security in the European Union and Beyond States, Markets, Institutions*, London: Routledge.

Putten, F., P. (2016). Infrastructure and Geopolitics: China's Emerging Presence in The Eastern Mediterranean. *Journal of Bakan and Near Eastern Studies*, C. 18, S. 4, s. 337-351.

Reuters, (2013). Israel To Keep Most of It's Natural Gas For Domestic Use, 19, June, 2013. <https://www.reuters.com/article/israel-natgas-exports/update-2-israel-to-keep-most-of-its-natural-gas-for-domestic-use-idUSL5N0EV2X320130619> , Erişim Tarihi: 28. 02.2019.

Rothschild, E. (1995). What is Security?, *Daedalus*, 124(3), 53-98.

Sabah Gazetesi, (2019). Nato Genel Sekreteri Stontelberg'ten Doğu Akdeniz Açıklaması, 10.10.2019, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2019/10/10/nato-genel-sekreteri-stontelbergten-dogu-akdeniz-aciklamasi>, Erişim Tarihi: 09 Ocak 2020.

Sandıklı, A. (2014). "Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi ve Olası Yan Etkiler", Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresinde Sunulan Bildiri, 23-24 Eylül 2014.

Sandıklı, A., Budak, T ve Ünal, B. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye, Bilge Adamlar Kurulu (BİLGESAM) Raporu, Rapor No: 59, Aralık 2013.

Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, (Ed. Sandıklı, A.), Bilgesam Yayınları, İstanbul.

Selçuk, I., Ş. (2010). Küresel Isınma, Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Geleceğe Yönelik Enerji Politikaları, Ankara, Ankara Barosu Yayınları.

Schenk, C., J., Kirschbaum, M., A., Charpentier, R., R., Klett, T., R., Brownfield, M. E., Pitman, J. K., and Tennyson, M. E. (2010). "Assesment of Undiscovered Oil and Gas Resources of The Levant Basin Province, Eastern Mediterranean". US Geological Survey Fact Sheet, 3014(4).

Schubert, S., R. And Pollak, J. (2011). "Realism, Energy and International Conflict: Why The Struggle for Power is Still The Name of The Game", August, APSA 2011 Annual Meeting Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1900360>. Erişim Tarihi: 26 Ocak 2019.

Sevgi, C. (1988). "Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu", *Ege Coğrafya Dergisi*, 4(1), 214-249, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/56947>, Erişim Tarihi 09.02.2019.

Sevim, C. (2015). Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik, Seçkin Yayınları Ankara.

Singh, P. (2015). "Conceptual Understanding of Geopolitics with Special Reference to Indian Ocean", *IJAR*, 1(6), 282-284.

Smedley, M. (2016). EXXON/QP Among Cyprus Bidders, www.naturalgasworld.com/exxon/qp-among-cyprus-3rd-round-bids-30813 , Erişim Tarihi: 02.05.2019.

Stavri, G. (2012). The new energy triangle (NET) of Cyprus-Greece-Israel: casting a net for Turkey?!. *rieas. gr*.

Stavris, G. (2012). “The New Energy Triangle of Cyprus-Greece-Israel: Casting a Net for Turkey”, *Turkish Policy Quarterly*, C. 11, S.2, Summer 2012.

Stocker, J. (2012). No EEZ solution: the politics of oil and gas in the eastern Mediterranean. *The Middle East Journal*, 579-597.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), (2019). Doğu Akdeniz’de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açından Yapılması Gerekenler, SD Rapor, Ankara, <https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/Dogu%20Akdeniz%20rapor%20pdf> , Erişim Tarihi: 07.12. 2019.

Sumida, J. (2003). Alfred Thayer Mahan, Jeopolitisyen. İçinde Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya. Editör Colin S. Gray-Geoffrey Sloan. Ankara: ASAM Yayınları.

Sünnetçioğlu, M., A. (2011). Doğu Akdeniz’in Hidrokarbon Potansiyeli ve Son Gelişmeler, *Stratejik Araştırmalar*, (9-16), 159-160.

Şeker, B. Ş. (2018). Deniz Enerji Güvenliği: Doğu Akdeniz'deki Güncel Gelişmelerin Jeopolitik Dengelere Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 13(7).

Şeker, B.Ş. (2016a). International maritime security: the 100 rules. H. Çomak, C. Sancaktar ve S. Demir (Ed.). *Uluslararası güvenlik-yeni politikalar, stratejiler ve yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Şeker, B.Ş. (2016b), Mixed migration by sea and maritime security: Syrian and Libyan cases. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Şeker, B. (2014). Akdeniz’de Yayılan Askeri Güç ve Enerji Paradoksu. Ed.) Çomak, H. Ultan, M., Ö, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı*, 1, 44-60.

Şöhret, M. (2014). “Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politikası ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi”, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*, 23-24 Eylül 2014, 528-572.

Tagliapietra, S. (2017). Energy: A Shaping Factor for Regional Stability in the Eastern Mediterranean?, *European Parliament*, Belgium.

Tamçelik, S. ve Kurt, E. (2015). Değişen Doğu Akdeniz Denklemine Mısır’ın Hidrokarbon Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları. İ.A. Acar, N. Demir, O. Tekir (Ed.). *I. Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi. 445-462.

Tamçelik, S. ve Kurt, E. (2014). İsrail'in ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri, Quo Vadis: Sosyal Bilimler- Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı 15-17 Ekim 2014, s.673-699.

Tamçelik, S. (2013). Son Gelişmeler Işığında Kıbrıs'ın Stratejik Önemi, Dünya Kıbrıs Türkleri III. Kongresi, Girne 2013, s.1-49.

Tamçelik, S. (2011). "Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi (The Importance of Cyprus Island in Geopolitical Theories)", Centre for Turkish Studies Occasional Paper Series, Book 3.

Tamçelik, S. (2009). Kıbrıs'ta Güvenlik Stratejileri ve Kriz Yönetimi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Geliştirme Vakfı.

Tanrıverdi, A. (2013). Eastern Mediterranean Natural Gas: Analyzing Turkey's Stance. European Journal of Economic & Political Studies, 6(2).

Tarakçı, N. (2014). "Kıbrıs Görüşmelerinde Esas Hedef Rusya", Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 19.02.2014 http://www.tasam.org/tr-icerik/5206/kibris_gorusemelerinde_esas_hedef_rusya , Erişim Tarihi: 07.04.2019.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2011). Türkiye-KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, http://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-sahanligi-sinirlendirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2019.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2012). GKRY'nin Açtığı İkinci Uluslararası Hidrokarbon Arama İhalesine İlişkin Basın Açıklaması, http://www.mfa.gov.tr/no_-43_-15-subat-2012_-gkry_nin-actigi-ikinci-uluslararası-hidrokarbon-arama-ihalesi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2019).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2016). Ürdün'e İlk Doğalgaz Boru Hattı 2017 yılında Gaz Aktarmaya Başlayacak, 14 Mart 2016. <https://www.ekonomi.gov.tr>, Erişim Tarihi: 28.02.2016.

T.C. Resmî Gazete, (2019). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Libya Devleti Ulusal Mutabakat hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Yönelik Mutabakat Muhtırası, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-3.pdf> , Erişim Tarihi: 12 Ocak 2020.

TASAM, (2011). Neoliberalizmin Ulusal Güvenlik Siyasaları Üzerindeki Etkileri ve Türkiye'nin Güvenlik Siyasası Üzerine Bir İnceleme http://www.tasam.org/tr-TR/icerik/3168/neoliberalizmin_ulusal_guvenlik_siyasaları_uzerindeki_etkileri_ve_turkiyeni_n_guvenlik_siyasasi_uzerine_bir_inceleme , Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2019.

Taşdemir, F. (2012). Kıbrıs Adası Açıklarında Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutları. Ankara Strateji Enstitüsü, Rapor, (2012-3), 26.

Taşken vd., (2014). Uluslararası Enerji Siyasetinin Dinamikleri ve Türkiye'ye Yansımaları (Ed. Aydın, L. Vd.) Ankara Strateji Enstitüsü Ağustos 2014.

Tezkan, Y. ve Taşar, M. (2013). Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye, Ülke Kitapları, 2013.

Topal, C. (2015). "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 9: 117-122.

Topuz, S. (2014). Akdeniz'de Neler Oluyor?
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2014/12/12/7918/akdenizde-neler-oluyor>, Erişim tarihi: 2 Ekim 2018.

Trachtenberg, M. (2003). "The Question of Realism", Security Studies, 13(1), 156-194.

Tsafos, N. (2016). A U.S. Gas War with Russia? The Realities of Global Energy Market. Foreign Affairs. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-05-15/us-gas-war-russia>. Erişim tarihi: 13.03.2019.

Ulaş, B. (2011). Jeopolitik, Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci, Başlık Yayın Grubu, İstanbul.

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) , (2011). Doğu Akdeniz'de Sertleşen Rekabet: Güney Kıbrıs Rum Kesimi-Türkiye Gerginliğinin Analizi, No:13.

UN. (1990). Territorial Waters Law, 5717/1956, as Amended by The Territorial Waters (Amendment) Law. Erişim: <http://www.un.org/> , Erişim Tarihi: 15.05.2019.

Ural, A. (2009). "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Orta Doğu Projesi" Akademik Orta Doğu Dergisi, 3(2), 131-147

U.S. Department of State Official Blog. (2017). Secretary Tillerson travels to Ukraine and Turkey: <https://blogs.state.gov/stories/2017/07/10/en/secretary-tillerson-travels-ukraine-and-turkey> , Erişim Tarihi: 17.05.2019.

USGS, (2010). "Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of The Levant Basin Province, Eastern Mediterranean", U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey (World Petroleum Resources Project).
<http://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/F510-3014.pdf>, Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2019.

Uzgel, İ. (2012). Hegemon Güç. Ed.) Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1, 1919-1980.

Ülker, İ., H. & Gürson, P., vd. (2013). “Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Güney Kıbrıs Rum Ekonomisine Etkileri”, International Conferance On Eurasian Economies.

Üstün, N. (2016). Doğu Akdeniz’de Enerji Politikaları ve Kıbrıs Müzakerelerine Etkisi, Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü Araştırma Raporu, Konya.

Wæver, O. (1993). *Securitization and Desecuritization* (p. 48). Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research.

Weaver, O. (2009). Waltz’s Theory of Theory. *International Relations*, 23(2), 201-222.

Weiss, A. S., Larrabee, F.S., Bartis, J.T., Sawak, C.A. (2012). “Promoting International Energy Security”, Volume 2, Turkey and The Caspian, Santa Monica, Calif. : RAND Copporation, TR-1144/2-AF,AS of 10 October, 2017, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a562953.pdf> Erişim Tarihi 09.02.2019.

Wendt, A. (1995). “Constructing International Politics”, *International Security*, 20(1), 71-81.

Woodside, (2014). Woodside Terminates Leviathan MoU, ASX Announcement, 21 May. <https://www.asx.com.au/asxpdf/20140521/pdf/42pr51xpiq5p5z.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Mart 2019.

Xiaobing, L.I.U., Zhang, G., Zhixin, W., E., N., Zhaoming, W., A., N., G., Chengpeng, S., O., N., G., Zhengjun, H., E., & Zhiping, L.I. (2017) “Structural Characteristics and Petroleum Exploration of Levant Basin in Estern Mediterranean”, *Petroleum Exploration and Development*, 44(4), 573-581.

Yaşar, E. (2016). “Suriye’deki Savaşın Nedeni Petrol ve Doğalgaz”, 4 Kasım 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/prof-dr-yasar-suriyedeki-savasin-nedeni-pet-40239609>, Erişim Tarihi: 05.03.2019.

Yaycı, C. (2012). “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.4 S.6, 1-70.

Yıldırım, Ş. B. (2016). “Güney Kıbrıs’ın Savunma Politikası”, *Bilgesam Analiz/Avrupa* No.1331,16 Haziran 2016.

Yıldız, A., M. (2015). Türkiye’nin Doğu Akdeniz’i Güvenlikleştirme. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3(1), 1-25.

Yıldız, D. (2012). *Doğu Akdeniz’de Küresel Satranç*, Truva Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, S., (2011), “Doğu Akdeniz’de Sular Isınırken”, [http://usam.aydin.edu.tr/DOGUAKDENIZDESULARISINIRKEN\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/DOGUAKDENIZDESULARISINIRKEN(3a4a).pdf), Erişim Tarihi: 17.03.2019.

Yılmaz, S. (2010). State, Power and Hegemony. International Journal of Business and Social Science, 1(3), 192-205.

Yılmaz, S. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 27-36.

